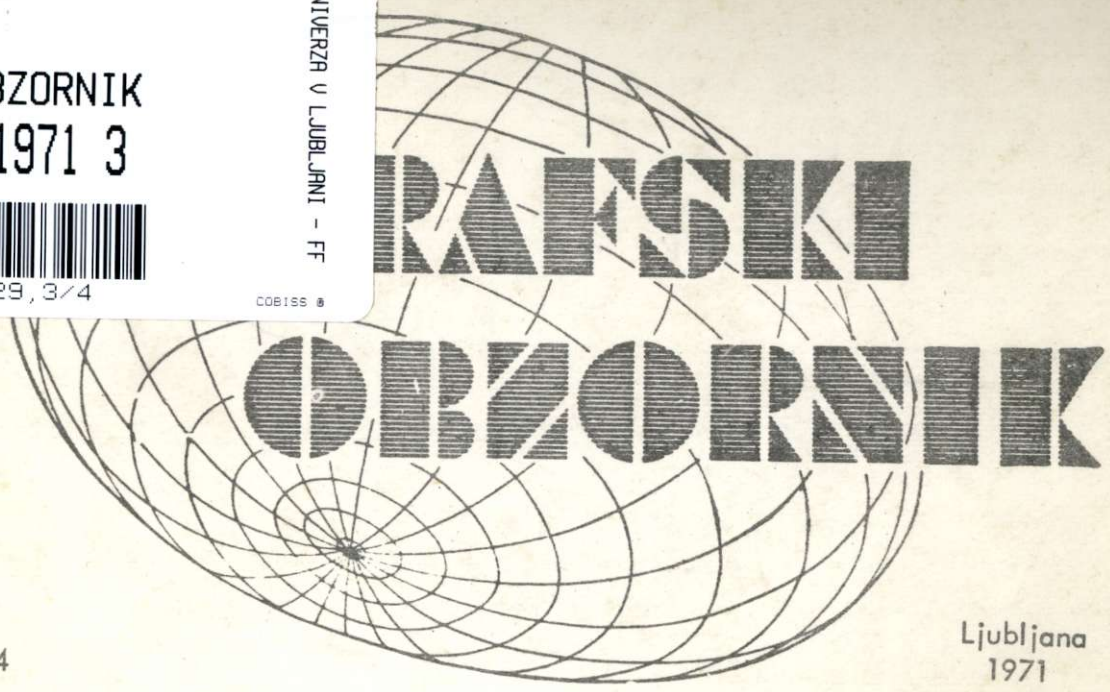

OHK - Geografija
III
B 21
GEOGR. OBZORNİK
/1971 3

UNIVERZA V LJUBLJANI - FF

COBISS

Leto XVIII.
Številka 3-4

Ljubljana
1971

V S E B I N A

ČLANKI	Stran
✓ M. Natek, Selitve med Slovenijo in drugimi republikami Jugoslavije	1
✓ B. Belec, Razširjenost in nekatere značilnosti družbenega vinogradništva v severovzhodni Sloveniji (z eno karto)	10
✓ A. Lah, Cejlon - vrt južne Azije in križpotje zgodovine s sodobnimi tokovi	18
✓ T. Šifrer, Moshav ovdim in kibbutz v izraelskem kmetijstvu (z eno skico)	24
✓ A. Jakoš, Industrializacija Japonske	28
✓ J. Medved, O osnutku novega učnega načrta za pouk geografije v osnovni šoli	31
F. Lovrenčak, O univerzitetnem študiju geografije in geografskem proučevanju na Slovaškem	35
✓ V. Gams, Bizoviške perice	38
KNJIŽNA POROČILA	
V. Pečjak, Ameriške razglednice (M. Natek)	40
Statistični letopis Ljubljane (M. Natek)	41
J. Šircelj, Koroška znamenja (M. Natek)	43
A. Cvitanović, Naš svijet (T. Blak)	44
DRUŠTVENE VESTI	
Predavanja v ljubljanski podružnici GDS 1970-1971 (M. Natek)	47
Ob sedemdesetletnici rojstva Franceta Planine (I. Gams)	50
Milan Verk - šestdesetletnik (B. Belec)	51
Ob stoletnici smrti Blaža Kocena (M. Žagar)	52
Ekskurzija na Koroško (M. Natek)	54
Nekaj bežnih vtisov in razmišljanja s poti po Hrvatskem Zagorju (M. Zgornik)	55
Geografsko društvo in reforma učnega načrta za geografijo v osnovni in srednji šoli	57
Geografski krožek na celjski gimnaziji (Z. Knez-Štrbec)	59
Obvestilo za revijo Geographical magazine	60
Slika na naslovni strani: Kapela - stik družbenega in zasebnega zemljišča - dveh agrarnih zemljišč (glej članek B. Belca)	

GEOGRAFSKI OBZORNIK, časopis za geografsko vzgojo in izobrazbo. Izhaja štirikrat letno. Izdaja Geografsko društvo Slovenije, Odsek za geografski pouk. Uredniški odbor: dr. Ivan Gams, dr. Svetozar Ilešič, dr. Vladimir Kokole, dr. Avguštin Lah, Tone Oblak, Mara Radinja, Urednik Mara Radinja, Ljubljana, Grintovska 1. Upravnik Cita Marjetič.

Za člane GDS je letna naročnina 16 dinarjev, za nečlane in ustanove 20 dinarjev. Naročajte in vplačujte na naslov: "Geografski obzornik", Ljubljana, Aškerčeva cesta 12, Štev.tek.rač. 501-678-288 - 1.

Za vsebino člankov so odgovorni avtorji sami

Tiskala: Tiskarna zavoda za statistiko v Ljubljani

ČLANKI

Milan Natek

SELITVE MED SLOVENIJO IN DRUGIMI REPUBLIKAMI JUGOSLAVIJE

Selitve med posameznimi območji naše države postajajo vse pomembnejša prvina, ki neposredno vpliva na rast števila prebivalstva, na stanje in stopnjo proizvodne usmerjenosti gospodarstva, na spremembo demografskih, gospodarskih in socialnih struktur prebivalstva itd. Poznavanje medregionalnih oziroma medrepubliških selitev prebivalstva pa je tudi za geografsko stroko velikega pomena, saj že sam pojav preseljevanja ljudi na večje razdalje, iz enega geografskega okolja v drugega, proži številne procese, ki so usmerjeni z različnimi stopnjami gospodarske in splošno družbene razvitosti posameznih regij.

Kakorkoli ocenjujemo pomembnost medrepubliških selitev za rast števila prebivalstva določene nacionalne skupnosti, pa moramo vedno imeti pred očmi osnovne ali temeljne pobudnike teh oblik prebivalstvenega gibanja. Danes je že splošno znano in tudi pri nas na marsikaterem primeru ugotovljeno, da izrazito kmečka območja postajajo depopulacijska žarišča, medtem ko so vsa vitalna središča neagrarnih dejavnosti postala jedra močnega kopičenja prebivalstva. Potem takem sta obe skrajni točki v gospodarskem razvoju, na eni strani razvitost in zaostalost na drugi, izoblikovali in določili področja z različno intenziteto selitvenih tokov prebivalstva.

Proučitev selitvene dinamike pa nam pokaže, kako je tovrstno prostorsko gibanje prebivalstva zapleteno, pogojeno s številnimi socialnimi in gospodarskimi činitelji domačega ali izvendržavnega prostora. Ugotovljeno je namreč, da ima SR Slovenija s tujino negativno selitveno bilan-

co, kar pomeni, da bi število prebivalstva pri nas stagniralo, oziroma naraščalo bi počasneje, kot pa znaša vrednost naravnega prirastka, ako bi ne bilo k nam močnejšega priseljevanja iz drugih republik Jugoslavije. Od leta 1954 do 1968 se je iz naše republike izselilo v tujino okrog 30.600 ljudi, od tam pa priselilo le blizu 8.100 ljudi. V teh petnajstih letih je naša država izgubila iz Slovenije kar 22.600 prebivalcev, oziroma na leto poprečno po 1.500 oseb (0,94 ljudi na 1000 prebivalcev).

Na drugi strani pa ugotavljamo, da se je v istem petnajstletnem obdobju iz drugih republik Jugoslavije priselilo v Slovenijo 113.406 ljudi (v letnem poprečju po 7.530), medtem ko jim je naša republika "vrnila" le 71.212 ljudi (4.730 na leto). To pomeni, da ima SR Slovenija z drugimi republikami Jugoslavije pozitivno selitveno bilanco, ki v tem času znaša 42.194 ljudi, ali 2.810 oseb na leto. Ali drugače prikazano: V letih 1954 do 1968 se je na 100.000 prebivalcev SR Slovenije k nam iz drugih predelov priselilo kar 471 ljudi, od nas pa se jih je tjakaj priselilo 296 oseb; presežek priselitev nad odselitvami znaša 175 ljudi.

V tem okviru nas predvsem zanima, kakšen pomen pa sploh imajo medrepubliške selitve prebivalstva za samo rast števila prebivalstva SR Slovenije, oziroma kolikšen je delež teh selitev v obsegu selitvene dinamike posamezne občine. V zadnjih petnajstih letih (1954-1968) so bruto selitve zajele 850.700 prebivalcev SR Slovenije¹, kar pomeni, da je bilo v selitveni

Tabela 1. Razčlenitev selitev po značaju in teritorialnem poreklu po občinah v SR Sloveniji v letih 1954-1968

Vrsta selitve	Bruto selitve	Priselitve	Odselitve	Selitveni saldo
SKUPAJ	851.085	749.274	729.586	+ 19.688
Medobčinske selitve	627.775	627.775	627.775	-
Medrepubliške selitve	184.618	113.406	71.212	+ 42.194
Selitve s tujino	38.692	8.093	30.599	- 22.506

tok vključenih v poprečju okrog 56.700 prebivalcev na leto, kar predstavlja v letnem poprečju okrog 3,54 % od celotnega prebivalstva naše republike.

Podrobnejša razčlenitev podatkov v predloženi tabeli (1) nam zelo nazorno pokaže, da zavzemajo domače, to je medobčinske selitve v naši republiki nekaj manj kot tri četrtine vseh migrantov in da dobra petina odpade na selitve medrepubliškega značaja. Delež bruto selitev meddržavnega značaja pa zajema le slabo dvajsetino migrantov. Precej drugačna je podoba selitvenih smeri. Priseljevanje prebivalstva v našo republiko je še vedno za spoznanje močnejše, kakor pa znaša odtok ljudi iz naših naselij, bodisi podeželskih bodisi industrijskih ali iz naselij urbanskega značaja. Pri priseljevanju v slovenske občine spoznamo, da je med migranti kar 84% preseljencev med slovenskimi občinami; okrog 15 % imigrantov v naše občine je prišlo iz drugih republik Jugoslavije, medtem ko na priseljence iz tujine odpade le dober odstotek priseljencev v slovenske občine. V razliki med pravkar razčlenjenimi podatki in odselitvami prebivalstva iz slovenskih občin pa ugotavljamo vpliv selitev na rast števila prebivalstva. Na osnovi podatkov spoznamo, da na odselitve iz naših občin v druge predele na Slovenskem odpade 86 % vseh emigrantov, na izselitve v druge predele Jugoslavije 9,8 % in 4,2 % na izseljence v tujino. Potemtakem je samo priseljevanje iz drugih republik Jugoslavije tista oblika selitvenih tokov, ki vpliva na rast števila prebivalstva v naši republiki. V razdobju 1954-1968 je znašal selitveni saldo SR Slovenije z drugimi predeli Jugoslavije + 42 194 oseb. Ob tem pa je potrebno pripomniti, da je manj kot polovica (46,2 %) omenjene vrednosti selitev neposredno vplivala na rast števila našega prebivalstva, medtem ko je več kot polovica (53,8%) pokrila izgubo, ki je nastala z izselitvami v tujino (-22.506 oseb). Samo podrobnejša proučitev selitvenih tokov našega prebivalstva bo mogla do-

kumentirano odgovoriti na vprašanje: kaj naša republika z izseljevanjem oziroma s priseljevanjem pridobi oziroma izgubi? Eno je gotovo že sedaj: s selitvami v tujino, ki so bolj ali manj latentno prisotne tudi v vsem povojnem času, izgubljam del našega aktivnega, v marsikaterem pogledu tudi najbolj sposobnega in strokovno usposobljenega prebivalstva. Na njihova delovna mesta ponavadi prihajajo manj usposobljeni ljudje, bodisi iz domačega zaledja in s podeželja, bodisi kot priseljenci iz drugih oziroma sosednjih republik Jugoslavije.

1. VREDNOST MEDREPUBLIŠKIH BRUTO SELITEV V SR SLOVENIJI

Različne ekonomske prisile ali lokalnega ali interregionalnega značaja pogojujejo selitveno dinamiko našega prebivalstva. Pri tem pa spoznavamo, da je bila stopnja bruto selitev Slovenije z drugimi predeli države najvišja v letih 1954-68 = 7,92 %), medtem ko je v letih 1959-63 znašala 7,05 %. V nasprotju s tem pa spoznamo, da delež (odstotek) bruto selitev z drugimi republikami narašča v celotni selitveni dinamiki, ki je značilna za naše ozemlje. Tako je v letih 1954-58 odpadlo na bruto selitve z drugimi predeli države 10,80 %, v letih 1959-63 12,44 % in v obdobju 1964-68 že 14,47 % vseh selitev na ozemlju SR Slovenije. Te številke nam zgovorno kažejo na pomemben delež selitev, ki Slovenijo povezujejo z drugimi republikami države. Tudi te navedbe nam vsiljujejo misel, da je privlačna moč naše republike za prebivalce drugih predelov Jugoslavije precejšnja in da se je v zadnjem obdobju, kljub odprtosti državne meje, kar omogoča tudi zaposlitev v tujini, še celo okrepila.

Pregled podatkov nam pokaže, da so v letih 1964-68 občine z najvišjo vrednostjo deleža bruto selitev, katerih poreklo je izven našega na-

Tabela 2. Selitve SR Slovenije z drugimi republikami SFRJ v letih 1954 - 1968

Obdobje	Priseljevanje:			Odseljevanje:			Selitveni saldo:		
	število	na 1000 prebiv.	%	število	na 1000 prebiv.	%	število	na 1000 prebiv.	%
1954 - 1958	34.780	4,50	30,7	27.713	3,59	38,9	+ 7.067	0,91	16,9
1959 - 1963	34.771	4,36	30,7	21.426	2,69	30,1	+13.345	1,67	31,7
1964 - 1968	43.855	5,27	38,6	22.073	2,65	31,0	+21.782	2,62	51,6
1954 - 1968	113.406	4,73	100,0	71.212	2,96	100,0	+42.194	1,77	100,0

rodnega prostora, na periferiji, predvsem v južnem obmejnem področju, povečini v gospodarsko manj razvitem obrobju. Seveda je treba pri tem upoštevati še spoznanje, da ima večina teh območij tudi nizko vrednost vseh bruto selitev. Prav zato pa nas še toliko bolj preseneča dejstvo, da v teh občinah opazamo sorazmerno močno priseljevanje ljudi iz drugih republik kakor tudi izseljevanje, bodisi v tujino, bodisi vračanje priseljencev v domače kraje. Vsekakor je treba tudi na tem mestu poudariti, da v celotni mobilnosti prebivalstva odseva tudi struktura industrijskih ali drugih gospodarskih obratov. Ni povsem slučajno, da imata občini Jesenice ali Koper izredno mnogo selitev z drugimi republikami. Pa tudi v Brežicah je bilo zaradi vojaštva in bližine Zagreba, ki je ta kraj bolj ali manj že vključil v svoje bližnje zaledje med migranti v letih 1964-68 več kot polovica ljudi iz drugih predelov države, predvsem iz SR Hrvatske.

Naslednja osnovna značilnost, ki nam jo ponujajo podatki, je v tem, da imajo občine z višjo stopnjo urbaniziranosti nižji odstotek bruto selitev z drugimi republikami. Pri tem moramo računati z dejstvom, da je prav za ta območja značilna izredno visoka stopnja bruto selitev (npr. Ljubljana 118 %, Maribor 64%, Velenje 46%), saj je predvsem vanje ali v njihovo neposredno bližino usmerjen glavni tok selitev z našega podeželja. Prav zategadelj selitve z drugih območij države v njih ne pridejo do izrazitejše veljave².

Razčlenitev tabele 3 nam potrjuje že prej zapisano ugotovitev. Tista območja načih občin, ki nimajo mest oziroma mestnega prebivalstva³, imajo namreč tudi najmanjšo mobilnost prebivalstva v odnosu z drugimi republikami naše države. Kolikor višji je delež mestnega prebivalstva v posameznih občinah, toliko večji priliv oziroma odliv prebivalstva v druge pokrajine Jugoslavije je značilen zanje. V tem pogledu predstavljajo

Tabela 3. Selitve med občinami SR Slovenije in drugimi republikami SFRJ

Skupina občin: po deležu (%) mestnega prebivalstva:	Priselitve			Odselitve			Selitveni saldo		
	število	na 1000 prebiv.	%	število	na 1000 prebiv.	%	število	na 1000 prebiv.	%
Brez mestnega prebivalstva	1.588	1,98	3,6	1.144	1,43	5,2	+ 444	+0,55	2,0
Do 15 % mestnega prebivalstva	4.869	3,57	11,1	3.490	2,56	15,8	+1.379	+1,01	6,3
Od 16 do 25 %	3.885	2,61	8,9	2.478	1,66	11,2	+1.407	+0,95	6,5
Od 26 do 50 %	10.406	5,48	23,7	5.046	2,66	22,8	+5.360	+2,82	24,7
Od 51 do 75 %	9.112	6,15	20,8	4.578	3,09	20,8	+4.534	+3,06	20,8
Nad 75,1 %	13.995	10,77	31,9	5.337	4,11	24,2	+8.658	+6,66	39,7
SKUPAJ	43.855	5,27	100,0	22.073	2,65	100,0	+21.782	+2,62	100,0

nekakšno izjemo občine z najnižjo stopnjo urbaniziranega prebivalstva⁴, za katere je značilna sorazmerno visoka vrednost prebivalstvene mobilnosti. Zato je potrebno, da ob tem označimo tudi njihov položaj v okviru SR Slovenije, da bomo lažje doumeli njihovo privlačnost za ljudi iz drugih republik. Večina od teh občin je na periferiji slovenskega gospodarskega prostora. Nekaterim daje obmejna lega celo določene prednosti, bodisi v zaposlitvi v upravnih službah, bodisi v služnostnih dejavnostih.

V nasprotju z medrepubliško mobilnostjo prebivalstva pa pri medobčinskih selitvah na Slovenskem ugotavljamo, da imajo občine, ki štejejo do 50 % urbanega prebivalstva, približno enake vrednosti bruto selitev (okrog 25%). Izjemo predstavljajo območja brez mestnega prebivalstva (vrednost bruto selitev znaša okrog 33%), za katera pa sta poleg drugega značilna izredno močno izseljevanje in depopulacija. V občinah, ki imajo od 51 do 75 % mestnega prebivalstva⁵, znašajo medobčinske selitve 44%, v območjih z nad tri četrtine urbaniziranega prebivalstva⁶ pa celo 95%.

In slednjič ugotavljamo, da je zastopanost migrantov iz južnih republik zelo različna v naših občinah, ki smo jih z vidika deleža mestnega prebivalstva razdelili v šest skupin. V občinah, ki imajo od 26 do 50 % mestnega prebivalstva, je med migranti skoraj četrtina neslovenskega pokraja, blizu ene petine jih je v občinah z najvišjo stopnjo urbaniziranosti, v vseh drugih območjih na Slovenskem pa od ene desetine (občine brez mest) do 17 % (občine od 51-75% mestnega prebivalstva). To nam nazorno kaže, da so predvsem območja s srednjo stopnjo urbaniziranosti na Slovenskem tista, kjer je med migranti sorazmerno največ priseljencev iz drugih republik. Na drugi strani pa je tudi res, da na najmočnejše urbanizirana območja na Slovenskem odpade kar 29,3 % medrepubliških bruto selitev, oziroma da nanje odpade celo 35,4 % vseh bruto selitev v Sloveniji, pa čeprav imajo samo 15,6 % prebivalstva SR Slovenije. S tem spoznanjem ugotavljamo, da so izrazito urbanizirana območja, ki predstavljajo nakopičenost proizvodnih sredstev in koncentracijo delovnih mest v neagrarnih zaposlitvah, tudi najizrazitejša jedra prebivalstvene mobilnosti, pa najsi bo lokalnega, pokrajinskega ali medrepubliškega značaja.

Pregled deleža bruto selitev, ki odpadejo na druge republike, pokaže, da ni večjih razlik med Vzhodno (15,6%) in Zahodno Slovenijo (17,2%)⁷. Te razlike pa so precej večje po

demografskih rajonih I. stopnje. Na območju občin Slovenskega Primorja in Notranjske zavzema delež bruto selitev z drugimi republikami kar 28 %, na Gorenjskem dobro petino, v ožji ljubljanski regiji pa le dobro osmino od vseh bruto selitev. Očitno manjše razlike med posameznimi območji in v poprečju tudi nižje vrednosti v odstotku bruto selitev z južnimi predeli države pa spoznavamo v Vzhodni Sloveniji (od 13,7 do 14,7%). Edinole na območjih dolenskega demografskega rajona I. stopnje so migranti iz drugih predelov države zastopani z 21,5 %.

Nadaljna razčlemba podatkov nam pokaže, da odpade na Zahodno Slovenijo, ki je imela v letu 1968 55,1 % mestnega prebivalstva SR Slovenije (1970. leta že 56,5%) skoraj 57% vseh bruto selitev SRS z drugimi republikami: samo na ljubljanski demografski rajon odpade 28,5 % vseh bruto selitev SRS z drugimi predeli države, na Slovensko Primorje pa 16,5 %, na koroško-štajerski rajon 14,5 %, na gorenjski in dolenski rajon skoraj po 12 %, na savinjsko-zasavski predel ena desetina in 6,9 % na podravske-pomurski rajon. Taka neenakomerna razporeditev selitev po demografskih rajonih nam nazorno kaže na območja, ki so za migrante iz drugih predelov države izrednega pomena. Razumljivo je, da ob tem ne smemo zanemariti ekonomske strukture in moči posameznega območja, kakor tudi ne njegovega geografskega položaja. Od obojega je odvisna stopnja prebivalstvene mobilnosti, ki utrjuje smeri selitvenih tokov, tudi tistih, ki naša območja že celo desetletje povezujejo z nekaterimi predeli Jugoslavije.

II. PRISELJEVANJE IZ DRUGIH REPUBLIK JUGOSLAVIJE V SR SLOVENIJO V LETIH 1964 - 1968

Po tem preglednem orisu selitev, ki so značilne in pomembne za naše občine, si bomo podrobneje ogledali selitve v petletnem obdobju 1964-68. Prav v tem obdobju je priseljevanje iz drugih republik v Slovenijo doseglo svoj najvišji vzpon (prim. tabela 2). Na ta čas namreč odpadeta skoraj dve petini priselitev iz drugih republik v Slovenijo. Ako v zadnjih petnajstih letih spremljamo te imigrante, ugotovimo dva izrazito močna sunka: prvi se je pokazal v letih od 1955(4,9%) do 1957 (4,6%), drugi, ki je izrazitejši od prejšnjega, pa v letih 1963-66 (od 5,4 do 6,1%).

Na drugi strani pa spoznavamo, da je izseljevanje iz naših občin v izvenslovenske predele Jugoslavije v očitnem pojemanju. Med leti 1954-58 je odpadlo na število teh emigrantov 39% vseh izseljencev v zadnjih petnajstih letih, v

dveh obdobjih pa po 3 %. To nam zelo ilustrativno kažejo tudi podatki za posamezna leta: najizrazitejše izseljevanje iz Slovenije v druge predele države je bilo v letih 1954-58(3,59%),

v naslednjih dveh obdobjih pa že nižje (2,69 oziroma 2,64 %), pa tudi vrednosti intenzitete izseljevanja med posameznimi leti ne kažejo močnejšega nihanja (od 2,9 do 2,4 %).

Tabela 4. Selitve SR Slovenije z drugimi predeli Jugoslavije v letih 1964-1968 (po demografskih rajonih)

Rajon I. in II. stopnje	Priselitve		Odselitve		Selitveni saldo	
	število	na 1000 prebivalcev	število	na 1000 prebivalcev	število	na 1000 prebivalcev
Ljubljanski	13.543	10,4	5.243	4,0	+ 8.300	+6,4
Gorenjski	5.431	4,6	2.387	2,0	+ 3.044	+2,6
Slovensko Primorje in Notranjska	7.301	7,0	3.627	3,5	+ 3.674	+3,5
ZAHODNA SLOVENIJA	26.275	7,5	11.257	3,2	+15.018	+4,3
Koroško-štajerski	6.158	4,6	3.448	2,6	+ 2.710	+2,0
Podravske-pomurski	2.739	2,4	1.817	1,6	+ 922	+0,8
Zasavsko-savinjski	4.100	3,3	2.293	1,8	+ 1.807	+1,5
Dolenjski	4.583	4,4	3.258	3,1	+ 1.325	+1,3
VZHODNA SLOVENIJA	17.580	3,7	10.816	2,3	+ 6.764	+1,4
SR SLOVENIJA	43.855	5,3	22.073	2,7	+21.782	+2,6

Pri nas so bila za prebivalce iz drugih republik Jugoslavije najbolj privlačna velika industrijska oziroma gospodarska središča in nekatera obmejnna območja. V tem pogledu moramo na prvem mestu omeniti vse tri naše obalne občine (Koper 17,2%, Piran 13,4 in Izola 12,7%) pa Metliko (12,5%), Jesenice (12,3%) in šele njim sledi območje ljubljanskih občin (npr. od 8,8% v obč. Vič do 14,3% Lj.-Moste). Močno priseljevanje od drugod pa je značilno tudi za občine: Brežice (9,5%), Postojna (8,2%), Kočevje (7,4%) in Ilirska Bistrica (7,1%), nad slovenskim poprečjem (5,3%) pa so še naslednje občine: Celje, Črnomelj, Kranj in Maribor ter Ormož, Velenje in Vrhnika.

Na drugi strani pa ugotavljamo, da je bilo najmanjše priseljevanje iz drugih republik v občine z zaostalo in nerazvito gospodarsko strukturo, kakor tudi v občine, ki imajo šele v zametkih razvite neagrarne dejavnosti, a so odmaknjene od mejnega obrobja: In v večini teh občin priselitve iz drugih predelov države ne predstavljajo niti desetine vseh priseljencev, ki so vanje prišli v letih 1964-1968. V nasprotju s temi območji

pa je v občinah, ki imajo najintenzivnejši tok selitev v odnosu z vzhodnimi oziroma južnimi predeli naše države, delež priseljencev od tamkaj, v sklopu vseh priselitev, izredno visok (npr. Brežice 54 %, Ilirska Bistrica in Jesenice po 50 %, Koper 49 %, Piran 44 %, Kočevje 42 % itd.), seveda spet z izjemo nekaterih večjih mest. Pa tudi v teh urbanskih naseljih zavzemajo ljudje iz drugih predelov države med vsemi priseljenci kar omembe vreden delež (npr. Celje 24 %, Kranj 30 %, Ljubljana 17 %, Maribor 16 %, Velenje 22 % itd.).

Ob vsem tem pa tudi spoznavamo, da z večanjem deleža mestnega prebivalstva narašča privlačna moč naših območij za priseljence iz drugih republik (gl. tabela 3). To nam potrjuje tudi delež razporeditve priseljencev po območjih z različno stopnjo urbaniziranosti: občine z več kot 75 % mestnega prebivalstva so v letih 1964-68 sprejele 32 % priseljencev iz drugih republik v SR Slovenijo, torej dvakrat toliko, kot znaša delež njihovega prebivalstva v okviru naše republike (15,6 %). Neurbanizirana območja, ki imajo 9,6 % prebivalstva SR Slovenije, pa so

dobila samo 3,6 % priseljencev iz drugih predelov Jugoslavije. V tem pogledu je še največja skladnost v skupini občin, ki imajo od 26 do 50 % mestnega prebivalstva: deležu njihovega prebivalstva v SR Sloveniji (22,8%) tudi ustreza delež k njim priseljenih ljudi iz neslovenskih območij države (22,8%). Občine z nižjim odstotkom v mestnih naseljih živečega prebivalstva pa so za priseljence iz naših južnih republik že precej manj privlačne.

Med priseljenci v naše občine je tudi zelo različen odstotek imigrantov iz drugih republik Jugoslavije: največji je v skupini občin, ki imajo od 26-50% mestnega prebivalstva (32,4%), nekaj pod četrtino jih je v naših najmanj urbaniziranih občinah, po eno petino pa jih je med priseljenci v območja s 16 do 25 % in od 51 do 75 % urbaniziranega prebivalstva, medtem ko jih je v občinah z najvišjo stopnjo urbaniziranosti okrog 17 %.

Iz vsega prikazanega smemo zaključiti s to-le ugotovitvijo: Glavnemu priselitelvenemu toku, ki je tudi pri nas usmerjen v vsa močno urbanizirana območja (t.j. občine), se pridružijo tudi priseljenci iz drugih republik. Ob tem pa vendarle zaznamo rahle razlike med domačimi priseljenci ter drugimi: glavno jedro domačih migrantov je usmerjeno v močno urbanizirana območja, medtem ko je priseljence iz sosednjih republik najbolj čutiti v občinah z zmerno stopnjo urbaniziranosti (od 26 do 50 %). To pa lahko tudi pomeni, da so medrepubliški selitveni tokovi predvsem usmerjeni v območja, ki s svojim gospodarskim potencialom domačemu prebivalstvu ne pomenijo več močnejše privlačne moči. In prav v tem se kaže komplementarnost selitev med prebivalstvom naših občin na eni strani in priseljenci iz drugih republik Jugoslavije na drugi strani.

Še z enega, to je z regionalnega vidika je treba opozoriti pri pregledu priseljevanja iz drugih predelov države v SR Slovenijo. Zahodna Slovenija, ki je v gospodarskem pogledu bolj razvita, ima dvakrat intenzivnejše priseljevanje (7,5%) kot pa Vzhodna Slovenija (3,7%). Seveda je ljubljanski demografski rajon najprivlačnejši za priseljence iz drugih republik (10,4%), saj se je v njem naselilo kar 31 % vseh priseljencev, ki so prišli v Slovenijo (prim. tabelo 4). Tudi Slovensko Primorje z Notranjsko ima pomembno privlačnost za prebivalstvo iz drugih predelov Jugoslavije (7,0%, oziroma je akumuliralo 17% priseljencev v Slovenijo), medtem ko je po intenzivnosti priseljevanja iz drugih republik gorenjski rajon enak koroško-štajerskemu (4,6 %) v Vzhodni Sloveniji in sta sprejela vsak po eno

osmino imigrantov iz južnih predelov države. Na dolenski in zasavsko-savinjski demografski rajon odpade po ena desetina priseljencev z juga, na podravsko-pomursko področje, kjer je intenzivnost priseljevanja iz sosednjih republik med najnižjimi (2,4 %), pa le še 6,2%.

S katerega koli vidika želimo prikazati in oceniti priseljevanje iz drugih republik v slovenske občine, skoraj vedno se pokažejo iste ali vsaj podobne težnje: Zahodna Slovenija, ki ima 42,6% prebivalstva SR Slovenije, je v letih 1964-68 dobila 60 % priseljencev, ki so prišli k nam iz drugih predelov države. K temu podatku je treba povedati, da ima Zahodna Slovenija kar 52,8 % vseh v SRS zaposlenih v družbenem sektorju, da je v njej poprečna gostota zaposlenosti (365) skoraj za četrtino nad republiškim povprečjem (294), oziroma za 51 % višja kot v Vzhodni Sloveniji, in ne nazadnje, da ima Zahodna Slovenija tudi 57 % od celotnega slovenskega prebivalstva, ki je zaposleno v negospodarskih dejavnostih. Vse to so torej dejavniki, ki usmerjajo priseljevanje v Slovenijo, še predvsem pa v njene zahodne predele.

III. ODSSELJEVANJE IZ OBČIN SR SLOVENIJE V DRUGE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE V LETIH 1964 - 1968

Pri prikazu odseljevanja prebivalstva iz naših občin v druge predele Jugoslavije se nam vsiljuje tudi primerjava s priselitvami. Želimo namreč ugotoviti: ali so medrepubliške selitve v kakršni koli medsebojni zvezi, ali je stopnja izseljevanja iz SR Slovenije v druge predele države kakor koli povezana s stopnjo priseljevanja od tam. Če izračunamo korelacije med stopnjo priseljevanja iz drugih republik v naše občine in odseljevanja iz Slovenije v druga območja države, spoznamo, da je med temi selitvami velika odvisnost (koeficient korelacije $r=0,819$): najmočnejša je na območju gorenjskega (0,974) in zasavsko-savinjskega demografskega rajona, kjer moremo govoriti že o funkcijski medsebojni povezanosti priselitev z odselitvami, najnižjo vrednost korelacije pa imata primorsko-notranjski (0,789) in dolenski (0,783) demografski rajon I. stopnje. Iz tega sklepamo: čim močnejše je priseljevanje iz drugih republik Jugoslavije v Slovenijo, tem močnejše je tudi odseljevanje iz naših občin v druge predele države. S tem pa nam je že tudi zarisan značaj medrepubliških selitev: precejšen del priseljencev se po krajšem ali daljšem času bivanja pri nas odseli ali nazaj v domači kraj ali pa v druga območja države - izven SR Slovenije. Računati pa smemo, da se precejšen del

teh priseljencev izseli celo v tujino. Vendar je število "povratnikov" v domači kraj v primerjavi s številom priseljencev kar precejšnje, in sicer jih je bilo v zadnjih petnajstih letih 63,6%, v obdobju 1964-68 pa 50,3 %. Podoba je, da je v zadnjem času "povratnikov" vedno manj, kar kaže, da se vedno večje število ljudi iz drugih republik Jugoslavije odloči za stalno ali vsaj za dlje časa trajajočo naselitev v SR Sloveniji.

Na drugi strani pa ugotavljamo, da je presežek priseljencev nad odseljenci v druge republike tem večji, čim višja stopnja urbaniziranosti je značilna za priseljitveno območje. Slovenske občine brez urbanskih središč ali območja z do 15 % mestnega prebivalstva imajo okrog 28 % več priseljencev z juga, kot pa znaša število "povratnikov". V območjih z več kot četrtino v mestih živečega prebivalstva pa priselitve za polovico in več presegajo odseljevanje v južne predele države. To pomeni, da so tudi za priseljence iz drugih republik Jugoslavije najbolj privlačna visoko urbanizirana območja (enako kot za domače prebivalstvo), kjer imajo na izbiro številne in raznovrstne možnosti za zaposlitev in zaslužek.

Poleg tega spoznavamo, da je delež odselitev v druge republike zelo različen med območji z različno stopnjo urbaniziranosti. Značilno je namreč dvoje: med odseljenci z območij brez mest in s predelov z najrazvitejšo urbanizacijo je samo 6,8 % oziroma 8,7 % selitev usmerjenih v druge republike, v vseh drugih skupinah pa se njihov delež giblje med 11 in 16 % od vseh odselitev iz naših občin. Seveda je odseljevanje v druge republike, kot smo že uvodoma povedali, v mnogočem pogojeno s priseljevanjem od tam.

Povedati je še treba, da intenziteta odseljevanja v druge republike narašča s stopnjo urbaniziranosti naših občin. Vendar pa v tem pogledu razlike med posameznimi skupinami urbanizacijske stopnje naših občin niso tako močne (1:1,9) kot pa pri priseljenicah iz drugih republik (1:5,4; prim. tabelo 3). Na osnovi teh razlik v razmerju med priseljenci oziroma odseljenci po posameznih skupinah povečini sloni prirastek prebivalstva: medrepubliška bilanca selitev prebivalstva je namreč za SR Slovenijo pozitivna.

V Sloveniji imamo iz občin Brežice (10,1 %), Piran, Postojna, Koper, Ilirska Bistrica in Jesenice (od 5,1 do 6,9%) najintenzivnejše odseljevanje v druge republike. Pa tudi delež teh odselitev med vsemi izselitvami iz naših občin

je sorazmerno visok: v brežiški občini znaša 50,5%, po 29% pa v občini Ilirska Bistrica in Postojna, Jesenice 27 %, Koper 23 %, Piran 20 % itd. Še iz nekaterih drugih občin v SR Sloveniji je skoraj petina izseljencev usmerjenih v sosednje republike (npr. Črnomelj 19,5%, Metlika 18,6 %, Kočevje in Lendava 18 %), v vseh drugih pa je delež teh odselitev že znatno nižji.

V nasprotju s temi pa imamo še skupino 9 občin, od koder je bilo v letih 1964-68 res minimalno odseljevanje v neslovenske predele Jugoslavije (največ do 1%). Zanje je prav tako značilno, da v njih medrepubliške odselitve ne zajemajo niti dvajsetine vseh izseljencev (npr. Grosuplje, Idrija, Lenart, Mozirje, Radlje, Sl. Gradec, Sl. Konjice, Šentjur pri Celju in Trebnje). To so območja oziroma občine, ki imajo tudi najnižjo stopnjo priseljevanja iz drugih republik.

Vse to, kar smo doslej povedali o odseljevanju v druge republike, velja v osnovnih obrisih tudi za prikaz po demografskih rajonih. Intenzivnost izseljevanja iz Zahodne Slovenije v druge predele države je močnejša (3,2 %) kot iz predelov Vzhodne Slovenije (2,3%). Najmočnejše odseljevanje v druge pokrajine Jugoslavije je iz ljubljanskega (4,0%), primorsko-notranjskega (3,5%) in dolenskega (3,1%) demografskega rajona. Tudi absolutno število odselitev v druge republike postavlja ljubljansko območje na prvo mesto (23,7%); temu sledijo primorsko-notranjski (16,4 %), koroško-štajerski (15,7%) in dolenski rajon (14,8%). Na ostale tri demografske rajone I. stopnje odpade le po desetina iz Slovenije v druge republike odseljenega prebivalstva (prim. tabelo 4).

IV. SELITVENI SALDO SR SLOVENIJE V MEDREPUBLICIŠKIH SELITVAH V LETIH 1964 do 1968

Podrobnejši pregled medrepubliškega priseljevanja prebivalstva nam je pokazal naslednjo osnovno ugotovitev: selitvena bilanca naše republike bi bila izredno negativna (v letih 1964-68 bi znašala -4.951 oseb), ako ne bi bilo priseljevanje iz drugih predelov države močnejše, kakor pa znašajo odselitve v tamkajšnja območja. V tem času se je namreč število prebivalstva v SR Sloveniji povečalo za 83.750 ljudi, od tega števila pa odpade kar 21.782 (ali 26%) na priseljence iz drugih republik, preostali del pa na naravni prirastek prebivalstva (67.353), katerega vrednost je treba zmanjšati za vrednost negativnega selitvenega salda, ki ga ima naša republika s

tujino. Drugače zapisano: v letih 1964-68 je prebivalstvo SR Slovenije naraščalo s povprečno letno stopnjo 1,03%, a brez priseljencev iz naših južnih republik bi bila povprečna letna stopnja prebivalstvenega prirastka samo okrog 0,76%

Pregled selitvene bilance občin SR Slovenije v odnosu z drugimi republikami nam pokaže, da je ta bilanca samo pri štirih občinah negativna (Brežice - 0,6%, Dravograd - 0,5%, Radlje in G. Radgona - 0,2%). Najvišji migracijski saldo med republiških selitev je značilen za vse industrijske in mestne predele, pa tudi v večini naših obmejnih območij je sorazmerno visok. Na osnovi tega spoznanja moremo naše občine - glede na vrednost selitvene bilance v odnosu do drugih republik - razdeliti v štiri osnovne skupine (prim. tabela 5):

a) skupini občin⁸ z negativnim selitvenim saldom se je zaradi prevlade izseljevanja nad priseljevanjem iz drugih republik povečala negativna vrednost celotne selitvene bilance.

Tabela 5. Selitvena bilanca po skupinah občin v letih 1964-1968 po značaju selitev

Skupina občin	Celotna selitvena bilanca	Selitvena bilanca med občinskih selitev	Selitvena bilanca medrepubliških selitev
A	- 1.704	- 1.553	- 151
B	+ 1.698	- 1.123	+ 2.821
C	+35.357	+21.900	+ 13.457
Č	-15.357	-21.012	+ 5.655
SKUPAJ	+19.994	- 1.788	+ 21.782

Opomba:

A = Negativni selitveni saldo medrepubliških selitev je povečal celotno vrednost negativne selitvene bilance; B = Pozitivna selitvena bilanca medrepubliških selitev spremeni negativni selitveni saldo drugih selitev v pozitivnega; C = Pozitivni selitveni saldo medrepubliških selitev je povečal pozitivni selitveni saldo drugih selitev in Č = Pozitivni selitveni saldo medrepubliških selitev je zmanjšal negativni selitveni saldo drugih selitev.

b) Za to skupino je značilno, da ima v okviru medobčinskih in meddržavnih selitev negativno selitveno bilanco, toda vrednost medrepubli-

ških selitev je izredno močna, zato so te prispevale, da je celotni selitveni saldo v teh občinah pozitiven⁹.

c) V skupini enajstih občin¹⁰ priseljevanje presega odseljevanje, a izredno močno priseljevanje iz drugih republik je še samo okrepilo vrednost celotnega selitvenega salda.

č) Vseh ostalih 36 občin v Sloveniji ima negativno selitveno bilanco. Vendar je v vseh teh občinah selitvena bilanca v odnosu do drugih republik Jugoslavije pozitivna. Zato v vseh teh primerih medrepubliško preseljevanje samo omiljuje in zmanjšuje posledice prekomernega odseljevanja domačega prebivalstva.

Že prej smo poudarili, da stopnja urbaniziranosti neposredno vpliva na vrednost selitvenega salda. Glede na delež mestnega prebivalstva smo vsa območja pri nas razdelili v 6 skupin (gl. tabela 3). In prav za vse te skupine je značilna pozitivna selitvena bilanca selitev z drugimi republikami. Res pa je, da njena intenziteta narašča s stopnjo urbaniziranosti območij. Zato ni presenetljivo, da odpade na občine z več kot 76 % mestnega prebivalstva kar dve petini vrednosti selitvenega salda, ki ga ima SR Slovenija z drugimi predeli Jugoslavije. Na skupino občin, ki imajo od 51 do 75 % mestnega prebivalstva, odpade petina vrednosti medrepubliškega selitvenega salda, na občine, ki imajo od 26 do 50 % urbaniziranega prebivalstva, 25%, na vse tri nižje skupine urbaniziranih občin pa 14,8 %.

Nadalje pa še moremo ugotoviti, da imajo občine z manj kot 25 % mestnega prebivalstva negativno selitveno bilanco. Vrednost le te v njih oblažuje pozitivni selitveni saldo medrepubliških selitev. Tudi še v naslednji skupini občin (od 26-50% mestnega prebivalstva) je bilanca domačih selitev negativna, a samo močnemu priseljevanju ljudi iz drugih republik se morajo zahvaliti, da je celotna vrednost njihovih selitev suficitna. V občinah z nad 50 % mestnega prebivalstva je vrednost selitvenega salda pozitivna, in sicer tako domačih, to je medobčinskih v okviru SR Slovenije, kakor tudi selitev medrepubliškega značaja.

V pregledu vrednosti selitvenega salda je Vzhodna Slovenija (+1,4 %) znatno pod območji Zahodne Slovenije (+4,3%). Tudi v tem pogledu ima najvišjo vrednost ljubljanski (+6,4%) demografski rajon, temu sledijo primorsko-notranjski, gorenjski, koroško-štajerski rajon itd. Iz tega izhaja, da skoraj dve petini vrednosti selitvenega salda medrepubliških selitev odpade

na ljubljansko območje, 17% na primorsko-notranjski predel, 14% na Gorenjsko itd. Potemtakem odpade na Vzhodno Slovenijo le 31% celotnega selitvenega salda, ki ga dobimo od medrepubliških selitev prebivalstva. Od tega odpade na koroško-štajerski predel ena osmina. In v vsej tej regionalno neenakomerni porazdelitvi pribitka selitev se kaže tudi gospodarska in družbena struktura območij, ki neposredno vpliva na rast števila prebivalstva.

Sklep

Medrepubliške selitve prebivalstva so za SR Slovenijo izrednega pomena, saj neposredno vplivajo na rast števila njenega prebivalstva. Seveda smo s tem zajeli samo mehanično rast števila prebivalstva, nismo pa mogli prikazati vseh drugih učinkov, ki jih priseljenci iz drugih predele države prinašajo v naše, zanje seveda tuje oziroma novo socialno okolje. Brez dvoma lahko trdimo, da te selitve prinašajo v predele, kamor so usmerjene, pomladitev v starostno strukturo prebivalstva. Kako pa je z uveljavitvijo drugih ekonomskih in demografskih fenomenov priseljenega prebivalstva v novem okolju, na to vprašanje pa bi mogli odgovoriti šele po opravljenih posameznih podrobnih raziskavah.

Medrepubliške selitve, bodisi priseljevanje, bodisi odseljevanje iz slovenskih občin, smo v tem prispevku samo registrirali kot prostorski pojav v našem geografskem okolju. Nismo se spuščali ne v podrobnosti ne v iskanje vzrokov in vseh posledic, ki jih te selitve prinašajo s seboj. Zato menim, da je pričujoči prispevek lahko samo uvod h geografski interpretaciji in proučevanju naših medrepubliških selitev.

Opombe:

1. V tej primerjavi smo računali z vsemi tistimi oblikami selitev, ki so lahko vplivale na spremembo števila prebivalstva v posamezni občini. Tako so v tem prikazu upoštevani priseljenci iz drugih republik in tujine kakor tudi odseljenci v druge republike Jugoslavije ali v tujino. Medobčinske selitve na območju SR Slovenije smo v tem primeru upoštevali tako, da smo v naš račun vnesli število priseljencev in odseljencev in to vsoto delili z 2. To je bilo potrebno zato, ker je vsak prebivalec Slovenije, ki se iz ene občine preseli v drugo, istočasno upoštevan kot odseljenec v stari in kot priseljenec v novi ob-

čini stalnega bivališča. Prim. tudi STATISTIČNI LETOPIS SR SLOVENIJE 1970, Ljubljana 1970, gl. str. 443.

2. M. NATEK: SELITVENA DINAMIKA V SR SLOVENIJI V LETIH 1959-1968. Geografski obzornik, XVIII, šte. 1-2, str. 1-11, Ljubljana 1971.
3. Občine brez mest v SR Sloveniji so naslednje: Cerknica, Dravograd, Lenart, Logatec, Mozirje, Radlje ob Dravi, Ribnica, Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah in Trebnje.
4. V to skupino uvrščamo občine, ki imajo do 15% v mestih živečega prebivalstva, in sicer: Brežice, Gornja Radgona, Grosuplje, Lendava, Ljutomer, Ormož, Ptuj, Sevnica, Sežana in Žalec.
5. Skupina občin, ki imajo od 51-75% mestnega prebivalstva (Celje, Hrastnik, Jesenice, Maribor, Trzič in Velenje).
6. a) Nad 76% mestnega prebivalstva je v občinah: Izola, Ljubljana in Trbovlje. V našem pregledu smo vseh pet ljubljanskih občin združili, saj jih kljub heterogeni gospodarski in družbeni strukturi moramo smatrati za enoten bolj ali manj notranje povezan organizem.
b) Občine, ki imajo od 16 - 25% mestnega prebivalstva, so: Ajdovščina, Črnomelj, Domžale, Krško, Laško, Litija, Nova Gorica, Novo mesto, Slovenska Bistrica, Slovenske Konjice, Tolmin, Škofja Loka.
c) Občine, ki imajo od 26 do 50% mestnega prebivalstva: Idrija, Ilirska Bistrica, Kamnik, Kočevje, Koper, Kranj, Metlika, Murska Sobota, Piran, Postojna, Radovljica, Ravne na Koroškem, Slovenj Gradec, Vrhnika in Zagorje ob Savi.
7. Tu je mišljena razdelitev SR Slovenije na osnovi sheme stalnih demografskih rajonov I. in II. stopnje. Prim. tudi Geografski obzornik, XVIII., šte. 1-2, str. 8, Ljubljana 1971.
8. Občine Brežice, Dravograd, Gornja Radgona in Radlje ob Dravi.
9. Občine Hrastnik, Izola, Jesenice, Kamnik, Metlika, Radovljica, Ravne na Koroškem, Trbovlje in Trzič.
10. Občine: Celje, Domžale, Koper, Kranj, Ljubljana-Bežigrad, Lj.-Moste-Polje, Lj.-Šiška, Lj. Vič-Rudnik, Maribor, Nova Gorica in Velenje.

RAZŠIRJENOST IN NEKATERE ZNAČILNOSTI DRUŽBENEGA VINOGRADNIŠTVA V SEVEROVZHODNI SLOVENIJI¹⁾

UVOD

Povojni družbenopolitični razvoj je privedel do oblikovanja večjih sklenjenih površin, s katerimi upravljajo družbena gospodarstva. Leta 1966 je znašal njihov delež v občinah Maribor in Gornja Radgona 30 do 40 % površine, v občinah Slovenska Bistrica in Ormož 25 do 30 %, v občini Slovenske Konjice 20 do 25 %, v občinah Lenart, Ptuj in Ljutomer pa od 15 do 20 % površine²⁾. V višjem subalpskem svetu so to predvsem gozdne; v subpanonskem gričevnatem in nižinskem svetu pa kmetijske površine, med njimi vinogradi.

Izraba podružbljenih zemljišč je bila nasploh precej drugačna kot izraba zemljišč v zasebni kmečki lasti. Pri poljskih površinah se je usmerila v specializirano proizvodnjo, predvsem pridelavo krmnih rastlin, na vinogradniških tleh pa v moderno plantažno vinogradništvo. Obdelava podružbljenih površin je zato mehanizirana in zahteva večje sklenjene komplekse, kar ustvarja tudi docela specifičen videz pokrajine. Tako razlikujemo že na prvi pogled drobna razparcelirana zemljišča s pestro polikulturno proizvodno usmerjenostjo od enoličnih arondiranih površin, največkrat s prevlado določene kulture. Tej podobi se pridružuje razlika v načinu obdelave, ki v tradicionalni kmečki pokrajini še posebej stopnjuje kontraste in divergenco v njenem družbenem razvoju. Izraba kmetijskega zemljišča je sicer v veliki meri odvisna tudi od velikosti gospodarstva in značaja zaposlitvene strukture, vendar je obdelava kmečkih vinogradov skoraj izključno motična in le redki so primeri sodobnejše žične vzgoje. Zato se je v kmečkih vinogradnih regijah ohranil enoten značaj vinogradniške pokrajine z vinogradi na kolju, komajda rahlo

diferenciranimi zaradi različno skrbne obdelave.

V razvoju tehnologije vinogradništva se bo nedvomno še nadalje kazala tendenca umika tradicionalnega načina vzgoje na kolju, povezana s pomanjkanjem delovne sile. Ker pa je v sedanjih družbenoekonomskih razmerah pričakovati velikopotezno mehanizirano obdelavo skorajda le v družbenem lastništvu, se bodo ostareli zasebni vinogradi še dalje umikali, z njimi pa tradicionalni pejzaž in nasploh vinogradniške površine. To tendenco je mogoče prekiniti le s postopnim uvažanjem mehanizirane obdelave tudi v kmečkem vinogradništvu, ki ga delovna sila vedno bolj zapušča. Kmečki vinogradi so obenem potrebni obnove, saj jih je bila večina obnovljenih po napadu trtne uši v obdobju pred prvo svetovno vojno. Temu ustrezno dajejo le nizke donose, v glavnem manj kot 20 hl pridelka na hektar. Razen tega so proizvodni stroški zaradi naglega naraščanja cen reprodukcijskega materiala porasi močnejše kot prodajna cena vina. Če k temu dodamo še dejstvo, da dosega kmečko vino zaradi zaostale tehnologije pridelovanja in zlasti kletarjenja ob vedno strožjih kriterijih glede kvalitete le nižje cene, potem nam je razumljivo vedno bolj prevladujoče spoznanje, da vinogradništvo v tradicionalni kmečki obliki nima več pogojev za obstoj. Predvideno obnovo kmečkih vinogradov in proizvodnjo bo zato treba organizirati po sodobnih načelih, kot je predvsem mehanizirana obdelava in predelava, obnova vinogradov v najboljših vinorodnih okoliših, izbira primernih sort in sistema obnove, zaščita provenience in kvalitete vin, ki bo omogočila uspešnejšo prodajo ipd.³⁾ Zaradi trenutne neakumulativnosti vinogradništva pa bo treba poiskati možnosti za kreditiranje ob-

1) Z izjemo poglavja o umiku vinogradništva Prekmurje ni zajeto.

2) Razvoj kmetijstva v prostoru SR Slovenije, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 1970, karta 1.

3) Kmetijstvo, promet in zveze, trgovina, turizem. Valorizacija študij elaboratov in drugega gradiva. Monografije po področjih. Ekonomski center Maribor, Maribor 1969, str. 29-34.

nove, in to v obeh sektorjih lastništva. Če bo ta izostala, bo kmečko vinogradništvo v zelo kratkem času propadlo, saj prav pomanjkanje sredstev za obnovo najbolj prispeva h krčenju zasebnih vinogradniških površin.

I. RAZŠIRJENOST VINOGRADOV S POSEBNIM OZIROM NA DRUŽBENO VINOGRADNIŠTVO

A) Razširjenost vinogradov po vinogradniških regijah

Statistični podatki⁴ o površinah vinogradov po katastrskih občinah povedo, da je vinogradništvo zgoščeno predvsem v Jeruzalemskih in Radgonskih goricah ter Spodnjih Halozah, kjer je 3.128 ha ali 44 % vinogradov južnega Pomurja in Podravja. Relativni delež vinogradov doseže v Jeruzalemskih goricah 15,3 %, v Spodnjih ali Vinorodnih Halozah 8,9 % in v Radgonskih goricah 8,2 % površine. V Zahodnih Slovenskih goricah, kjer je bil umik vinogradov v preteklosti izredno močan, so vinogradi skoncentrirani v Svečinskih in Mariborskih goricah. V prvih zavzemajo 5,4 %, v drugih 5,2 % površine. Vendar je njihov delež v posameznih vinorodnih okoliših različen. V velikem delu Mariborskih goric dosega okrog 8 %, v Borlsko-zavrčkih goricah 14 % in v Vzhodnih Ljutomerskih goricah 16,5 %.

Vseh vinogradov je bilo v južnem Pomurju in Podravju po stanju iz 1967 leta 7.084 ha. Slovenjgoriški zavzemajo 65,5 %, haloški pa 1.463 ha ali 20,7 % vseh vinogradov, preostanek pa odpade na manj pomembne vinorodne regije, in to: Dravinjske gorice (535 ha ali 7,5 %), Podpohorske gorice (403 ha ali 5,7 %) in Kozjak (44 ha ali 0,6 %).

Razloge za to, da je vinogradništvo najpomembnejše prav v Slovenskih goricah in Halozah, je iskati v kompleksu prirodnih in družbenih pogojev, ki so bili v teh dveh vinorodnih regijah nadpovprečno ugodni. Mednje uvrščamo predvsem izjemne klimatske, pedološke in reliefne razmere ter večji kapital cerkvenih ustanov, gospoščin in meščanstva. Ni slučajno, da je bilo zato v ekološko najugodnejših vinorodnih okoliših tudi največ tuje ali nedomače posesti. Ta je s povojno agrarno reformo in nekoliko kasnejšo odpravo viničarskih razmerij prešla v družbeno

last in postala osnova za razvoj družbenega vinogradništva.

V celoti je družbenih vinogradov v južnem Pomurju in Podravju 2.731 ha ali 38,5 % vseh vinorodnih površin. Relativno najvišji je njihov delež v Slovenskih goricah, kjer znaša 44 % ali 2.042 ha, to pa pomeni 74,8 % vseh družbenih vinogradov v severovzhodni Sloveniji brez Prekmurja. V Zahodnih Slovenskih goricah je družbenih vinogradov 570 ha ali 44,6 %, največ v Svečinskih (163 ha ali 48,7 %) in Mariborskih goricah (198 ha ali 53,7 %). Srednje Slovenske gorice imajo najmanj družbenih vinogradov, in to 555 ha ali 34 %, od tega pa jih je kar 450 ha v Radgonskih goricah, kjer pomenijo 62,7 % vseh vinogradov. V ostalih vinorodnih okoliših Srednjih Slovenskih goric izrazito prevladuje kmečko vinogradništvo.

Vzhodnih Slovenskih goric ne označuje le najvišji relativni delež vinogradov sploh, temveč prav tako najmočnejše razširjeno družbeno vinogradništvo. Družbeni vinogradi zavzemajo 917 ha ali 52,9 % vseh vinogradov in so osredotočeni v Jeruzalemskih goricah, kjer jih je kar 819 ha ali 69 %. Delež družbenih vinogradov dosega tu ob Radgonskih goricah najvišjo vrednost, v ožjih vinorodnih okoliših teh dveh vinorodnih regij pa je celo še višji. Tako znaša v Gornjeradgonskih goricah 261 ha ali 69,6 %, v Vzhodnih Ljutomerskih goricah pa celo 416 ha ali 89,7 % vseh vinogradov.

V Halozah je sicer v poprečku le 29 % ali 425 ha družbenih vinogradov, vendar jih je od tega kar 401 ha v vinorodnih Halozah. Njihov delež je posebno visok v Podlehniških (58,8 %) in Borlsko-zavrčkih goricah (49,9 %).

Izjemoma je delež družbenih vinogradov še visok v Pekrskih goricah, kjer odpade od 115 ha vinogradov kar 84,5 % na družbeni sektor. V celoti zavzema ta v Podpohorskih goricah 51,9 % ali 209 ha vinorodnih površin. Dravinjske gorice in Kozjak pomenijo v pogledu družbenega vinogradništva zelo malo.

Za pregled naj služi tabela o lastništvu vinogradov po regijah:

4) Sumarniki zemljiških kategorij po katastrskih občinah SR Slovenije za leto 1967, Geodetska uprava, Ljubljana.

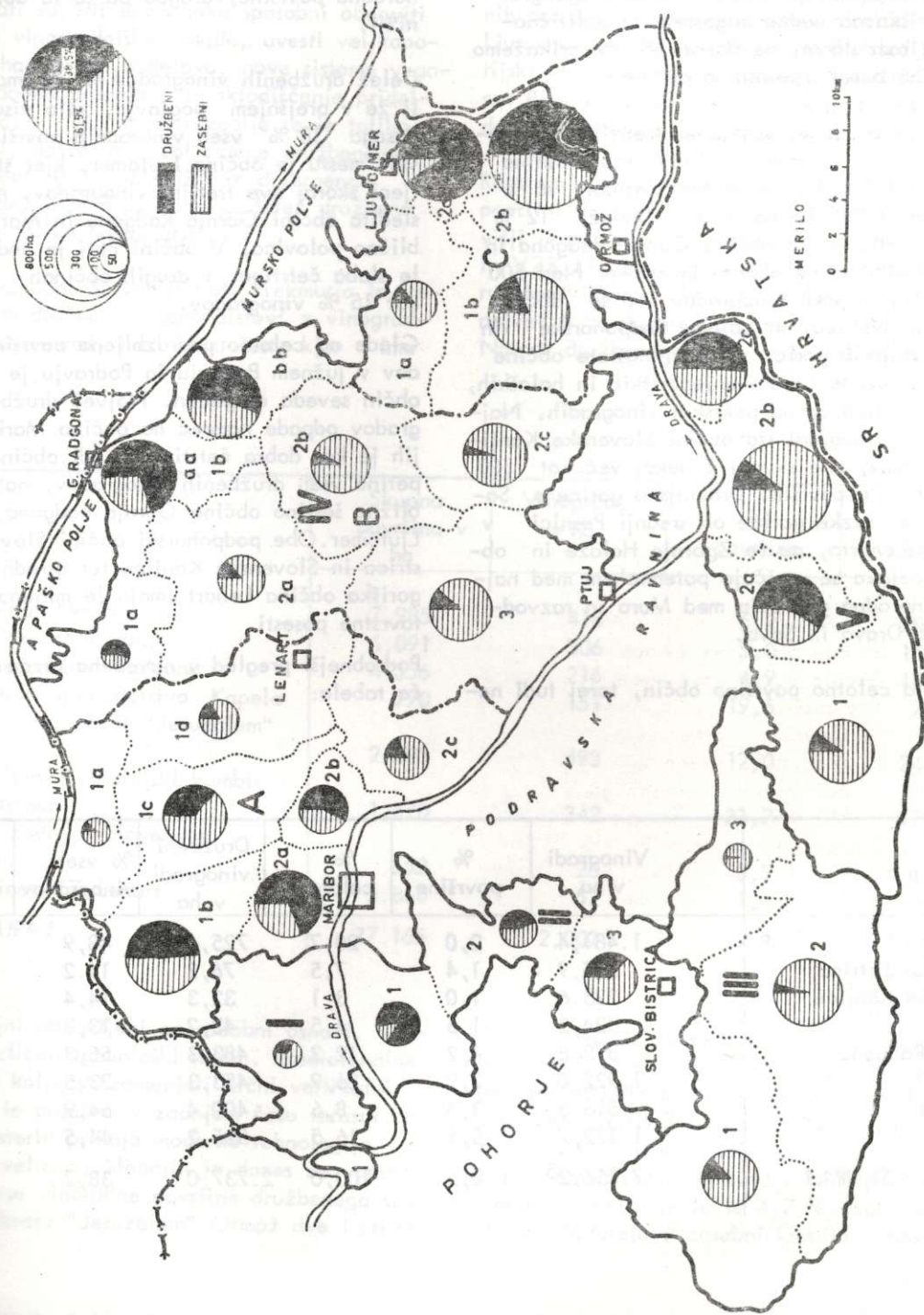
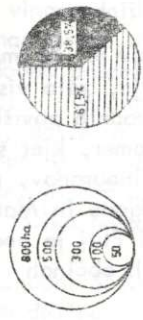
Tabela 1

Vinorodna regija	Površina vinogradov		Družbeni sektor	
	ha	%	ha	%
I. KOZJAK	44,5	0,7	15,1	33,9
II. PODPOHORSKE GORICE	403,4	2,3	209,3	51,9
1. Pekrske gorice	114,8	2,1	97,0	84,5
2. Slivniško-framske gorice	102,0	2,1	45,5	44,6
3. Slovenjebistriške gorice	186,6	2,6	66,8	35,8
III. DRAVINJSKE GORICE	534,8	1,7	39,3	7,3
1. Slovenjekonjiške gorice	208,7	2,0	29,2	13,9
2. Poljčanske gorice	275,2	1,9	9,9	3,6
3. Savinsko	50,9	0,8	0,2	0,4
IV. SLOVENSKE GORICE	4.638,3	4,5	2.042,5	44,0
A) Zahodne Slovenske gorice	1.279,2	3,9	570,6	44,6
1. Gorice med zgornjo Pesnico in Muro	724,9	3,2	272,6	37,6
a) Selniške gorice	46,1	1,4	6,1	13,2
b) Svečinske gorice	335,9	5,4	163,8	48,7
c) Jareninske gorice	253,1	4,0	88,3	34,8
d) Gasterajske gorice	89,8	1,3	14,4	16,0
2. Gorice med Dravo in zgornjo Pesnico (Mariborske gorice)	554,3	5,2	298,0	53,7
a) Kamniško-košaške gorice	264,9	8,4	182,5	68,8
b) Šentpeterske gorice	160,0	7,7	92,6	57,8
c) Voličinsko-dupleške gorice	129,4	2,4	22,9	17,7
B) Srednje Slovenske gorice	1.628,5	3,5	554,9	34,0
1. Gorice med Muro, zgornjo in srednjo Ščavnico	768,7	6,0	478,1	62,2
a) Cmureške gorice	50,9	1,3	27,4	53,8
b) Radgonske gorice	717,8	8,2	450,7	62,7
aa) Gornjeradgonske gorice	374,9	8,8	261,0	69,6
bb) Kapelske gorice	342,9	7,6	189,7	55,3
2. Gorice med srednjo Ščavnico, srednjo in spodnjo Pesnico	597,1	2,7	47,7	7,9
a) Kremberško-negovske gorice	147,6	1,8	20,6	13,9
b) Antonovske gorice	194,6	2,6	15,5	7,9
c) Juršinske gorice	254,9	4,1	11,6	4,5
3. Gorice med srednjo Pesnico in Dravo (Ptujске gorice)	262,7	2,1	29,1	11,0
C) Vzhodne Slovenske gorice	1.730,6	7,6	917,0	52,9
1. Zahodne Ljutomersko-ormoške gorice	542,6	3,6	97,6	17,9
a) Zahodne Ljutomerske gorice	144,6	2,6	20,5	14,1
b) Zahodne Ormoške gorice	398,0	4,2	77,1	19,3
2. Vzhodne Ljutomersko-ormoške gorice (Jeruzalemske gorice)	1.188,0	15,3	819,4	68,9
a) Vzhodne Ljutomerske gorice	464,0	16,5	416,2	89,7
b) Vzhodne Ormoške gorice	742,0	14,5	403,2	55,7
V. HALOZE	1.463,7	5,9	424,9	29,0
1. Zgornje Haloze	240,1	2,1	23,8	9,9
2. Spodnje (Vinorodne) Haloze	1.223,6	8,9	401,1	32,7
a) Podlehniške gorice	306,5	8,3	180,2	58,8
b) Leskovško-cirkulanske gorice	607,1	7,9	66,0	10,8
c) Borlsko-zavrčke gorice	310,0	14,0	154,9	49,9
VINORODNO PODRAVJE IN JUŽNO POMURJE (vinorodne katastrske občine)	7.084,7	3,9	2.731,1	38,5

RAZŠIRJENOST PODRUŽBLJENIH VINOGRADOV
V PODRAVJU IN JUŽNEM POMURJU

LEGENDA

POVRŠINA IN LASTNISTIVO VINOGRADOV

B) Razširjenost vinogradov po občinah

V prejšnjem poglavju smo spoznali razširjenost vinogradov po posameznih vinorodnih regijah. Ker pa izhajamo pri raznih ekonomskogeografskih raziskavah vedno pogosteje iz politično-upravne razdelitve, ne bo odveč, če prikažemo tudi njihovo razširjenost po občinah.

Največ vinogradov, kar dobra četrtina ali skoraj 2.000 ha, odpade na občino Ptuj, petina ali blizu 1.500 ha na občino Maribor, 16 % ali skoraj 1.200 ha na občino Ormož, 12 % ali blizu 900 ha na občino Gornja Radgona in 9 % ali 600 ha na občino Ljutomer. Nad 500 ha ali 7,5 % vseh vinogradov ima še občina Slovenska Bistrica, ki zajema Podpohorske in del Dravinjskih goric, vse prej naštete občine pa so udeležene na slovenjgoriških in haloških, mariborska tudi še na pekrskih vinogradih. Najrevnejši za vinograde sta občini Slovenske Konjice in Lenart, obe skupaj z nekaj več kot 500 ha vinorodnih površin. Dravinjske gorice s Savinjskim in nizke gorice ob srednji Pesnici v območju Lenarta, pa še Zgornje Haloze in obronki Kozjaka se uvrščajo potemtakem med najmanj vinorodna področja med Muro in razvodjem med Dravo in Savo.

Glede na celotno površino občin, torej tudi ne-

vinorodnega sveta, je delež vinogradov najvišji v občini Ormož (5,5 %), ki zajema močno vinorodno gričevje in relativno najmanj ravninskega sveta. Podoben značaj imata občini Gornja Radgona s 4,2 % in Ljutomer s 3,4 % vinorodne površine, drugod pa je ta delež precej nižji.

Delež družbenih vinogradov je, kot smo to spoznali že v prejšnjem poglavju, zelo visok, saj dosega 38 % vseh vinorodnih površin. Na prvem mestu je občina Ljutomer, kjer sta podružbljeni skoraj dve tretjini vinogradov, nato pa sledita občini Gornja Radgona in Maribor s približno polovico. V občini Ptuj je podružbljena le slaba četrtina, v drugih občinah pa manj kot 15 % vinogradov.

Glede na celotno podružbljeno površino vinogradov v južnem Pomurju in Podravju je vrstni red občin seveda drugačen. Največ družbenih vinogradov odpade namreč na občino Maribor, kjer jih je kar dobra četrtina. Sledi občina Ormož s petino vseh družbenih vinogradov, nato pa s približno šestino občine Gornja Radgona, Ptuj in Ljutomer. Obe podpohorski občini Slovenska Bistrica in Slovenske Konjice ter osrednjeslovenjgoriška občina Lenart imajo le minimalen delež tovrstne posesti.

Podrobnejši pregled v navedena razmerja omogoča tabela:

Tabela 2

Občina	Vinogradi v ha	% površine	% celote	Družbeni vinogradi v ha	% vseh vinogradov	% celote
Maribor	1.481,4	2,0	20,7	725,6	48,9	26,5
Slovenska Bistrica	535,9	1,4	7,5	76,2	14,2	2,8
Slovenske Konjice	223,6	1,0	3,1	32,3	14,4	1,2
Lenart	324,2	1,6	4,5	43,2	13,3	1,6
Gornja Radgona	873,8	4,2	12,2	483,3	55,3	17,6
Ptuj	1.922,0	2,9	26,9	453,3	23,5	16,5
Ljutomer	616,6	3,4	8,6	400,4	64,9	14,6
Ormož	1.177,7	5,5	16,5	525,2	44,5	19,2
SKUPAJ	7.156,2 ⁵	2,6	100,0	2.737,0	38,2	100,0

5) Razlika med podatkom za skupno površino vinogradov po občinah in po regijah na str. 5 nastaja zaradi Slovenskega Medmurja, ki pri regijah ni zajeto.

II. VINOGRADNIŠKE POVRŠINE DRUŽBENIH GOSPODARSTEV IN NJIHOV ZNAČAJ

Nosilec sodobne vinogradniške proizvodnje v povojnem razvoju slovenskega vinogradništva so bila družbena gospodarstva. Le družbeni vinogradniški obrati so bili ekonomsko sposobni obnoviti dotrajane vinogradniške nasade, uvesti velikopotezno mehanizirano obdelavo, nove sisteme vzgoje ter sodobno predelavo in skladiščenje pridelka. Razvoj v smeri modernizacije se je toliko stopnjeval, da je priklical močne družbenogeografske kontraste v pokrajini in divergenco v njenem razvoju.⁶ Prav zato je delež družbene posesti še toliko pomembnejši.

V severovzhodni Sloveniji brez Prekmurja je trenutno osem družbenih gospodarstev⁷ z vinogradniškimi površinami, med njimi šest, kjer ima

vinogradništvo zelo pomembno ali celo vodilno vlogo. Po površini vinogradov so najpomembnejša "Jeruzalem" Ormož (obrat Slovenija vina Ljubljana) z blizu 500 ha ali četrtno vseh vinorodnih površin družbenega sektorja, Agrokombinat Maribor s preko 400 ha ali petino vinorodnih površin, Vinogradniško-živinorejski kombinat Ljutomer z okoli 350 ha, nato pa sledijo Kmetijski kombinat Ptuj s 300 ha, Kmetijski kombinat Radgona z 200 ha in Vinogradniško gospodarstvo Kapela s 150 ha.

Relativni delež vinogradov v skupni zemljiški površini družbenih gospodarstev je različen. Najvišji je pri Vinogradniškem gospodarstvu Kapela in VŽK Ljutomer (okoli 20 %) ter obratu "Jeruzalem" Ormož (17 %), pri drugih pa doseže največ 5 % skupne površine.

Nasadi družbenega sektorja so bili zvečine po

Tabela 3

	Skupna površina v ha	Vinogradi v ha	% površine	% celote
Agrokombinat Maribor	7.985	416	5,2	20,8
Kmetijski kombinat Ptuj	6.091	306	5,0	15,3
Kmetijski kombinat Radgona	4.356	216	4,9	10,8
Vinogradniško gospodarstvo Kapela Slovenija vino, obrat "Jeruzalem" Ormož	770	151	19,6	7,5
Vinogradniško-živinorejski kombinat Ljutomer	2.891	493	17,0	24,6
Kmetijska zadruga Slovenske Konjice	1.570	342	21,7	17,1
Agrokombinat KZ Lenart	652	26	3,9	1,3
	2.850	52	1,8	2,6
SKUPAJ	27.165	2.002	7,3	100,0

zadnji vojni obnovljeni na sodobni osnovi, vendar na različen tehnološki način. Tradicionalne nasade na kolju so zamenjali žični vertikalni nasadi in še posebno v zadnjem času terasni nasadi, v katerih prihaja moderna tehnologija v celoti do veljave. Slednjih je danes že preko polovice vse vinorodne površine družbenega sektorja, v obratu "Jeruzalem" Ormož dve tretjini,

v VŽK Ljutomer pa celo tri četrtine. Najmanj terasnih površin je v Radgonsko-kapelskih gorah, kjer prevladujejo posebno v kmetijskem kombinatu Radgona vertikalni nasadi. Bolj v ravnotežju sta obe obliki trsne vzgoje v agrokombinatu Maribor in kmetijskem kombinatu Ptuj. Družbenih nasadov na kolju je le še 4,7 %, zato pa ti do cela prevladujejo v zasebni kmečki posesti. Od-

6) Primerjaj B. Belec: Socialnogeografski procesi in tipi pokrajinske transformacije v Ljutomersko-ormoških gorah, Zbornik razprav (mariborskih visokošolskih zavodov) 1959-1969, Maribor 1970, str. 99-117.

7) Nanje se nanašajo podatki v tabeli 3 in 4, zbrani s posebno anketo v letu 1970. Zato tudi odstopajo od podatkov po katastru v tabelah 1 in 2.

tod tudi razlike v podobi pokrajine, ki je v vinorodnih okoliših z zasebno posestjo še docela tradicionalna, drugod pa močno spremenjena.

Večina družbenih vinogradov je stara od 5 do 15 let (44 %) in od 15 do 25 let (27 %) ter v obdobju največje rodnosti. Nad 25 let starih nasadov je komaj 6,7 %. To so izključno nasadi na kolju, ki bodo izginili že ob prvi ob-

novi. Tudi dejstvo, da je mladih nasadov, starih manj kot 5 let, kar 22,5 %, je dovolj perspektivno. Družbena gospodarstva vključujejo slednjič še nekaj potencialnih (neobnovljenih) vinorodnih površin. Največ takšnih ima kmetijski kombinat Ptuj (185 ha), deloma še tudi kombinati iz Radgone, Ormoža in Maribora, skupaj 168 ha.

Tabela 4

Družbeno gospodarstvo	Sistem vzgoje (ha)			Starost nasadov				Neobnovljene vin. površine
	terasni	vertikalni	kolje	do 5	5-15	15-20	nad 25 let	
Agrokombinat Maribor	222	192	2	172	101	130	13	50
Kmetijski kombinat Ptuj	136	156	14	2	230	60	14	185
Kmetijski kombinat Radgona	45	162	9	15	42	119	40	60
Vinogradniško gospodarstvo Kapela	57	84	10	24	68	27	32	4
Slovenija vino, obrat "Jeruzalem" Ormož	318	148	27	87	287	118	1	58
Vinogradniško-živinorejski kombinat Ljutomer	258	80	4	151	111	75	5	10
Kmetijska zadruga Slovenske Konjice	26	-	-	-	26	-	-	3
Agrokombinat KZ Lenart	-	24	28	-	10	14	28	6
SKUPAJ	1.062	846	94	451	875	543	133	376
Struktura v %	53,0	42,3	4,7	22,5	43,7	27,1	6,7	

III. UMİK VINOGRADNIŠKIH POVRŠIN

Ena bistvenih ekonomskogeografskih značilnosti slovenskega vinogradništva, še posebej v severovzhodni Sloveniji je zmanjšanje proizvodnih zmogljivosti in proizvodnje. V zadnjih 30 letih slovensko vinogradništvo nazaduje. Leta 1958 smo imeli 20.400 ha vinogradov, medtem ko jih je bilo leta 1939 še 39.500 ha.⁸ Njihova površina se je v tem obdobju zmanjšala skoraj za polovico. To zmanjševanje je bilo najmočnej-

še v povojni dobi, vendar se tudi zadnja leta vinogradi še nadalje hitro umikajo.

V severovzhodni Sloveniji brez Prekmurja je bilo leta 1896 še 16.269 ha vinogradov, leta 1967 pa le 7.084 ha⁹, to pa pomeni zmanjšanje za več kot polovico. Izreden umik beležimo na Kozjaku, nadpoprečnega pa še v Podpohorskih in Dravinjskih gorinah. Na Kozjaku znaša indeks 1967/1896 14,4, v Podpohorskih in Dravinjskih gorinah pa 38,5 oziroma 40,2. Vzroki za umik niso pogojevi le ekološko, temveč predvsem

8) Razvoj vinogradništva kot surovinske baze za predelavo grozdja v severovzhodni Sloveniji. Kmetijski zavod Maribor, Ekonomski center Maribor, Maribor 1970, str. 27-32.

9) B. Belec: Zmanjševanje vinogradniških površin v Podravju in južnem Pomurju med leti 1896 do 1967. Zbornik Pedagoške akademije v Mariboru 1960-1970, Maribor 1970, str. 259, 267.

družbenoekonomsko, saj si sicer ne bi mogli razložiti močnega nazadovanja ponekod v Slovenskih goricah in Halozah. V Zahodnih Slovenskih goricah znaša na primer indeks 1967/1896: celo 27,7.

Zmanjšanje vinogradniških površin v zadnjem desetletju prav gotovo lahko pripišemo dejstvu, da so okoli tri četrtine vseh kmečkih vinogradov stare več kot 50 let, saj so bile te površine sunkovito obnovljene v času po napadu trtne uši v začetku 20. stoletja, kasneje pa so jih le izjemoma obnavljali. Odločilna je bila tudi vrsta vzrokov tržnega značaja, tako neugodne razmere na tržišču z vinom doma in po svetu, konkurenca "južnih" vin, dalje pomanjkanje kapitala za obnovo ipd.

Umik vinogradniških površin v družbenem sektorju ni bil dosti manjši kot v zasebnem. Kljub povojni obnovi se je tudi njihova vinogradniška površina zmanjševala, saj so opuščali vinogradniške lege, ki za intenzivno eksploatacijo niso bile primerne. Največ takšnih površin je bilo v Halozah, na Kozjaku, deloma tudi v Slovenskih goricah. Da pa se razmerje med družbenimi in zasebnimi površinami ni močneje spremenilo v korist družbenih, je pripisati izrabi že popolnoma dotrajanih in nerentabilnih nasadov ter širjenje hibridov.

Gibanje vinogradniških površin⁸ po obeh lastniških sektorjih v obdobju 1957-1968 nam prikazuje tabela št. 5.

Tabela 5

Leto	Družbeni vinogradi		Zasebni vinogradi		Skupaj	
	ha	indeks	ha	indeks	ha	indeks
1957	2.517	100	6.668	100	9.185	100
1962	2.340	93	5.859	88	8.199	89
1968	2.106	84	5.443	82	7.549	82

Razvoj po posameznih občinah je bil zelo različen. Vinogradniške površine so porasle le v Prekmurju in občini Slovenska Bistrica, povsod drugod pa beležimo njihov umik. Največje nazadovanje kažejo občine Lenart, Ptuj, Gornja Radgona in Maribor. Gibanje vinogradniških površin po občinah je razvidno iz tabele št. 6

8) c. d., tabele 1-4. Zajeto je tudi Prekmurje.

Gibanje vinogradniških površin v SR Sloveniji po občinah

Tabela 6

Občina	Družbeni vinogradi	Zasebni vinogradi	Skupaj indeks 1968/1957
	indeks 1968/195	indeks 1968/1957	
Gornja Radgona	90	67	76
Lenart	44	64	63
Lendava	87	124	123
Ljutomer	103	71	87
Maribor	74	74	74
Murska Sobota	72	104	103
Ormož	88	87	87
Ptuj	62	75	72
Slovenska Bistrica	178	85	104

Sklepni pregled

Po zadnji vojni so se v severovzhodni Sloveniji formirale velike vinogradniške površine v družbeni lasti. Njihova obdelava je dobila sodoben plantažni značaj, zato se je pokrajinski pejzaž vinorodnega gričevja v primerjavi s preteklostjo močno spremenil.

Družbeni vinogradi zavzemajo v severovzhodni Sloveniji brez Prekmurja nad 2.700 ha ali 38,5% vseh vinorodnih površin, kar je ob dejstvu, da predstavlja podravske vinorodni okoliš najpomembnejše proizvodno področje kvalitetnih belih vin v Sloveniji, toliko večjega pomena. Največ družbenih površin je v Slovenskih goricah, nad 2000 ha ali 44% vseh vinogradov in tri četrtine družbenih vinogradov severovzhodne Slovenije. Od tega jih je v vzhodnih Slovenskih goricah čez 900 ha, zavzemajo pa več kot polovico vseh vinogradov. V ljutomerski občini sta podružbljeni skoraj dve tretjini vinogradov.

Družbene vinogradniške površine v južnem Pomurju in Podravsju zajemajo 87,3% vseh podružbljenih vinogradov v Sloveniji. Ni čuda, če so prav v severovzhodni Sloveniji nastala najpomembnejša vinogradniška gospodarstva, pionirji sodobne vinogradniške proizvodnje. Na prvem mestu je po vinogradniški površini obrat Slovenija vino "Jeru-

zalem" in Ormoža (500 ha), sledijo Agrokombinat Maribor (400 ha), Vinogradniško-živinorejski kombinat Ljutomer (350 ha), Kmetijski kombinat Ptuj (300 ha), Kmetijski kombinat Radgona (200 ha) in Vinogradniško gospodarstvo Kape-la (150 ha). Tradicionalne nasade na kolju so tu zamenjali žični vertikalni in terasni nasadi, strojna obdelava je skoraj v celoti izpodrinila ročno, pridelok pa namesto v mnogih najhnih zidanicah predelujejo in hranijo v velikih modernih kletih. Tudi starostna sestava družbenih vinogradov je zelo ugodna, saj so bili zvečine po vojni obnovljeni in so sedaj v obdobju največje rodnosti.

Kljub velikim uspehom družbenega vinogradništva

z razvojem vinogradniškega gospodarstva kot celote vendarle ne moremo biti zadovoljni, saj je ta pomembna kmetijska panoga doživela močno nazadovanje površin ne le v preteklosti, temveč tudi v zadnjem obdobju. Leta 1896 je bilo v severovzhodni Sloveniji brez Prekmurja še 16.269 ha vinogradov, a leta 1967 le 7.084 ha. Vinogradniške površine pa se zmanjšujejo še naprej. Vzrok je iskati predvsem v pomanjkanju vsakršne obnove kmečkih vinogradov, čeprav opuščajo manj ugodne površine tudi družbena gospodarstva. Zato bomo takšen razvoj lahko zaustavili le z odločnimi ukrepi v kmečkem vinogradništvu, ki s svojo zastarelo tehnologijo obdelave in proizvodnje v sedanjih družbeno-ekonomskih razmerah nima več pogojev za obstoj.

Avguštin Lah

CEJLON - VRT JUŽNE AZIJE IN KRIŽPOTJE ZGODOVINE S SODOBNIMI TOKOVI

I.

Cejlon je čudovit otok. Podobe, ki sem si jih med obiskom globoko vtisnil v spomin in v srce, so barvite, da je malo takih med spomini na druge dežele. V njih je zarisana bogata narava, ki nudi svojemu ljudstvu več kakor ta jemlje od nje. Ob predvajanju diapozitivov, ki vedno znova oživljajo te podobe, moram vselej posebej dopovedovati, da barve prikrivajo kontraste življenja, kajti nerazvitost in križanje interesov ima tudi očem prikrite korenine in širine. Dežele in ljudstva, njihove napore in iskanja je treba spoznavati v vseh pogledih in jih skušati doumeti.

Cejlon je dežela čaja, riža, tropskega sadja, gumijevcev in orhidej. Vedno je otok odet z bujnim rastjem, ki se v soncu ali pod oblaki razkažu v stoterih odtenkih zelene barve. Vmes so kot rože v zreli planinski trati posejane pisane barve hiš, naselij in vseh z ljudskimi rokami

ustvarjenih sestavin okolja. Prav tako barvita je zgodovina ljudstva, vsa prepletena z legendami in pravljicnimi zgodbami. To je zgodovina Sinhalezov in Tamilov, ki ima tudi poglavja iz kolonialne dobe. Človeku se zdi, da ni ta doba odvisnosti pustila nobene trajnejše poteze. Ob palčah iz tiste dobe so zrastle druge in ta kontrast je v glavnem izbrisan. Umetne pastelne barve za pisane sarije, ki jih nosijo žene Cejlona, Indije in Pakistana, kaj malo pomenijo ob vseh barvah narave, ob tradicijah, ob navadah, budističnem koledarju in drugih prvinah preteklega in sedanjega življenja. Tradicija je v teh deželah živa, povezuje zgodovino s sedanostjo in to realnost z vizijo bodočnosti.

Nekateri domačini napovedujejo kulturno revolucijo. Kakšna bo, še ne vemo. To ljudstvo se mora dvigniti na novo kulturno stopnjo, na višjo stopnjo razvoja proizvodjalnih sil, ko bodo ustvarjali pomembnejši narodni dohodek, razvili prvine socialističnih odnosov v nov družbeni red in dali

vsem mladim ljudem izobrazbo in delo. To je težka naloga, kajti v tamkajšnji prijetni klimi in naravi se rodi veliko otrok (32 na 1000 prebivalcev), s pomočjo mednarodne zdravstvene organizacije pa so dvignili higieno in zdravstveno pomoč do mere, ki zagotavlja normalno smrtnost (8 umrlih na 1000 prebivalcev letno). Kot večina dežel v razvoju Cejlon nima potrebnih kapitalnih virov, narodni dohodek je nizek in tudi strokovnjakov primanjkuje za uspešen razvoj. Kljub bogati naravi so v ospredju zahteve za razvoj primarne proizvodnje (kmetijstva, rudarstva) in energetike, a industrializacija zaostaja. Zgraditi ne morejo dovolj močne lastne osnove, mednarodne kooperacije pa zadevajo tudi na politične motive. Socialni problemi preraščajo v politične, spori v spopade, in ti se spet reproducirajo v gospodarske težave. Cejlon je napreduju, ko mu morajo napredne sile pomagati.

Za uvod si oglejmo še "popisni list" otoka:

- leži v vročem ekvatorialnem pasu (koordinata 5°55' in 9°51' s.g.š. ter 79°43' in 81°53' v.g.d.);
- meri 65.610 km², vključno z 868 km² "notranjega" priobalnega morja.
- prebivalstva je bilo na otoku leta 1946 (še pred pridobitvijo samostojnosti) 6,6 milijona, leta 1970 pa ga je bilo skoraj dvakrat toliko, to je 12,5 milijona;
- Cejlon je samostojen od 4 februarja 1948, vendar je država vključena v britansko skupnost narodov in britanski vladar je njen suveren, predstavlja ga pa generalni guverner;
- država ima svoj parlament in vlado;
- včlanjena je v OZN, po politiki je navvrščena dežela;
- administrativno je razdeljena na 9 okrajev;
- glavno mesto je Colombo, ki šteje okoli 600.000 prebivalcev;
- uradna jezika sta sinhaleški in tamilski, v poslovnih rabi pa še vedno uporabljajo angleščino;
- denarna enota je rupija.

II.

Cejlon je otok s svojevrstnimi, a v celem ugodnimi naravnimi potezami. Indijski ocean zelo vpliva na njegovo površinsko podobo. Ta je raznolika: južni in zahodni del otoka je topel in

dobro namočen; območje džungle na jugovzhodu in v severnem osrednjem delu je nekoliko manj namočeno in ima veliko sonca, v goratem delu otoka - najvišji vrh seže v višino 2.688 m - pa najdemo vso barvitost različnih klimatskih vplivov in zelo umerjene temperature. Severni del otoka je bolj sušen in vroč; tam najdemo celo puščavski pesek, pa seveda prav tako bujno rastje.

Klimatske karakteristike treh značilnih območij kažejo naslednji podatki:

	Colombo JZ del	Trincomalee SV del	Nuvara Eliya gorati J del
Nadmorska višina v m	7	30	1 881
Poprečna letna temperatura v °C	27	28	16
Maksimalna temperatura (1931-1960) v °C	47,8	48,8	37,8
Poprečne letne padavine v mm	2426	1712	2375
Poprečna dnevna relativna vlaga zraka v %	75	69	77
Poprečna nočna relativna vlaga zraka v %	87	80	84

Klima je tropska, vlažna in topla. V sodobnih zgradbah (hotelih, stanovanjih in uradih) uporabljajo klimatske naprave; zlasti tujec občuti vlago in toploto v pljučih, sodobna tehnologija proizvodnje pa tudi zahteva konstantne in določene mikroklimatske pogoje. "Severovzhodni" monsun - po smeri zračnih tokov, kar pa tudi pomeni večjo namočenost tistega dela otoka - traja od decembra do februarja in prinaša obilo padavin, v južnem in zahodnem delu otoka pa popoldanske nevihte. "Jugozahodni" monsun pa traja od maja do septembra s podobnimi učinki. Vplivi monsuna se ublažijo, ko vetrovi zadenejo na gorske pregraje in oblaki ne morejo enako namočiti srednjega dela in druge zatišne strani otoka. V notranjosti otoka so "sušne cone". Toplota in padavine omogočajo bujno rast vegetacije,

med katero je vrsta samorodnega drevja, orhidej in pisanih grmičev. Tudi divje živalstvo je pisano. Mlade slone še vedno love, udomačujejo in rabijo za delo.

Geografska lega otoka je značilna: je ob Indijski podcelini, ločen od nje s 30 km širokim Palk prelivom. Otok je potisnjen v Indijski ocean na prehodu iz Arabskega morja v Bengalski zaliv, na poti iz Afrike in z Bližnjega vzhoda v južno Azijo in na Daljni vzhod. To nedvomno poudarja pomen luke Colombo.

Pokrajina je v dobri meri preobrazena, čeprav ni težko zaiti v rudimentarno, komaj dotaknjeno naravo. Morda tudi zato, ker se sama hitro reproducira. Kmetijskih površin je 30,2 % in gozdov 44,2 %. Na 1 ha kmetijske površine pride več kakor 6 prebivalcev, kar je slabo razmerje (v Jugoslaviji 2 prebivalca na 1 ha).

III.

Poglavitne značilnosti prebivalstva in pogojev za njegovo življenje so: večnacionalna zgodovinsko pogojena sestava, relativno nizka poprečna gostota (18 prebivalcev/km² leta 1970) in visoka agrarna gostota (okoli 520 vseh in 415 agrarnih prebivalcev/km² agrarne površine), visok naravni prirastek (2,4 % letno) in velik delež mladega prebivalstva (24 % starostne skupine 0 - 14 let in 18 % od 15 do 24 let, skupno 60 %), moških je 52 % in njihova poprečna življenjska doba je za spoznanje daljša od poprečne življenjske dobe žensk (1962: moški 61,9 let, ženske 61,4 let), relativno nizek je delež aktivnega prebivalstva (1963: 30,2 %) in nizek je tudi narodni dohodek na prebivalca (nekaj nad 100 \$).

Uradne statistike kažejo naslednjo narodnostno sestavo prebivalstva:

	1953		1963	
	v tisočih	struktura %	v tisočih	struktura %
Vseh prebivalcev	8098	100	10582	100
Nižinski				
Sinhalezi	3470	42,9	4470	42,2
Kandijski				
Sinhalezi	2147	26,5	3043	28,8
Cejlonski				
Tamili	885	10,9	1165	11,0
Indijski Tamili	974	12,0	1123	10,6
Cejlonski Mavri	464	5,7	627	5,9

	1953		1963	
	v tisočih	struktura %	v tisočih	struktura %
Indijski Mavri	47	0,6	55	0,5
Malajci	25	0,3	33	0,3
Drugi	86	1,1	66	0,7

Praprebivalci otoka so bili Veddi. Preživljali so se z nabiralništvom in lovom, saj je džungla bila v tem pogledu bogata, klima za življenje pa primerna kljub obilici vlage. Nekaj neposrednih potomcev Vedov še danes živi na otoku v bistvu tako, kakor so živeli njihovi predniki.

Pred 2,5 tisočletji (v 5. stoletju pred n.š.) se je začelo priseljevanje ljudi z indijske podceline. Priseljenci in domačini so se mešali. Tako se je začel razvijati narod Sinhalezov, ki pripadajo indoevropski družini (indoarijska narodnostna skupina). Priseljenega princa Vijayo in vedsko princeso Kuvani štejejo za ustanovitelja sinhaleške dinastije. Številne generacije te družine, imenovane dinastija Mahavamsa in poznejše dinastije Chulavamsa so vladale na otoku vse do leta 1815.

Arhitektonski, umetnostni in drugi spomeniki poldrugo tisočletje odmaknjene zgodovine govore o izjemni kulturi Sinhalezov. Njihovo prvotno središče je bilo Anuradhapura. Sinhalezi so gradili tudi velike vodne bazene, namakalno omrežje in urejali so polja v terasah. Razvili so svoj jezik, ki se imenuje "sinhala" (po besedi "sinha", ki v sanskritu pomeni leva).

Na razvoj sinhaleške kulture je vplival tudi budizem. Ta se je iz Indije razširil na otok v 4. in 3. stoletju pr.n.š. in v dveh stoletjih prevladal. Budisti so gradili pagode, ki jih tam imenujejo "dagobe"; posebno znamenite so v Anuradhapuri, v Polonnaruwi, na gori Mikintale in najbolj slovita (zavoljo Budove relikvije) je v mestu Kandy. Na otoku so širili tudi nov jezik "pali", iz katerega je pridobil nekatere besede tudi sinhala jezik. Budizem se je na otoku trdno zasedel; še sedaj mu po uradnih virih sledi 66 % prebivalstva, medtem ko je v Indiji postal religija skromne manjšine (v Indiji ima budizem po številu pol manj pripadnikov kot na Cejlonu).

Prek Indije so prihajali na Cejlon še drugi vplivi, seveda z različnimi posledicami. Druga nacionalnost na otoku so Tamili tako po številu prebivalstva, kakor tudi po socialni strukturi in položaju. Na otok so se priseljevali v več valo-

vih; prva "invazija" je bila že leta 205 pr.n.š. in zato lahko štejemo Tamile poleg Sinhalezov za stare prebivalce na otoku. Tamili so prevzeli od Sinhalezov tudi središče Anuradhapuro. Najmočnejši priliv Tamilov je bil v 8. stoletju; tedaj so se naselili v severnem in severovzhodnem delu otoka, kjer so v večini še danes. Zgodovina Cejlona je tako zgodovina obeh narodov; na njem so vladale sinhaleške in tamilske družine. Eden cejlonskih tamilskih vladarjev - Parakrama Bahu - pa je iz otoka prodril na sosednjo celino in napadel kraljestvo Pandža v južni Indiji ter celo Burmo. Zadnji cejlonski vladarji so bili Tamili.

Tamili imajo na otoku več kot petino prebivalstva. Govore svoj jezik. Večina jih pripada hindu veri. Uradno jih, kakor vidite po tabeli, ločijo na cejlonske in indijske Tamile; dolga zgodovina je tudi temu ljudstvu odpirala različna vrata in pota.

Na seznamu narodnosti so tudi Mavri, ki so tja prišli kot trgovci in na otoku sedaj živi kar precej njihovih potomcev. V glavnem so indijskega porekla; večina celo že priznani kot cejlonska narodnost, le del jih štejejo še med (indijske) priseljence. Govore tamilski jezik, po veri pa so večinoma muslimani. Islamski veri pripadajo tudi Malajci, ki govore malajski jezik, prišli pa so iz Indonezije, v glavnem z Jave.

Usodo cejlonskega ljudstva so dolgo dobo krojili kolonialisti, a si ga nikoli niso mogli popolnoma podrediti. Beneški raziskovalec Marko Polo je ta otok obiskal leta 1271 na poti na Kitajsko in o njem zapisal, da je "boljši kot katerikoli na svetu". Brez dvoma je tudi to budilo zanimanje za otok, ki je sicer idealno položen ob zgodovinsko reko raziskovalnih skupin in migracijskih tokov. V začetku 16. stoletja so se na otoku naselili Portugalci in poldrugo stoletje gospodovali jugozahodnemu delu otoka. Sinhaleške in tamilske dinastije so celo obdobje obdržale oblast v osrednjem in na severovzhodnem delu otoka. Kandy je bilo središče te skupnosti. Od Portugalcev ni ostalo drugega kot katoliška kolonija. Sredi 17. stoletja (1658) so jih izpodrinili Nizozemci. Ti so v obmorskem pasu utrdili katoliško vero, vendar so začeli tudi sistematičneje preobražati prostor, ki so mu gospodovali - s kopanjem novih kanalov in kultiviranjem površja.

Konec 18. stoletja (1796) so Nizozemce zamenjali Britanci. Ti so gospodovali najdlje; na otok so bili navezani, ker je bil ugodna postojanka na poti do drugih azijskih kolonij. Splošen razvoj jih je silil, da so gradili ceste in železnice,

svoje šole, zdravstvene in druge ustanove. Začeli so plantažno gojiti kavo in pridobivati kavčuk, Cejlon pa je v tem obdobju postal tudi dežela čaja. Angleščina je postala učni, poslovni in uradni jezik. Toda tudi Britanci otoku niso nikoli mogli popolnoma zagospodovati. Sinhalezi in Tamili so živeli po svoje in ohranili svoja jezika, kulturo in tradicije. Leta 1815. so Britanci sklenili pogodbo s Tamili (njim je pripadala zadnja dinastija), in ti so ostali neodvisni ter imeli svoj sedež v Kandiju. Britanci so morali priznati več pravic tudi Sinhalezom, in leta 1931 so jim priznali volilno pravico. Cejlon je postal britanski dominion.

IV

4. februarja 1948 je Cejlon postal samostojna država, čeprav povezan v britansko skupnost narodov in s priznavanjem britanske krone. Njihovi predstavniški organi samostojno določajo politiko ter vodijo gospodarsko in kulturno življenje. Cejlon je vključen v Združene narode in se zavzema za politiko neuvrščenosti, za pomoč deželam v razvoju in za zgraditev družbe na socialističnih načelih.

Parlament je imel do leta 1971 dva doma: predstavniškega, ki šteje 157 poslancev (151 jih voli-jo za dobo 5 let, 6 pa jih imenuje generalni guverner), in senat s 30 člani (15 jih je volil predstavniški dom, 15 pa imenoval guverner, a prav to je preprečevalo, da bi napredne sile mogle uzakoniti nove reforme). Cejlonska vlada je odgovorna parlamentu. V njem pa se križajo različna politična gibanja, ki odsevajo strankarsko sestavo. Na parlamentarnih volitvah leta 1970 je združena fronta pod vodstvom ge. Sirimavo Bandaranaike (sestavljajo jo Stranka svobode Cejlona - 90 poslancev, trockistična socialistična stranka - 19 poslancev in KP Cejlona, moskovsko krilo - 6 članov) prepričljivo zmagala (nad dotlej vladajočo Združeno nacionalno stranko, ki ima sedaj 17 članov parlamenta). Prejšnja vlada se je opirala predvsem na pomoč z zahoda, kar je deželo pripeljalo v nezavidljiv položaj. Vlada je ljudstvu delila riž in druga živila, obleko in še kaj, ni pa začela gospodarske preobrazbe, ki je nujna za kakršenkoli napredek. Posledica takšne politike je velika nezaposlenost (okoli 700 tisoč aktivnih prebivalcev išče delo); življenje je vse dražje, odprla so se tudi nasprotja med Sinhalezi, Tamili in drugimi prebivalci otoka. Sedanja vlada v takih razmerah ni mogla obvladati položaja. V deželi so nastali veliki nemiri. Marca 1971 je prišlo do nekajdnevne prekinitve dela parlamenta; v tem času je vlada izkoristila

zakonsko možnost, ki jo daje ustava, in mimo senata - ta je resno oviral delo vlade - sprejela novo ustavo, zakon o prevzemu privatnih podjetij in zakon o ukinitvi senata. Tako so politične vloge na novo razdeljene; za bodočnost so pričakovanja velika, ni pa sredstev za hitrejši razvoj otoka.

Sedanji položaj na otoku označujejo naslednje politične in gospodarske razmere:

- Gospodarstvo je deficitno (trgovinska in plačilna bilanca ter proračun niso uravnovešeni). Sedanja vlada je začela nacionalizirati trgovine, banke in plantaže čaja. To je pobudilo notranjo valovanje.
- Po svoji sestavi je gospodarstvo precej enostransko. Glavno izvozno blago so čaj, kavčuk in kokos (skupno 91 % vrednosti izvoza, katerega pomen pa se zmanjšuje zaradi zniževanja cen na svetovnem trgu). Uvoz za tretjino presega izvoz. Proizvodnja hrane ne dovoljuje, ni pa dovolj sredstev za modernizacijo kmetijstva in za razvoj nekmetijskih dejavnosti.
- Zadnja leta so socialistične dežele priskočile na pomoč Cejlonu, toda ta dežela izkorišča predvsem blagovne kredite (nakupi pšenice, umetnih gnojil, surovin in tehničnega blaga, avtomobilov) in malo ostane za razvoj gospodarstva. Socialistične dežele so zato začele graditi razne predelovalne tovarne (največ tekstilne in živilske stroke) in tudi Jugoslavija sodeluje pri tem z gradnjo hidroelektrarn, dobavo opreme in ribiških ladij.

Cejlon je torej na začetku industrializacije in intenzivne preobrazbe.

Življenje na otoku je precej drugačno od našega. Tropska narava je sicer radodarna, toda ne samo z dobrinami. V zdravstvenem pogledu je ta otok na najboljšem v vsej Aziji. Malo je primerov kolere in malarije. Svetovna zdravstvena organizacija je dovolj dejavno pomagala v borbi proti insektom in boleznim ali za splošni dvig higijene. Prav to pa je zelo sprostilo naraščanje prebivalstva, obenem pa so seveda naraščale tudi potrebe. Vseeno se zdi, da je življenje na tem otoku vsaj za polovico boljše kakor na sosednji celini in tudi nacionalni dohodek je višji.

V življenju cejlonskega prebivalstva je veliko tradicionalnih prvin. Najbolj razširjene so navade budistov, ki jih je v tej deželi okoli 7 milijonov (v primerjavi z 2 milijonoma hinduistov,

900.000 kristjani in 730.000 muslimani). Središče budizma je Kandy. Budisti imajo namesto nedelje dan paya, ki ga pa začno praznovati že popoldne prejšnjega dne; te praznike določajo po luninih menah in po paya koledarju imajo na leto 14 tednov po 8 dni, medtem ko imajo drugi tedni po sedem dni.

Izobraževanje je na Cejlonu brezplačno, vendar še vedno ni dostopno vsej mladini, saj ga preprosto življenje ne stimulira dovolj. Angleži so osnovali vrsto šol in te še nadaljujejo svoje delo, šole so tudi budistične in državne. Sinhalezi in Tamili se v šolah uče svojih jezikov. Sinhaleški jezik in pisavo (ta ima 51 črk svojevrstnih oblik) skušajo uvesti v uradno rabo, vendar se Tamili bore za svoje narodnostne pravice in položaj. Običajno opravljajo Tamili le težja in slabša opravila, med Sinhalezi pa je več imovitih in izobraženih ljudi. Toda v splošnem žive Sinhalezi s Tamili strpno in složno; neslogo mednje sejejo socialni kontrasti in še bolj politična trenja. Tu utegnemo najti vzroke za zahteve po izselitvi Tamilov, kar za Cejlon ni niti realnost, niti politična perspektiva. Tamili so namreč nedvomno koristen del prebivalstva na tem otoku, del njegove zgodovine in sedanosti. Bodočnost Cejlona je samo v njegovem celovitem razvoju, v razvoju proizvodjalnih sil in v razvijanju lastne ustvarjalnosti. To je zakonitost razvoja sleherne dežele v razvoju.

Glavno mesto Cejlona je Colombo. Šteje okoli 600.000 prebivalcev (1966 - 546.000) in priseljevanje je še naprej izdatno. Mesto je polno zelenja, ima široke ulice in vrsto znamenitosti. Zaradi ugodne lege ima pomembno luko, čeprav je umetno zgrajena. Blizu mesta je mednarodno letališče. Razvita je trgovina, toda ta je tradicionalna in azijsko značilna hkrati. Na ulicah se srečujejo enoosni vozovi z velikimi kolesi in volovsko ali bivolsko vprego, kolesarji in avtomobilisti, vse vprek pa hodijo pešci. Ljudje so oblečeni preprosto, saj to klima dovoljuje, a v glavnem čisto, moški v obleke evropskega kroja, žene pa v barvite sarije. Cejlonske železnice dobro delujejo, so udobne, v vagonih imajo "air condition" naprave (mikroklimatske aparate) in vlake vlečejo dizelske lokomotive. Tako kontrastno je celotno življenje - ulice v Colombu in struktura prebivalstva ali podoba podeželja.

V.

Gospodarske osnove in vire predstavljajo naslednja sredstva: 1,980.000 ha obdelovalnih zemljišč (30,2 % površja) in 440.000 ha pašnikov (6,7%),

gozdov je 2,899.000 ha (44,2 % otoka) in kar znaten del otoka je nerodovit in neizkoriščen (18,9 %); goje 1.660.000 glav goveda in 780.000 bivolov, 580.000 koz in 25.000 ovac; rib ulove 140 - 150.000 t; v nedrhih razgibanega površja so skladi z dragim in poldragim kamenjem (rubini, zefir, topaz idr.) in grafitom; reke so primerne za gradnjo hidroelektrarn; kmetijstvo in gozdovi dajejo surovine za predelovalno industrijo.

Štiri petine prebivalstva je agrarnega. Mestnega prebivalstva je več kakor 2 milijona.

Dobro četrtino obdelovalne zemlje posejajo z rižem (550-570.000 ha). Mnogo je močvirnih nižin in kotlin, kjer so uredili riževa polja in s pravo potrpežljivostjo opravljajo vse faze te zahtevne proizvodnje. Manioke (75.000 ha) pridelujejo več kot krompirja in koruze, sezama več kot drugih kultur. V deželah v razvoju in tako tudi na Cejlonu je proso pomembna kultura. Pridelujejo razne vrtnine, arašide, goje sladkorni trs in slično.

Potovanje po notranjosti otoka razpne obiskovalcu vsa slikovitost narave te dežele, čeravno se ne odmaknete daleč od glavne ceste. Med bujnim rastjem so kotline z riževimi polji in z drugimi kulturami. Kotline obdaja bujna drevesna vegetacija in gozd daje mnogo sadežev. Najne navadnejši se mi je zdel "jak" (džek), plod, ki zraste na deblu drevesa velik kot naša poljska buča. Rabijo ga za različna jedila; nadomešča jim moko in krompir hkrati, ko je zrel pa uživajo tudi njegovo presno "meso". Veliko je ananasa in raznovrstnih malih bananic. Na trgu pa so različne vrste sadja - od mandarin do posebnih plodov, ki jih laže dobiš na poskušnjo, kot pa izveš, kako se imenujejo ali gojijo. Nekateri imajo močan, tudi neprijeten vonj, in vsekakor poseben okus (n.pr. durian, rambutan). Zelo veliko je tudi kokosovih palm, ki jih plantažno goje ali pa sadijo okoli hiš. Leta 1968 so nabrali več kakor 2,3 milijona kokosovih orehov. Iz njih pridobivajo mleko, olje in predvsem kopro (več kot 200.000 t). Tudi kakaovec dobro uspeva (leta 1969 so pridelali 2.300 t kaka). Cejlon je dežela začimb; zanimivo je videti kako dobimo cimet in vanilijo v naravi, najpomembnejši pa je vsekakor poper, ki raste kot zajedavec (podobno kot naš bršljan) na "kapok" drevesu in plodi v dolgih lepih gozdčih.

Cejlonska kuhinja pozna številne domače jedi, paziti pa je treba - podobno tudi v Indiji - na izbiro med preveč začinenimi in manj začinenimi. Cejlonci znajo pripraviti izvrstne

slaščice. Iz sadja, zlasti iz plodov raznih vrst palm, pridobivajo različne sokove. Iz kokosovega izdelujejo zelo močno žganje (60%-no). Alkoholne pijače izdelujejo še iz plodov kitul in palmira palm. Iz tekočine plodov velike zlate kokosove palme delajo zelo priljubljeno pijačo.

Cejlon je, kot smo že zapisali, dežela čaja. Grmičke čajevca, ki je soroden njihovim priljubljenim kamelijam, goje plantažno. Grmički imajo primerno listje za obiranje šele po tretjem letu rasti, najboljša je okoli petega ali šestega leta, ker je tedaj listje mlado in veliko. Plantaže čaja so v notranjem, dobro namočenem delu otoka in v različnih nivojih. Spodnje etaže so v nadmorski višini 300 do 600 m, zgornje pa okoli 2000 m visoko (v splošnem ločijo štiri etaže in vzporedno s tem tudi različne kvalitete čaja). Čajevca v višjih legah daje kvalitetnejšo bera, pomembno pa je tudi, kakšno listje obirajo; starejša daje bolj trpek, grenak okus. Na čajevih plantažah delajo skoraj izključno Tamilke in čisto jim pomagajo tudi otroci. Tako je pri tem kot pri nekaterih drugih opravilih mogoče zaznati značilno delitev dela, ki hkrati pove, da so Tamili delovni, zato koristni sožitelji Sinhalezov.

Obiranje in predelovanje čaja je na Cejlonu tradicionalno ročno. V velikih deželah, kjer pijejo - in tudi pridelujejo - veliko čaja (Kitajska, Japonska, Sovjetska zveza) že obirajo strojno, se pravi vse vprek. Obiranje je še ročno, pa tudi predelavo opravijo večidel ročno. Zeleni čaj se pridobiva s sušenjem svežih (zelenih) listov (kitajski način), na Cejlonu pa obrano listje odvajajo najprej v velike predelovalnice, kjer listje puste oveneti, nato pa ga tlačijo in pustijo fermentirati. Listje tedaj počrni. Šele nato liste posušijo v velikih sušilnicah z umetnim gretjem in za tem sortirajo, režejo in embalirajo. Zdaj seveda tudi v te predelovalnice uvajajo moderne naprave, ki zelo skrajšujejo proces in zagotavljajo kvaliteto s sortiranjem.

Med plantažami čaja, kokosovih palm in kave so tudi sestoji gumijevcev. Rastejo v nižjih legah (do 700 m). Praviijo, da so gumijevce prinesli iz Braziliije (*Hevea brasiliensis*, 1876). Narezujejo lubje dreves in v posodice se nateka drevesni sok "lateks". Tudi to delo opravljajo predvsem Tamilke.

Surovi kavčuk dobivajo s predelavo drevesnega soka, to je z zgoščitvijo, gnetenjem in tudi sušenjem.

Na Cejlonu za delo uporabljajo bivole, vole in slone. Toda človek, tako se zdi, je še vedno

glavni vir energije in dela. Domovi cejlonskih prebivalcev na podeželju so majhni, a zunanja podoba je veliko bolj urejena, kakor v drugih deželah in temu primerna je tudi notranjost. Narava daje vse za gradnjo domov in tako si jih lahko grade tudi preprosti ljudje brez posebnih dohodkov, če le imajo kaj posesti. Cejlon ima dovolj vode. Ob hišah so vrtovi, kjer pridelujejo maksikaj - od paradižnika do boba. Blizu vsake hiše pa je tudi drevje.

Obiskal sem tudi botanični vrt Peradenija. Zgodovina vrta se začne že leta 1371, za časa kralja Wickrama Bahu III., kajti našli so ostanke zgradb iz tistih časov. V 18. stoletju je postal kraljevski park. Pozneje je postal glavni botanični vrt, kamor so prenesli tudi rastje iz drugih vrtov. Leta 1924 so objavili katalog rastja na Cejlonu, v katerem je zaznamovanih 1.127 na otoku endogenih rastlin. Vrt, v katerem je med II. svetovno vojno bil Mountbattenov glavni štab za jugovzhodno Azijo, je razdeljen na več sekcij in alej ter ima jezero, tekočo vodo, travnike, vrtno in gozdne nasade. Svoj park imajo tudi študenti. Omenim naj med objekti vrta rastlinjak orhidej; eno vrsto orhidej so imeno-

vali po Jovanki Broz, naš predsednik pa je v parku državnikov posadil drevo. Park je nedvomno zelo posrečena točka za tiste, ki želijo proučevati naravo tega dela sveta.

V tem zapisku sem skušal orisati splošno naravno in družbeno podobo otoka. Nisem govoril o templjih, muzejih, galerijah, planetariju, zoološkem vrtu Dehiwela, starih mestih Anuradhapura, Kandy, Polonnaruwa, Sigiriya. Tudi sam sem se moral odreči marsičemu in izbral sem potovanje v notranjost otoka, da bi spoznal življenje ljudi. Indijski piloti so tedaj stavkali, lokalna zveza s celino je bila prekinjena in tako sem se oprl na mednarodne linije, zaradi česar sem spremenil program poti in jo, žal, skrajšal. Iz Kolomba sem potoval v Bombay.

Viri statističnih podatkov:

Statistical Pocket Book of Ceylon, 1968, 1969 in razna poročila iz univerzitenega arhiva. Študijski zapiski s potovanja.

Tatjana Šifrer

MOSHAV OVDIM IN KIBBUTZ V IZRAELSKEM KMETIJSTVU

Doseljivanje Židov iz vseh krajev sveta v takratno Palestino se je pričelo že v 80. letih preteklega stoletja, ko so prvi Židje iz tedanje carske Rusije osnovali v bližini Tel Aviva svoje naselje. Majhne židovske enklave so sicer obstajale nepretrgoma tako v srednjem kot v novem veku, omejevale pa so se na sveta mesta Jeruzalem, Safed, Tiberias in Hebron. Židje so tukaj živeli odmaknjeno, religiozno življenje in Arabci so gledali v njih nepomembno manjšino. Leta 1880. je bilo v Palestini vsega 20.000 Židov.

Ob prelomu stoletja je razmah cionističnega gi-

banja, ki je zahtevalo, da se Židje zopet združijo kot nacija na lastnem teritoriju v Palestini, sprožil novo doseljivanje Židov v Palestino, zlasti po prvi svetovni vojni, ko je upravičenost židovskih teženj uradno priznala tudi britanska vlada. Arabska zemlja je začela vse hitreje prehajati v židovske roke. Na arabski strani so zato izbruhnili pravi upori, tako da so Britanci leta 1939 morali omejiti letno število doseljencev na 75.000 ljudi. Šele po drugi svetovni vojni se je končno uresničil davni sen po vsem svetu razklopljenih Židov: 14. maja 1948 je bila proglašena nova židovska država Izrael.

Možnost neovirane nacionalne eksistence v lastni

državi je seveda prva leta povzročala množično doseljevanje, ki se je v petdesetih letih nekoliko uneslo, a se v šestdesetih ponovno okrepilo. Novi doseljenci so prihajali predvsem iz držav Jugoslovanske Azije, iz Afrike ter iz Srednje in Vzhodne Evrope, znatno manj pa iz Zahodne Evrope in Amerike. Predvsem zaradi doseljevanja se je število židovskega prebivalstva v letih 1947 - 1966 dvignilo od 650.000 na 2,344.000 oseb. Leta 1968 je štel Izrael že 2,800.000 prebivalcev, od tega so leta 1966 našteali še 312.000 Arabcev.

Že od vsega začetka je bil glavni cilj cionizma zgraditi novo državo na osnovi dobro organiziranega, modernega kmetijstva, kajti v kmečkem stanu so cionisti videli tisto zdravo osnovo, ki naj v bodoče prerodi nacijo. Pravkar minula desetletja teh stališč niso ovrгла. Izredni gospodarski vzpon Izraela po letu 1948. je v veliki meri pripisati tudi uspešnosti njegovega kmetijstva, ki zmore danes kljub majhni obdelovalni površini, s katero razpolaga, in kljub omejenim zalogam vode v glavnem prehraniti domačo prebivalstvo in ustvariti celo presežek za zunanji trg, tako da se sicer še vedno negativna zunanje-trgovinska bilanca že približuje izenačenju. Medtem ko je bilo leta 1948 obdelanih le 160.000 ha zemlje, je ta površina leta 1967/68 zajemala že 420.000 ha. V istem časovnem obdobju se je tudi površina umetno namakanih polj povečala od 30.000 ha na 164.000 ha. Vedno bolj pereč pa postaja v Izraelu problem oskrbe z vodo. Po uradni statistiki sta na razpolago 2 milijardi m³ vode letno, od tega je bilo že leta 1963/64 izkoriščenih 1,43 milijarde m³. Danes je uporabljenih že 90 % doslej znanih vodnih zalog, zato ni čudno, da na straneh revialnega tiska vedno znova beremo o novih prizadevanjih Izraela, kako priti do novih zalog vode.

Izraelsko kmetijstvo zaposluje le 18 % aktivnih prebivalcev. Od principa oskrbe notranjega trga je v svojem razvoju prešlo tudi k proizvodnji visokovrednih kultur, ki bodisi zaradi svoje visoke kvalitete (pomaranče, limone, melone, zemeljski orešek) ali zaradi zgodnjega dozorenja (jagode, zgodnja zelenjava, krompir, grozdje, cvetje) najdejo pot tudi na evropski, predvsem zahodnoevropski trg. Za prehrano domačega prebivalstva goje krompir, zelenjavo in sadje, zelo pa je razvita tudi mlečna živinoreja, ribištvo in vzreja perutnine, ki je glavni dobavitelj mesa, mnogo jajc pa gre tudi v izvoz (l. 1963 - 300 milijonov jajc).

Silni vzpon izraelskega kmetijstva lahko pripišemo smotni izbiti tistih poljedelskih kultur, ki so

v tamkajšnjih prirodno-geografskih, predvsem klimatskih pogojih mediteranske klime lahko dale najboljše rezultate. V prvi vrsti pa se morajo za uspeh zahvaliti sami organizaciji odnosno načinu kmetijskega gospodarjenja. Trdo delo na pogosto le malo plodni zemlji, osuševanje nezdravih močvirij, terasiranje pobočij, kultiviranje puščave, poleg tega pa tudi občutek nacionalne ogoženosti sredi nenaklonjenega arabskega življa so že od nekaj silili židovskega kmetovalca k združevanju, da bi v večjih skupinah lažje ključeval neprijazni naravi in nenaklonjeni okolici. Tako so nastale znane, čeprav danes že manj številne izrazito kolektivne vasi kibbutzi in mlajše, danes že številnejše združne vasi, imenovane moshav ovdim.

Kibbutz je za Izrael specifična oblika kmečkega kolektivnega naselja s skupnim premoženjem, skupno proizvodnjo, skupnim delom in skupno odgovornostjo. Člani kibbutza ne dobivajo plače, toda kibbutz je odgovoren za vse njihove materialne in kulturne potrebe. Vsaka družina dobi stanovanje, otroci pa živijo v ločenih poslopijih, v šolskih skupnostih in preživijo s starši le večere in praznike. Kosila se servirajo v skupnih jedilnicah, za manjše obroke pa ima vsaka družina lastno majhno kuhinjo. Posamezniki se lahko kibbutzu pridružijo ali pa ga zapustijo po lastni volji. Vodstvo je v rokah izvoljenega odbora. V kibbutzu vlada torej kar ekstremen kolektivizem, ki ne dopušča privatne posesti ali privatne gospodarske dejavnosti.

Kibbutzi štejejo ponavadi 400-1500 ljudi, katerih življenjski standard primerjajo standardu kvalificiranega delavca. Delo je močno mehanizirano, proizvodnja pa je prilagojena lokalnim prirodnim razmeram. V vaseh tega tipa se ukvarjajo s perutninarstvom, mlečno živinorejo in sadjarstvom, kjer pa prirodne razmere to dopuščajo, goje dateljevo palmo ali pa krape v posebnih ribogojnicah. Pridelujejo tudi bombaž, krompir, sladkorno peso, medtem ko je gojenje zelenjave zaradi pomanjkanja delovne sile močno nazadovalo. Pridelujejo tudi krmne rastline, žito pa tam, kjer umetno namakanje ni mogoče ali pa če tako zahteva kolobarjenje. Zanimivo je tudi, da so mnogi kibbutzi osnovali lastna majhna industrijska podjetja z do 50 zaposlenimi, v njih delajo domači ljudje, pa tudi delavci, ki prihajajo od drugod. To so predvsem obrati živilske stroke, ki predelujejo domače kmetijske proizvode.

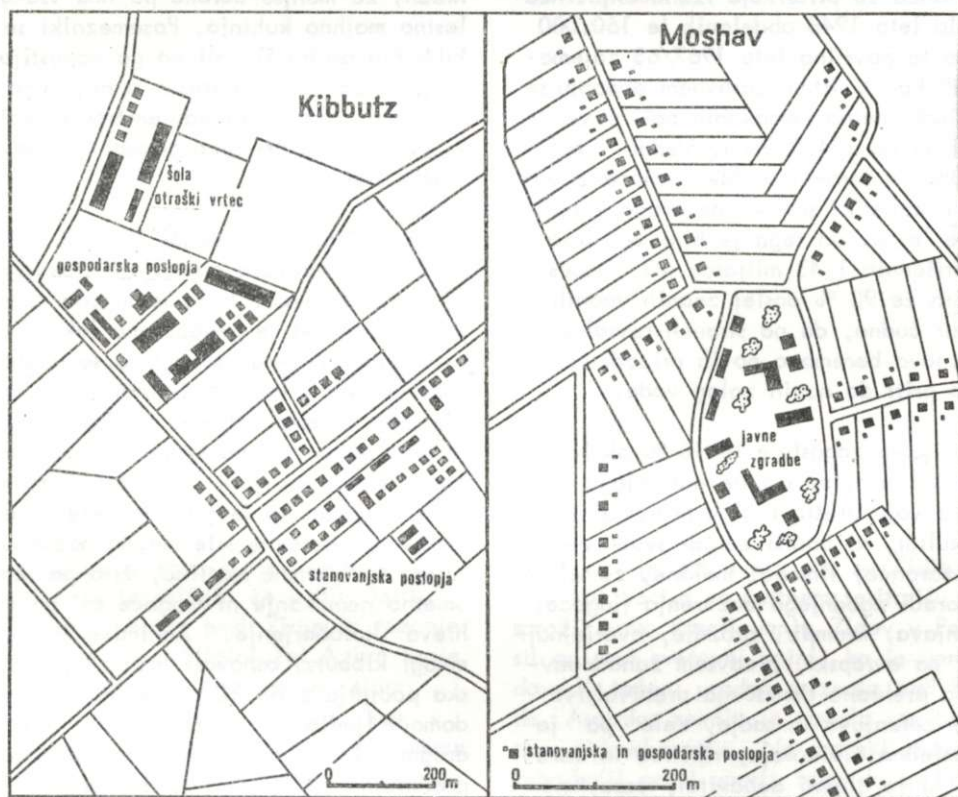
Kjer so prirodne razmere temu naklonjene, postaja celo turizem dodatna gospodarska panoga v kibbutzu. Doslej ima že 20 kibbutzov lastne počitniške domove za turiste.

Kibbutzi so začeli nastajati že v začetku 20. stoletja (prvi Daganya I. 1907), predvsem pa po prvi svetovni vojni, ko so postali glavna oblika pionirskega osvajanja novih kmetijskih površin. Šele po letu 1948, ko je to nalogo prevzela država, je snovanje novih kibbutzov močno ponehalo. Po letu 1960 nastajajo le še v ogroženih obmejnih področjih ali pa v sami puščavi Negev. Leta 1963 je bilo v Izraelu 230 kibbutzov, od tega jih je 135 nastalo že pred letom 1948.

Mnogi znaki torej kažejo, da v novejšem času Židje niso več toliko naklonjeni strogo kolektivističnemu kibbutzu, ampak da se simpatije bolj nagibajo v prid manj dosledno kolektivnim tipom naselij, ki dopuščajo tudi možnost razvijanja privatne iniciative. Takšen tip združuje vasi imenujejo "moshav ovdim". Prvo naselje te vrste je bil moshav ovdim Nahalal, ki je nastal že leta 1921 v dolini reke Yezreel, danes pa jih je v Izraelu že 345 (kibbutzov pa 233).

V moshavu dela posameznik samostojno na dodeljenem mu koščku zemlje, živi pri svoji družini in sam vzgaja svoje otroke. Družina mora, v okviru skupnega gospodarskega načrta, obdelovati zemljo sama brez najete delovne moči. Le v izjemnih primerih (bolezni, starost, višek žetve) lahko zadruga sama dodeli kmetu kmečkega delavca, ga sama tudi plača, kmet pa ji mora pozneje to vsoto vrniti. Tako se skušajo izogniti socialni diferenciaciji (delodajalec - delojemalec) v vaški skupnosti. Skupno nabavljajo vse potrebno, skupno prodajajo poljske pridelke. Kdor proda kaj od svojega pridelka privatno, tvega izključitev iz zadruge. Sprva je vsak kmetovalec dobil za svoje pridelke enak delež, ne glede na količino in kvaliteto. Ker pa so bili s tem neizbežno zapostavljeni marljivejši in uspešnejši kmetje, upoštevajo danes pri izplačevanju količino in kakovost oddanih pridelkov.

Naselja moshav-im ustanavljajo načrtno po dobro

Tloris in poljska razdelitev v KIBBUTZU in MOSHAVU

premišljenem in pretehtanem načrtu. Potem ko proučijo klimatske in pedološke značilnosti okoliša in preudarijo seveda tudi prometni položaj in možnost obrambe, ki je v tem nemirnem delu sveta še vedno pomemben faktor, določijo, katera poljedelska kultura bi bila na tem področju najprimernejša. Na tej osnovi tudi preračunajo, koliko obdelovalne površine naj odpade na posameznega naseljence, da mu bo zagotovljen vsaj minimalni dohodek. Ko je to delo opravljeno, pošljejo nove naseljence, ki so jih prej izšolali v posebnih kmetijskih centrih, v njihovo vas, kjer si nato sami pod strokovnim vodstvom postavijo hiše in pripravijo polja. V prvem obdobju, ko kmečki obrat še ne zahteva polne delovne moči, naseljence navadno zaposlijo pri pogozdovanju ali pri delih na cesti. V zadnjem času pa pošiljajo nove naseljence takoj po prihodu v že pripravljene vasi, katerih polja že dajejo zadosten pridelek. Inštruktor postopno uvaja posameznike v kmečko delo, dokler ne postanejo samostojni in sposobni sami voditi svoje malo kmečko gospodarstvo.

Kljub tako skrbno pretehtanemu, načrtnemu naseljevanju pa so se kmalu pokazale velike težave čisto sociološkega značaja, ki tudi danes še niso povsem premagane. Sprva so namreč naseljevali v moshave naseljence, ki so prišli iz raznih delov sveta in so bili med seboj zelo različni, tako po socialnem poreklu, kot tudi po načinu mišljenja in izobrazbi. S tem so hoteli doseči čimvečje zblizanje med naseljenci v isti vaški skupnosti. Kmalu pa so uvideli, da sožitje med tako različnimi ljudmi ni vselej mogoče. Težava je bila tudi v tem, ker novi naseljenci niso obvladali hebrejščine, pogosto pa so bili tudi že starejši, zato manj elastični in manj sposobni prilagoditi se novi situaciji.

Da bi ta trenja zmanjšali, pošilja vlada v vasi posebne kmetijske in socialne inštruktorje, ki naj naseljencem z nasveti pomagajo pri kmetovanju in organizaciji javnih služb (trgovina, šola itd.). Delo teh inštruktorjev pa nikakor ni lahko, saj novi naseljenci pogosto niso bili voljni spreminiti stari način življenja in mišljenja: niso hoteli služiti v vojski, otrok niso marali pošiljati v šolo, niso plačevali davkov, zanemarjali so živino in poljedelsko orodje in pogosto za samostojno kmetovanje sploh niso bili zainteresirani ter so se raje preživljali kot dninarji.

Na osnovi teh spoznanj so začeli sredi petdesetih let skupaj naseljevati le še homogene skupine naseljencev istega socialnega izvora. Uspehi niso izostali in novi naseljenci so se sedaj mnogo lažje znašli v novem okolju. Danes je moshav

ovdim najbolj razširjeni tip kmečkega naselja v Izraelu, predvsem v srednjem in južnem delu priobalne ravnice, kjer so se z zgraditvijo novega namakalnega sistema odprla nova področja za naseljevanje.

Tudi talni načrt vasi moshav ovdim se je v teku let spremenil. Najstarejši moshav ovdim Nahalal je bil tipična okrogla vas. Stanovanjska in gospodarska poslopja so se v obliki krožnice ali elipse grupirala okoli centralnega prostora, kjer so stale javne vaške zgradbe: sinagoga, šola, trgovine in tudi športni prostori. Za hišo in gospodarskim poslopjem so se širile navzven v polje podolgovate parcele. Izkazalo pa se je, da je osrednji prostor za naselje prevelik, pot do javnih zgradb predolga, krožni tip naselja pa tudi ni dopuščal ustanovitve podobne vasi v bližini. Zato so sčasoma prešli na bolj odprt in prožen talni načrt v obliki črke T, H, A, Y in U. Ta razvejani tloris moshava že na prvi pogled ločimo od kibbutzev, saj že zunanja podoba obeh tipov vasi odraža njihovo različno gospodarsko in socialno strukturo. Medtem ko je zemljišče kibbutza razdeljeno na velike, grudam podobne parcele, ki kažejo na kolektivno obdelovanje, naletimo pri moshavih na pravi mozaik majhnih parcel, ki jih obdelujejo posamezniki. Stanovanjska poslopja so v kibbutzih v skupini in ločena od gospodarskih poslopij, v moshavu pa ima vsak kmet svoj dom in gospodarsko poslopje na lastni parceli.

Vasi tipa moshav ovdim so se vsekakor izkazale kot uspela sinteza osebne iniciative in kolektivnega gospodarjenja in imajo v okviru izraelskega kmetijstva pomembno vlogo. Tako živi danes v 345 vaseh tega tipa 50 % kmečkega prebivalstva, v 233 kibbutzih pa le 20 %. Moshavi so bistveno prispevali k temu, da se je proizvodnja kmetijskih pridelkov po letu 1948 šestkrat povečala in da se je izvoz teh artiklov tako dvignil, da prinaša danes kmetijstvo državi takoj za industrijo največ deviz. Leta 1967 je 19 % vrednosti celotnega izvoza odpadlo na kmetijstvo.

Vendar pa tudi izraelsko kmetijstvo nikakor ni brez problemov. Izrael razpolaga le z majhnimi površinami, primernimi za obdelovanje. Da bi lahko zagotovili gospodarsko eksistenco številnim kmetovalcem, so jim dodeljevali parcele v velikosti le 1-3 ha, prednost pa so morali dajati tistim kulturam, ki dosežejo na trgu najvišje cene. To je predvsem sočivje in sadje, mlečni izdelki in jajca. Takšno intenzivno kmetovanje pa je privedlo do prevelike ponudbe teh proizvodov na že tako oddaljenih evropskih tržiščih, kamor so bili predvsem namenjeni. Z državnimi subvencijami tega problema trajno ni bilo mogoče reševati. Zato

so začeli posameznim kmetovalcem v moshavih dodeljevati večje obdelovalne površine, da bi na njih lahko gojili tudi tiste kulture, ki jih je lažje spraviti na trg. Tako naj bi postali gospodarsko bolj stabilni in manj odvisni od raznih subvencij. Delovne moči, ki se ob tem procesu sprošča, pa ne zaposlujejo več v kmetijstvu, temveč jo usmerjajo v naglo se razvijajočo industrijo, ki čuti stalno potrebo po novih delovnih močeh.

Primer uspešnega razvoja izraelskega kmetijstva, ki je od povsem primitivnega gospodarjenja za kritje domačih potreb še v začetku tega stoletja prešlo na visoko specializirano, na izvoz orientirano kmetovanje današnjih dni, je vzpodbodel nekatere azijske in afriške dežele v razvoju, da bi tudi same v kmetijstvu prevzele izraelske metode. Izkazalo pa se je, da je primer Izraela prej izreden primer kot pa vzorec, ki bi se dal dosledno posnemati. Izrael namreč razpolaga z določenimi prednostmi, ki jih druge dežele v razvoju nimajo. Kot mnogi poudarjajo, je to predvsem pionirski duh in delovna vnema večine priseljencev, visoka izobrazbena raven izraelskega vodilnega sloja, ki mu je uspelo po letu 1948

priseljene, v glavnem afriške in azijske Žide nižje kulturne stopnje hitro in temeljito pripraviti na kmetijski poklic. Uspelo pa mu je tudi uvesti racionalnejše metode dela. Svoje gospodarske načrte so seveda tudi lahko izvedli ob izdatni finančni podpori, ki prihaja z raznih strani. V prvi vrsti je omeniti izdatno pomoč svetovnega židovstva, predvsem petičnih Židov iz Združenih držav Amerike.

To pa so vsekakor velike prednosti, s katerimi razpolaga verjetno le malokatera dežela v razvoju.

Literatura:

1. Richter, Werner: Der Moshav Ovdim. Entwicklung und Probleme einer typischen kooperativen ländlichen Siedlungsform in Israel. Geographische Rundschau, Braunschweig: 22 (1970), 5.
2. Westermann Lexikon der Geographie. Band II. Braunschweig 1969.

Aleksander Jakoš

INDUSTRIALIZACIJA JAPONSKE

Japonska je bila v svojem zgodovinskem razvoju precej zaprta proti ostalemu svetu. Ta položaj se je jel spreminjati šele v drugi polovici 19. stoletja. Leta 1868 je bila ukinjena fevdalna vladavina - shogunat in začel se je razvoj moderne japonske države. Spremenili so pravno ureditev, razdelili so zemljo, začeli sta se razvijati industrija in trgovina. Politično oblast so dobili samuraji, ki so začeli deželo industrializirati na fevdalni osnovi. Nosilec gospodarskega napredka je postala država, ki je v letih 1868 do 1880 postavila temelje za hitro industrializacijo dežele. Ve-

lika skrb so posvetili šolstvu in dosegli, da je bilo leta 1900 samo še 5 % prebivalstva nepismenega. Že 1871 leta je imela Japonska urejeno poštno omrežje s telefonom in telegrafom, leto kasneje pa je že stekla železnica od Tokia do Jokohame. S pomočjo angleških svetovalcev so zgradili velike ladjedelnice, v katerih je začelo nastajati japonsko trgovsko in vojno brodogradništvo. Nemški strokovnjaki pa so pomagali graditi prve moderne industrijske obrate na Japonskem in sodelovali pri odpiranju rudnikov premoga in bakra na severnem delu otoka Kiušu. V kmetijstvu je

država podpirala uporabo umetnih gnojil in zato je sama ustanovljala moderna kmetijska posestva. Višji hektarski donosi so omogočili državi, da je zvišala davke in si tako ustvarila kapital, katerega je nalagala v nastajajočo industrijo.

V tem času se je okreplil tudi zasebni kapital, kateremu je država za nizko ceno prodala tovarne. Tako se je oblikovala finančna oligarhija - zaibatsu.

Po letu 1880 je vso Japonsko zajela izredno močna in splošna industrializacija, združena s politično uveljavitvijo. Japonska je dosegla zmage v vojni s Kitajsko in Rusijo. Leta 1895 je dobila v kontrolo Taiwan, leta 1905 južni del otoka Sahalina in leta 1910 še Korejo. To so bili prvi začetki japonske militaristične in imperialistične politike, ki je dosegla višek s pristopom Japonske k trojnemu paktu. Za prvo fazo industrializacije v letih 1880 - 1931 je bil značilen izredno močan razvoj tekstilne industrije. V tej stroki je bilo leta 1900 zaposlenih kar 2/3 vseh industrijskih delavcev. Poleg tekstilne se je razvila tudi keramična industrija, saj za obe velja, da zanju niso potrebne velike investicije. V tekstilni industriji so uporabljali domačo svilo; surovi bombaž pa so morali v celoti uvažati. Številna in zelo poceni delovna sila pa je kljub uvozu surovin omogočala, da so bili tekstilni izdelki cenejši od angleških. Japonska je še naprej gradila bazično industrijo. V severnem delu otoka Kiušu so bile zgrajene ogromne jeklarne, ki so izkoriščale domači premog, medtem ko so morali vso železovo rudo uvažati. Tu je tudi nastala prva zgostitev japonske težke industrije, medtem ko se je tekstilna industrija osredotočila okoli Osake. Konec 19. stoletja je postala industrija že tako močna, da je začela izvažati in s tem ustvarjati kapital za nadaljnjo industrializacijo in nakup surovin. Poleg surovin za industrijo je morala Japonska kljub povečani kmetijski proizvodnji uvažati kar 1/3 hrane od tega celo 20 % riža, ki je na Japonskem osnovno živilo. V tem času se je moč finančne oligarhije že močno povečala. Pojavljale so se težnje po večji oborožitvi in osvajanju novih tržišč.

Za japonsko težko industrijo je bilo to zelo ugodno, saj je z oboroževanjem nastajalo močno domače tržišče, poleg tega pa bi osvojene dežele pomenile surovinsko bazo in novo tržišče. Kapital pa je še vedno naraščal, predvsem s posredovanjem bank in državno podporo. Njegovo koncentracijo in centralizacijo je še okrepila država z zakonom, ki je veleval, da se morajo ukiniti vse hranilnice in se spremeniti v delniške banke z minimalnim kapitalom milijon jenov. Tako se je

v letih 1914 do 1934 povečal bančni kapital osemkratno, medtem ko se je industrijska proizvodnja povečala petkratno, zunanja trgovina pa štirikratno. Vodeča vloga v gospodarstvu in politiki je pripadala malemu številu koncernov, ki so se po političnem vplivu, strukturi poslovanja in moči delili v tri skupine. Najmočnejšo skupino so tvorili: Mitsui, Mitsubishi, Sumitomo in Yasuda, med katerimi je bil najmočnejši Mitsui, ki je sam kontroliral petino kapitala, investiranega v industrijo, in tretjino zunanje trgovine, skupaj pa so obvladali skoraj vso vojno industrijo. Drugo skupino koncernov so tvorile stare fevdalne družine, tretjo pa "Shinto", imenovani po japonski religiji. Na čelu vsakega koncerna je bila vrhovna organizacija v obliki javnega trgovskega društva, ki je imelo pod seboj več kontrolnih društev, v glavnem bank, ki so bile organizirane po vsebinski strukturi koncerna. S tem je bila dosežena izvrstna povezava med bankami in industrijo. Z industrijo pa je bila močno povezana tudi država in sicer z osmimi posebnimi bankami, ki so tesno sodelovale s šestimi bankami koncernov in imele skupno 70% kapitala in rezerv. Japonsko gospodarstvo se je tako razvijalo na podlagi državne monopolistične politike.

Druga faza industrializacije je potekala v letih 1932 - 1949. V tem obdobju je finančna skupina - zaibatsu - izgubila politično moč in prevlado je dobila militaristična skupina. Razglašeno je bilo vojno gospodarstvo in s tem so bile povezane velike spremembe v industrijski proizvodnji. Tekstilna industrija je izgubljala svojo tradicionalno vlogo, hitro pa se je večala proizvodnja v strojni in kemični, predvsem pa v težki industriji. Izvoz tekstilnih izdelkov je še leta 1930 predstavljal 59 % celotnega izvoza, delež težke industrije v izvozu je znašal tedaj 16 %, kemične pa 8 %. Že 1936 leta pa je bil položaj naslednji: na tekstilno industrijo je odpadlo 38 %, na težko industrijo 28 % in na kemično industrijo 11 % celotnega izvoza. Na te spremembe je v veliki meri vplivala aneksija Mandžurije 1931. S tem je Japonska dobila področje z izredno bogatimi zalogami železove rude in premoga, kar je pomenilo dobro osnovo za nadaljnji razvoj težke industrije. Končalo se je tudi kopičenje kapitala na Japonskem, ker se je tedaj na veliko selil v Mandžurijo, v okolico novega središča japonske težke industrije. Industrializacija je izredno hitro napredovala, zato je Japonska potrebovala vedno večje tržišče in vedno več surovin. Pri tem je kot nastajajoča velika sila pogrešala kolonije. V tej težnji se je tudi pridružila Nemčiji in Italiji. V borbi za novo razdelitev sveta pa je doživela poraz, tako da je bila v drugi

svetovni vojni precej porušena. Njena proizvodnja je po koncu te vojne znašala komaj 30 % predvojne. Ves kapital je šel za uvoz hrane, ki pa jo je kljub temu primanjkovalo. Pred drugo svetovno vojno je japonski izvoz dajal 45,5% narodnega dohodka, leta 1947 pa le 3,4 %. Japonsko gospodarstvo bi potrebovalo zelo veliko časa, da bi se izklopalo iz teh težav, če ne bi na pomoč priskočile ZDA. ZDA so hotele Japonsko ponovno vojaško, politično in gospodarsko dvigniti, da bi tako predstavljala protiutež komunistični SZ na Daljnem vzhodu.

Leta 1949 so ZDA spremenile svojo zmagovalno politiko do Japonske in so ji do leta 1951 poslale 2140 milijono dolarjev pomoči za kritje zunanjetrgovinskega primanjkljaja. Ko se je japonska težka industrija opomogla, pa so ZDA zamenjale to pomoč z vojnimi naročili za vojsko v Koreji. S tem pa je postala Japonska ekonomsko odvisna od ZDA. Tedaj je znašal japonski uvoz iz Srednje in Severne Amerike 49,6 % celotnega uvoza, medtem ko je znašal ta delež pred vojno le 36 %. Japonski izvoz na ameriški trg je znašal pred vojno 24 %, po vojni pa se je zmanjšal na 20,6 %. Kljub temu je japonska industrija dosegla predvojno raven že leta 1955, pri tem pa je zopet prišlo do precejšnjih sprememb. Vrednost tekstilne proizvodnje se je namreč medtem močno znižala. Kajti japonska delovna sila ni bila več tako cenena, v primerjavi z državami, ki so se šele industrializirale, pa je bila celo dražja. Tako se ni dal pokriti primanjkljaj, ki je nastal z uvozom surovin. Japonska tekstilna industrija je na svetovnem tržišču lahko konkurirala le še z višjo kvaliteto. Pač pa je Japonska začela razvijati tiste industrijske panoge, ki zahtevajo veliko kapitala, veliko znanstvenega dela ter veliko visoko kvalificirane delovne sile.

Tabela 1.

Svetovna proizvodnja avtomobilov (v tisočih) - 1968. leta

Država	Osebnih avtomobili	Avtobusi in tovornjaki	Skupaj
Z D A	8 820	1 896	10 716
Japonska	2 056	2 052	4 108
Z. Nemčija	2 868	240	3 108
Anglija	1 816	409	2 225
Francija	1 832	242	2 075
Italija	1 544	119	1 663

Tabela 2.

Proizvodnja plastičnih snovi (v tisoč tonah)

Država	Leta	
	1961	1968
Japonska	823	3 405
ZDA	3 645	7 200
Z. Nemčija	1 248	3 100
Italija	526	1 400
Anglija	656	1 250
SZ	465	1 312
Francija	440	1 000

Tabela 3.

Japonska zunanja trgovina (v sto-tisoč dinarjih)

Leto	Izvoz	Uvoz	Bilanca
1956	2 501	3 230	- 729
1957	2 858	4 284	- 1 426
1958	2 877	3 033	- 157
1959	3 457	3 600	- 143
1960	4 055	4 491	- 437
1961	4 236	5 810	- 1 575
1962	4 916	5 637	- 720
1963	5 452	6 736	- 1 284
1964	6 673	7 938	- 1 264
1965	8 452	8 169	283
1966	9 776	9 523	253
1967	10 442	11 663	- 1 221
1968	12 972	12 987	- 16
1969	15 990	15 024	966

Vrednost industrijske proizvodnje je v letih 1955-1966 naraščala za 10 % na leto, kar je največ na svetu. Proizvodnja se je v tem času početrila, medtem ko se je v SZ, kot drugi najhitreje se razvijajoči državi, samo podvojila, v Angliji je narasla za 33 %, v ZDA pa za 67 %. Izvoz je v tem času na Japonskem narasel za 260 %, v Angliji pa samo za 34 %. Japonska je že od 1956 leta prva na svetu v proizvedeni tonaži la-dij, vodi pa tudi v proizvodnji preciznih instrumentov, radijskih aparatov, televizijski sprejemnikov, fotografskih aparatov, tekstila itd. V proizvodnji sintetičnih vlaken je za ZDA druga na svetu in ima tretjo največjo avtomobilsko industrijo. Konkurenčna pa je razvitim državam tudi v

vseh drugih važnejših industrijskih panogah. Z večjim številom visoko kvalificirane delovne sile se je zvišal tudi standard prebivalstva. Tako je po podatkih za leto 1968 imelo kar 96 % japonskih gospodinjstev televizorje, 85 % pralne stroje in 78 % hladilnike v primerjavi z 82 %, 45 % in 30 % v Angliji. Na Japonskem pride na 100 km² 5,6 km železnic, v ZDA 3,6 km, v SZ 0,6 km, v Poljski 8,5 km, v Franciji 7 km itd. (po podatkih za leto 1967). Vzporedno z napredkom v industriji je napredovalo tudi kmetijstvo. To se kaže predvsem v porabi umetnih gnojil. Nizozemska porabi 627 kg umetnih gnojil na 1 ha obdelovalne površine, Japonska 371 kg, Z. Nemčija 349 kg, Anglija 253 kg, Francija 188 kg, Italija 76 kg, ZDA 74 kg in SZ 29 kg.

Z industrializacijo se je močno spreminjala tudi struktura zaposlenosti. V prvih obdobjih se je še večina prebivalstva preživljala s kmetijstvom, gozdarstvom in ribištvom. Število zaposlenih v primarnih panogah je naglo upadalo in je bilo leta 1967 že manjše kot število zaposlenih v industriji.

Enakomerno pa je naraščalo število zaposlenih v terciarnih dejavnostih. Japonska industrija je danes osredotočena v večjih pristaniščih. Že ta njen položaj nam pokaže veliko odvisnost Japonske od uvoza surovin. Leta 1965 je bilo 85 % proizvodnje jekla in železa, 68 % strojne industrije, 50 % kemične in 61 % tekstilne industrije zgoščene v štirih večjih pristaniščih. Japonska mora uvažati 30 % premoga, 97% železove rude in jeklenih odpadkov in celo 99 % nafte. Železovo rudo uvažata iz Avstralije, Indije in Malezije, premog iz Avstralije, nafto pa z Bližnjega vzhoda (90 %) in iz Indonezije (8 %). Zaradi velikega uvoza pa mora Japonska tudi veliko izvažati in je s tem zelo občutljiva za spremembe na svetovnem tržišču, kar se je nazorno pokazalo tudi v sedanji svetovni denarni krizi.

Literatura:

Preue Dempster: Japan Advances; Proceedings of IGU Regional Conference in Japan 1957; NIPPON a chartered survey of Japan 1970.

Jakob Medved

O OSNUTKU NOVEGA UČNEGA NAČRTA ZA POUK GEOGRAFIJE V OSNOVNI ŠOLI

Ko imamo pred sabo osnutek novega učnega načrta za osnovno šolo, ki je sedaj v javni razpravi, je po mojem mnenju potrebno, da ga vrednotimo po tem, koliko ustreza osnovnim izhodiščem in vodilom, ki so zahtevala spremembo starih učnih načrtov.

Najprej si oglejmo, katera so ta izhodišča? V gradivu "Uvodne misli k razpravi o učnih načrtih" so med drugimi nakazane le-te:

1. Stari predmetnik je bil močna ovira za prehod

na petdnevni delovni teden (preveliko število ur, preveliko število predmetov, preveliko število enournih predmetov, dvojno število tedenskih ur za posamezne predmete, ki se menjavajo tedensko, mesečno ali polletno, kar je povzročalo organizacijske težave).

2. Glede na znane ugotovitve, da v osnovni šoli največ učencev zaostane zaradi negativnih ocen pri matematiki, tujem jeziku in pri slovenskem jeziku, je zavod pripravil podrobne analize problematike teh predmetov. Te ugo-

tovitve so ena izmed pobud za spremembo učnih načrtov teh predmetov.

3. Vsebinske spremembe učnih načrtov naj bi narekovali tudi rezultati nalog objektivnega tipa za IV. in VIII. razred.
4. Kot izhodiščno orientacijo za revizijo predmetnika in učnih načrtov so predsedniki komisij proučili resolucijo o razvoju vzgoje in izobraževanja na samoupravni podlagi ter razne članke v strokovnem, dnevnem in revizionalnem tisku.

To so torej nekatera izmed osnovnih izhodišč, ki naj bi narekovala spremembo predmetnika in učnih načrtov za osnovno šolo. Osnutek novih učnih načrtov in predmetnika so torej zaključki tega dela. Pri tem geografje še posebno zanima, kakšne razlike so med sedanjim stanjem in osnutkom predlaganih sprememb.

V ustreznem gradivu (Poročilo o razlikah med starim in novim učnim načrtom) so pri zemljepisu navedene med drugim tele spremembe:

- Po novem učnem načrtu naj bi večino učne snovi iz obče geografije obdelali v prvem polletju 5. razreda (snov, ki je nujna za regionalno geografijo in jo učenci na tej stopnji lahko razumejo) ostala snov obče geografije je priključena regionalni geografiji. Poglavje "Revolucija Zemlje in njene posledice" naj bi obravnavali v 2. polletju 6. razreda, tik pred obravnavanjem Afrike, ko so otroci že nekoliko zrelejši; to je tudi nujno za razumevanje toplotnih pasov, ki so v Afriki najpraviše razporejeni.
- Regionalno geografijo Evrope naj bi obravnavali v 5. razredu (prej v 6. razredu); regionalno geografijo sveta pa v 6. razredu (prej v 7. razredu). Opustili naj bi obravnavanje posameznih držav po področjih, ker so to mnogi učitelji opuščali, drugi so pri tem učence obremenjevali s kopico nepotrebnih topografskih imen.
- Jugoslavijo bodo učenci nekoliko spoznali v 5. razredu pri obravnavi občih pojmov ob primerih iz Jugoslavije. Prava regionalno geografska obdelava Jugoslavije bo v 7. razredu (prej v 8. razredu).
- Po novem učnem načrtu je celotna snov pomaknjena za en razred navzdol; hkrati pa naj bi bila bolj prilagojena višji zrelosti stopnji in urnemu fondu. V večji meri je upoštevana korelacija med predmeti.

- V novem učnem načrtu je odpadla ali pa skrajšana naslednja snov:

- obravnavanje področij v okviru posameznih držav;
- preobsežni historijati,
- lunine faze,
- prepodrobno obravnavanje kartografije, zlasti kartografskih znakov,
- časovne enote in koledar,
- posebno poglavje o republikah SFRJ.

- V novem učnem načrtu je dodana ali razširjena naslednja snov:

- poglavje "Pred zemljevidom sveta" je razširjeno; sedanji naslov se namreč glasi: "Pred zemljevidom Slovenije, Jugoslavije in sveta"
- Pri Jugoslovanih v zamejstvu bomo obravnavali tudi ozemlje, kjer so sklenjeno naseljenosti.
- Sedanje stanje razvojne tendence in problemi jugoslovanskega gospodarstva. - Vse gornje je razvidno iz gradiva "Poročilo o razlikah med starim in novim učnim načrtom (str. 16-19).

Oglejmo si, kako osnutek novega predmetnika in učnega načrta ustreza osnovnim izhodiščnim kriterijem, ki si jih je postavil Zavod za šolstvo za revizijo učnih načrtov in predmetnika.

Prvo izhodišče, da je stari predmetnik močna ovira za prehod na petdnevni teden, so pri zemljepisu temeljito uresnili, saj je zemljepis kot učni predmet v osmem razredu kratkomalo odpadel in s tem pripomogel k zmanjšanju števila predmetov v zaključnem razredu. Pri tem pa je odprto vprašanje, ali je taka rešitev sploh v skladu s splošnim učno vzgojnim smotrom splošnoizobraževalne obvezne šole. Ali bo črtanje zemljepisa kot učnega predmeta v 8. razredu osnovne šole prineslo več koristi ali škode. Ni mi znano, na osnovi kakšnih raziskav ali dognanj so sestavljavci novega predmetnika utemeljili ta korak. Ali so pri tem bile odločilne indikacije, ki jih je Zavod za šolstvo dobil z rezultati nalog objektivnega tipa, ali pa so se za ta korak odločili na osnovi odgovorov na vprašalnik, ki ga je Zavod za šolstvo poslal osnovnim šolam. Morda je še tretja možnost, da so se sestavljavci novega predmetnika odločili za ta korak zaradi linije najmanjšega odpora. Češ, da je zemljepis znan kot "lahak predmet" in na šolah nima posebnega ugleda, pa bo krčenje tega predmeta dvignilo najmanj prahu. Osebnostno menim, da je odločalo slednje. Ne morem si namreč predstavljati, da bi sestavljavci predmetnika šteli, da bi bil zemljepis na današnji stopnji družbeno ekonomskega raz-

voja in vedno tesnejših mednarodnih stikov ter gospodarskega in znanstvenega sodelovanja pa izmenjave dobrin in vedno močnejših populacijskih tokov, manj pomemben kot je bil v preteklosti. Ravno tako si ne morem predstavljati, da bi bili sestavljavci novega predmetnika zaključili, da zemljepis kot učni predmet ne more kaj prida prispevati k oblikovanju pravilnega svetovnega nazora, vzgoji internacionalizma, razumevanju gospodarskih, socialnih in političnih problemov doma in drugod po svetu. Menim, da so se tega vendarle zavedali a bržkone menijo, da se dajo ti cilji uresničiti tudi tako, da se zemljepis v osnovni šoli deloma skrči in prestavi za eno leto navzdol. S tem se seveda ni zmanjšalo samo število ur, temveč je predmet mnogo izgubil na kvaliteti in ne bo mogel k splošnim vzgojnim smotrom prispevati tistega, kar bi od njega morali pričakovati.

Če si skušamo odgovoriti, katero od izhodišč, ki jih je postavil Zavod za šolstvo, je vodilno pri spreminjanju predmetnika učnega načrta za geografijo, vidimo, da je bil osnovni vidik omogočiti prehod na petdnevni teden. Realizacija tega pa pri geografiji ne pomeni samo močno siromašenje predmeta temveč tudi znatno znižanje kvalitete, kar se bo odražalo v večji deskripciji in znatnem znižanju splošne izobrazbe učenca.

Nekaj misli glede spreminjanja dosedanjega učnega načrta sem nakazal že v Geografskem obzorniku št. 1-2, 1971, zato jih tu ne bom ponavljal. Očitno je, da smo revizijo učnega načrta začeli popolnoma nepripravljeni, brez kakršnih koli raziskav (vsaj kolikor je meni znano), delo pa je bilo potrebno opraviti v zelo kratkem času. Zato niso bila zaželjena ali upoštevana opozorila, da je koristneje, če trenutno pustimo pri geografiji stari načrt (s korekturami, ki so neobhodno potrebne s prehodom na petdnevni teden) a hkrati začnemo tudi s sistematičnimi pripravami za novi učni načrt. Kljub različnim stališčem članov komisije je bil izdelan osnutek novega učnega načrta za geografijo v osnovni šoli. V primeru, da bo ta osnutek učnega načrta sprejet, bo po mojem mnenju zelo ponesrečen eksperiment, ki bo prinesel učiteljem geografije in učencem velike težave, staršem in družbeni skupnosti pa veliko škodo (npr. novi učbeniki).

Oglejmo si samo nekatere bistvene pomanjkljivosti novega načrta:

1. Dosedanji učni načrt smo kritizirali, ker je

dopuščal premalo časa za obravnavo pojmov iz obče geografije, ki so nujni za razumevanje regionalne geografije in vzgoje geografskega mišljenja. Velike težave je povzročal ravno peti razred, ker učenci zaradi pomanjkanja predstav in pojmov niso mogli slediti regionalni geografiji Jugoslavije. V novem načrtu pa smo poleg pojmov iz obče geografije strpali v peti razred še celotno regionalno geografijo Evrope. Če posežemo še nekoliko nazaj, smo pred leti v prvem razredu nekdanje nižje gimnazije ukinili obči zemljepis, ker smo se zavedali, da je pretežak za to starostno stopnjo. Ali smo med tem časom dosegli tak razvoj, da so naši petošolci sedaj toliko bolj zreli in bodo razen vrste pojmov iz obče geografije lahko osvojili še celotno snov regionalne geografije Evrope? Ali pa menimo, da sodobnemu človeku ni potrebno poznavanje osnovnih potez dežel, s katerimi imamo vsakodnevne stike?

2. Druga bistvena slabost osnutka novega učnega načrta je v tem, da posveča premalo pozornosti pojmom iz obče geografije. Pri tem zahajamo v čudna nasprotja. Vsi se strinjamo, da so ti pojmi dokaj težki, da njihova osvojitve zahteva dosti časa, zlasti ob zastarelih učnih pripomočkih. Da pa bi za obravnavo teh pojmov poiskali dovolj časa in s tem omogočili razumsko osvajanje snovi, je bržkone prenaporno. Zato smo to sporno vprašanje kratkomalo odstranili s tem, da smo te pojme črtali, (ker so pretežki in zahtevajo preveč časa) in prešli neposredno na obravnavo regionalne geografije. Zakaj se takih metod ne poslužujemo tudi pri drugih predmetih? Matematiki bi lahko pridobili zelo veliko časa, če bi na primer opustili obravnavanje poštevance, recimo števila sedem in bi takoj prešli na množenje. Bržkone je to z učenci petega razreda ravno tako možno oziroma absurdno, kakor brez poznavanja pojmov iz obče geografije (napr. pojmov o revoluciji, o populaciji, o naseljih, o podnebjju, o tleh, o gospodarstvu itd.) obravnavati regionalno geografijo Evrope.

3. Mislim, da ni mogoče v celoti sprejeti stališča, da vsako državo dosledno obravnavamo v celoti ne pa po področjih in ga utemeljevati s stališčem da "so to mnogi učitelji opuščali, drugi pa so pri tem učence obremenjevali s kopico nepotrebnih topografskih podatkov". Pri posameznih primerih je to res mogoče, zlasti pri deželah, ki so naravno in družbeno geografsko dokaj enotne, nikakor pa to ni mogo-

če pri deželah, ki obsegajo velike razlike v stopnji družbenoekonomskega razvoja. Če gremo v to smer, potem moramo pri pojmu "regionalna geografija" črtati ne samo prvo, temveč tudi drugo besedo.

4. Pri regionalni geografiji sta Afrika in Latinska Amerika močno zapostavljeni. Navodilo v učnem načrtu je nejasno, kjer pravi: "Afriške države je obravnavati le pregledno, v precejšnji meri naj bo le ponavljanje ob zemljevidu". Kaj naj ponavljamo pred obravnavo? Tudi izbrane regije niso jasne in niso niti naravnogeografsko niti družbenogeografsko utemeljene. Verjetno bi bilo boljše, da obdržimo že ustaljeno regionalizacijo. Po pregledu teh regij pa bi morali podrobneje obravnavati vsaj tri države, ki leže v zelo različnih naravnih razmerah in imajo zelo različne družbeno ekonomske razmere. Po mojem mnenju bi te dežele lahko bile na primer Alžirija, Nigerija in JAR.

Še bolj je zapostavljena Latinska Amerika. Z obravnavo Brazilije ni mogoče prikazati učenec pestrost naravnih in družbenih razmer te celine. Nujno je, da obravnavamo vsaj tri države; recimo državo, kjer je v prevladi belo prebivalstvo, (na primer Argentino); državo, kjer so v prevladi mestizi (na primer Mehiko ali Venezuelo) in državo v andskem svetu, kjer je največji delež starega, pred-evropskega prebivalstva.

Te korekture so po mojem mnenju potrebne ne samo s snovnega temveč tudi z idejnega vidika. Osnutek novega učnega načrta močno zapostavlja nerazvite dežele in dežele v razvoju, kakor da bi se hoteli čim bolj izogniti pregledu "svetovne revščine".

5. V osnutku novega učnega načrta je pri posameznih regijah navedeno, katera vprašanja naj bi podrobneje obravnavali, saj je pri določenih poglavjih nakazan približen obseg. Če to nakazujemo, potem bi bili morali pri vsaki regiji nakazati, kaj je zanj bistveno in nujno za razumevanje gospodarskega, socialnega in kulturnega dogajanja. Nemogoče je razumeti sodobna dogajanja v Afriki, če ne poznamo vpliva različnih religij; ravno tako v marsikateri deželi ni mogoče razumeti notranjih problemov, če ne poznamo nacionalnih razmer.

Ob zaključku pripomb moram še enkrat poudariti, da se bo z ukinitvijo geografije v 8. razredu osnovne šole močno zmanjšal tisti del vrednosti, ki jih lahko daje geografija k splošnim vzgojnim smotrom osnovne šole. Predloženi osnutek učnega načrta je izdelan na hitro, brez zadostnih stvarnih raziskav in potrebnih študij ter ima toliko hib, da bi uvedba tega načrta v šolsko prakso povzročila veliko škodo. V didaktičnem pogledu pomeni predlog novega učnega načrta za geografijo v primerjavi s sedanjim učnim načrtom korak nazaj. Razen tega je ta načrt v ostrem nasprotju z osnovnimi izhodišči in smotri osnovne šole. Saj ne upošteva pomembnih ugotovitev, (v osnutku učnih načrtov nekaterih drugih predmetov so te močno v ospredju), kakor je npr. ta, da se znanstvena spoznanja posameznih ved zelo hitro podvoje in da šole ne morejo v nedogled širiti obsega snovi. Zaradi tega je nujno, da tudi pri pouku geografije stremimo za tem, da čim bolj zmanjšamo deskripcijo in damo težišče na razumsko osvajanje osnovnih spoznanj in pa vzgojo geografskega mišljenja.

Franc Lovrenčak

O UNIVERZITETNEM ŠTUDIJU GEOGRAFIJE IN GEOGRAFSKEM PROUČEVANJU NA SLOVAŠKEM

Tisti, ki ga zanima geografija in jo želi študirati z namenom, da bi jo po končanem študiju posredoval drugim ali da bi se zaposlil v nepedagoški službi, oziroma da bi znanstveno deloval na geografskem področju, ima na Slovaškem dve možnosti. Geografijo lahko študira na univerzi v Bratislavi ali pa na eni od pedagoških fakultet v Trnavi, v Banski Bistrici ali v Prešovu.

Na bratislavski univerzi je geografija zastopana na prirodoslovni fakulteti. Med sedemintridesetimi katedrami te fakultete imata svoje mesto tudi katedri za fizično in ekonomsko geografijo (regionalna geografija je razdeljena med ti dve katedri). Katedri sta dokaj samostojni organizacijski enoti, nimata skupnega predstojnika, po številu zaposlenih pa sta precej močni. Svoje prostore imata v samostojni zgradbi ločeno od ostalih kateder prirodoslovne fakultete.

Kandidati, ki se žele vpisati na univerzo v Bratislavi, morajo opraviti sprejemni izpit; tako tudi tisti, ki žele študirati geografijo. Pri sprejemnem izpitu je treba pokazati zadovoljivo znanje geografske snovi iz srednje šole in pa snov drugega predmeta, ki je pri študiju povezan z geografijo. Same geografije ni mogoče študirati. Študij, ki traja pet let, poteka v treh študijskih kombinacijah: matematika-geografija, biologija-geografija in telesna vzgoja-geografija. Oba predmeta v kombinaciji sta enakovredna. Te študijske skupine so v veliki meri osnovane na potrebah in zahtevah šol, saj se velik del diplomiranih geografov zaposli v gimnaziji in na drugih srednjih šolah. V tem je med drugim tudi razlika med univerzo in pedagoško fakulteto. Na pedagoških fakultetah, kjer traja študij štiri leta, pa vzgajajo šolnike, ki se zaposle na devetletni osnovni šoli.

Univerzitetna izobrazba pa zagotavlja diplomira-

nim ne le zaposlitev v pedagoški službi, temveč tudi delo v nepedagoškem poklicu. Usposobitev za nepedagoško delo je pogojena z dvojnimi učnimi programom. Prvi dve leti poteka študij za vse slušatelje enotno. V tretjem študijskem letu pa imajo možnost specializacije. Tisti, ki bodo šli v šole, še naprej študirajo na izbrani študijski skupini. Drugi pa se lahko usmerijo: 1. v fizično in regionalno geografijo in 2. v ekonomsko in regionalno geografijo. Po diplomi se ti specialisti v fizični ali v ekonomski geografiji zaposle v raznih institucijah: na univerzi, na akademiji, v kvartarno-geološkem, pedagoških in kartografskih inštitutih, na institucijah za varstvo narave in biologijo pokrajine, v muzejih, na pedagoških fakultetah, na inštitutih za regionalno planiranje, na okrajnih komitejih za planiranje, na inštitutu za turizem itd.

Študijski program, po katerem poteka študij geografije na obeh katedrah, pokaže, da so v prvem letniku zajeti v glavnem splošno izobraževalni geografski predmeti, v drugem letniku pa že posamezni, zlasti fizično-geografski predmeti. V naslednjih treh letnikih pa poteka študij že v smislu specializacije.

V prvem letniku so od geografskih predmetov zastopani: uvod v študij geografije, astronomska geografija in kartografija. Poleg teh predmetov predavajo v prvem letniku še meteorologijo in klimatologijo za geografe ter osnove geologije in petrografije. Seveda poslušajo študentje še predavanja iz drugega predmeta študijske skupine. Poleg vseh teh strokovnih predmetov pa zajema študijski program prvega in vse ostalih letnikov še splošne predmete: zgodovina komunistične partije Češkoslovaške, ruski jezik, še en tuj jezik, psihologijo, pedagogiko, filozofijo, telesno in predvojaško vzgojo.

V drugem letniku potekajo predavanja iz hidro-

geografije, biogeografije, geomorfologije, pedogeografije, geografije proizvodnje itd. V tretjem letniku pa se študij cepi v pedagoško in nepedagoško smer. Vendar v predmetniku obeh smeri niso velike razlike. Vsi slušatelji še naprej poslušajo regionalnogeografska in družbenogeografska predavanja; tako npr. geografijo proizvodnje, geografijo prometa in trgovine, geografijo prebivalstva in naselij, geografijo Avstralije, Afrike itd. Razlika je v tem, da teko na pedagoški smeri v četrtem in petem letniku predavanja iz teorije poučevanja geografije in da je vključena v študij pedagoška praksa iz geografije, ki traja dva tedna v vsakem letniku. Na nepedagoški smeri pa so uvrščeni pomožni predmeti glede na usmeritev v fizično ali v ekonomsko geografijo. Npr. študijska smer fizična in regionalna geografija vključuje predavanja: izbrana poglavja iz matematike za geografe, regionalna geologija ČSSR, kvartar in metode njegovega proučevanja, geografska kibernetika, mikroklimatologija itd. Študijska smer ekonomska in regionalna geografija pa zajema specialna predavanja: iz geografije turizma, ekonomske statistike in demografije, sociogeografije in osnov sociologije, iz analize kompleksnih geografskih struktur, Evrazije, Amerike itd.

Poleg predmetov, ki so že dobili stalno mesto v študijskem programu, so v Bratislavi uvedli tudi nekaj novih predavanj o temah, ki se v novejšem času uveljavljajo v geografiji. Taka so npr. predavanja: veda o geografski pokrajini, varstvo pokrajine in spremembe prirodnega okolja, fizičnogeografska regionalizacija itd. S tako usmeritvijo in dopolnitvijo učnega programa se obe bratislavski geografski katedri dokaj uspešno vključujeta v tok novih zahtev, ki se postavljajo pred geografijo. Študijski program geografije pa poleg vseh teh obveznih predmetov zajema še fakultativne predmete, npr. ekonomsko kartografijo, geografijo polarnih področij itd.

Študij geografije vključuje poleg predavanj še vaje, seminarско delo (iz fizične, ekonomske in regionalne geografije), ekskurzije, terensko ter pred diplomsko in diplomsko prakso na terenu ter terenske vaje. V okviru teh zadnjih vaj opravijo študentje prvega letnika kartografske vaje. Terensko delo je ločeno po katedrah tako, da imajo slušatelji v drugem letniku terensko delo iz fizične geografije, v tretjem pa iz ekonomske geografije, v vsakem letniku po en teden. V to terensko delo je zajeto tudi kartiranje. Preddiplomsko prakso na terenu opravijo slušatelji v tretjem letniku in traja štiri tedne. Tisti, ki se usmerijo v pedagoško, študijsko smer, opravijo to prakso pod vodstvom profesorjev za fizično in za ekonomsko geografijo, ravno tako tudi diplomsko prakso v

četrtem letniku, ki pa tudi traja štiri tedne. Tisti, ki pa se usmerijo v fizično ali v ekonomsko geografijo opravljajo preddiplomsko in diplomsko prakso na terenu v zvezi s svojo usmeritvijo ravno tako po štiri tedne v dveh letnikih.

Za diplomante geografije, ki se usmerijo v znanstveno delo obstaja poseben študijski program, ki jim omogoča poglobitev in izpopolnitev znanja v tisti geografski veji, v katero so se usmerili. Po-diplomski študij, ki ga morajo opraviti, se imenuje aspirantura in traja pet let. Celoten študij je razdeljen na dva dela. V prvem delu študija aspirant opravlja izpite iz strokovnih in nestrokovnih predmetov. Narediti mora izpite iz ruskega jezika, poleg tega še iz enega tujega jezika (nemščine, francoščine ali angleščine) in iz filozofije. Od strokovnih predmetov pa pridejo v poštev tisti geografski predmeti, ki sodijo v okvir aspirantove specializacije. Npr., če se usmeri v biogeografijo, opravlja izpite iz splošne fizične geografije in regionalne fizične geografije, botanike, pedogeografije in biogeografije ter še iz enega izbranega predmeta. Poleg teh izpitov je potrebno napisati še krajši strokovni članek, ki pa je lahko iz literature. Po izpolnitvi vseh teh zahtev je aspirant opravil kandidatski minimum.

Če želi aspirant doseči prvi akademski naziv doktor prirodnih znanosti (RNDr), mora napisati daljše znanstveno delo. Poleg tega pa mora kandidat za ta naziv opraviti še rigoroz. Minimum in "mali doktorat", kot imenujejo ta naziv aspiranti, dosežejo po treh letih aspiranture. V drugem delu tega postdiplomskega študija pa je potrebno izvesti obsežno znanstveno proučitev, ki jo imenujejo kandidatsko delo. S tem delom aspirant pridobi naziv kandidat znanosti (CSc). Naslednja višja stopnja akademskih nazivov je doktor znanosti (DrSc). Zanj je potreben "veliki doktorat", katerega je mogoče doseči z obširno znanstveno razpravo, ki približno ustreza habilitacijskemu delu pri nas.

Za potek študija na obeh bratislavskih geografskih katedrah skrbi vrsta učiteljev geografije in tehničnih sodelavcev. Na katedri za fizično geografijo delujeta dva profesorja (biogeografija in geomorfologija), dva docenta (pedogeografija in regionalna geografija) in štirje asistenti. Na katedri za ekonomsko geografijo pa so: en profesor (ekonomska geografija), dva docenta (geografija prebivalstva in naselij, historična geografija) in tudi štirje asistenti. Za znanstveno proučevanje mlajših sodelavcev obeh kateder, zlasti na delovnih mestih asistentov, je značilno delovanje v smereh, ki so se začele v novejšem času uveljavljati v geografiji. Tako se eden od asistentov za

fizično geografijo bavi s kvantitativnimi metodami v fizični geografiji, drugi pa z matematičnimi metodami v kartografiji. V zvezi s to zadnjo specializacijo so se geografi že povezali s kompjuterskim centrom. S pomočjo teh računskih strojev so izdelali karte izaluminij in izaluminij, ki prikazujejo, koliko časa in pod kakšnim kotom so obsevane posamezne reliefne oblike. Eden od asistentov na katedri za ekonomsko geografijo pa se specializira na področju geografske kibernetike in teorije sistemov. Poleg tega, da se mlajši znanstveni delavci obeh kateder usmerjajo v te nove geografske veje, uporabljajo pri svojem delu tudi nove tehnične pripomočke. Na katedri za fizično geografijo obstaja delovno mesto strokovnega sodelavca, ki se bavi samo s čitanjem aerofoto posnetkov. Prenos raznih pojavov, ki so jasno vidni na teh posnetkih, na karte, dokaj poveča natančnost in vrednost kartografskega gradiva, ki ga posamezni avtorji dodajo svojim delom. Za čitanje aerofoto posnetkov imajo na razpolago celoten optični komplet stereopantometa in stereoskopa ter še druge pripomočke. Z vsebino in uporabnostjo posnetkov iz zraka se seznanijo tudi študentje. V okviru usmeritve ekonomska in regionalna geografija imajo slušatelji četrtega letnika vaje iz interpretacije ekonomskogeografske vsebine aerofoto posnetkov.

Poleg učiteljev geografije, ki opravljajo pedagoško in raziskovalno delo, pa je na obeh katedrah zaposlenih še štirinajst tehničnih sodelavcev. Med njimi so tudi diplomirani geografi. Ti tehnični sodelavci opravljajo administrativna, risarska, knjižničarska, fotografska in dokumentaristična dela, obdelujejo statistično gradivo itd. Tako številni tehnični sodelavci dokaj razbremenijo učitelje geografije, da lahko le-ti posvetijo več časa pedagoškemu in znanstvenemu delu.

Znanstvenemu delu posvečajo učitelji geografije na obeh bratislavskih geografskih katedrah precejšno skrb. V večini primerov predavatelji opravljajo svoje raziskovalno delo v tistem predmetu, ki ga tudi predavajo. V zadnjih letih je vedno bolj vidna usmeritev znanstveno-raziskovalnega dela katedre za fizično geografijo v študij posameznih komponent fizičnogeografskega kompleksa, vendar pa se razvija tudi sintetična smer, ki vodi v kompleksna fizičnogeografska dela. Od konkretnih znanstvenoraziskovalnih nalog, ki jih rešujejo na katedri za fizično geografijo, naj omenimo: geomorfološka karta ČSSR in metodologija geomorfološkega kartiranja Karpatov, zgornja gozdna meja Zapadnih Karpatov, proučevanje nekaterih zakonitosti režima podzemeljske vode na Slovaškem, proučevanje zakonitosti pro-

storske diferenciacije odeje prsti in njene strukture, študij zakonitosti prostorne diferenciacije rastlinske odeje, kompleksna fizičnogeografska regionalizacija majhnih področij itd. Mnogo raziskav in proučevanj v okviru teh nalog je že končanih. Podobno kot na katedri za fizično geografijo poteka raziskovalno delo tudi na katedri za ekonomsko geografijo v okviru vrste tem. Poleg tega pa katedra sodeluje tudi z različnimi institucijami, tako npr. z državno raziskovalno službo (v okviru teme: ekonomskogeografska rajonizacija ČSSR je katedri pripadel slovaški del). V zadnjem času je potekalo delo v okviru raznih tem, tako npr.: funkcijska tipizacija provincialnih naselij Slovaške, geneza in funkcija mest vzhodne Slovaške, regionalne funkcije in nastajanje regij, raziskovalne metode in metodologija ekonomske geografije itd.

V tem znanstvenoraziskovalnem delu obeh kateder se vidi načrtnost in poslušnost za probleme, ki jih geografija lahko uspešno pomaga reševati. Svoje izsledke znanstveni delavci obeh kateder objavljajo v domačem znanstvenem tisku, in to ne samo v slovaščini, temveč tudi v tujih jezikih. Vse to vodi k razvoju slovaške geografije in k njeni širši uveljavitvi v sodobnem življenju.

Druga geografska institucija na Slovaškem, ki je usmerjena v znanstvenoraziskovalno delo, je geografski inštitut slovaške akademije znanosti. Ta inštitut je po svoji organizaciji in po številu zaposlenih najmočnejša geografska znanstveno-raziskovalna ustanova na Slovaškem. Od devetindesetih zaposlenih je devetnajst znanstvenih delavcev, drugi pa so tehnični delavci. Inštitut je razdeljen na pet oddelkov: za fizično geografijo, ekonomsko geografijo, za geomorfologijo in kvartarno paleogeografijo, za regionalno geografijo in za geografijo naselij. V okviru inštituta pa obstoji tudi laboratorij, kjer je mogoče opravljati geomorfološke in pedološke analize.

Glavna naloga inštituta, ki ji je v zadnjem času posvečeno skoraj vse delo, je fizično - in ekonomskogeografska regionalizacija Slovaške (podobno delo opravlja češka akademija znanosti za republiko Češko). Delo je zasnovano tako, da sedaj zbirajo gradivo za regionalizacijo po posameznih vejah geografije. Tako npr. poteka delo v pedogeografiji v zvezi z regionalizacijo odeje prsti, v klimatogeografiji je izdelan koncept klimatogeografske regionalizacije, ki so ga že preizkusili na izbranem področju, podobno poteka hidrogeografska regionalizacija. V okviru fitogeografske regionalizacije izdelujejo karto, ki bo prikazovala potencialno vegetacijo Slovaške. Tudi v ekonomski geografiji teče v posa-

meznih vejah delo v smeri regionalizacije: tako v agrarni geografiji, v geografiji prometa, turizma in v prebivalstveni geografiji. Vse to delo je po posameznih vejah usmerjeno tako, da bo mogoče izdelati tudi kompleksno fizično in ekonomsko geografsko regionalizacijo Slovaške. Zadnja stopnja pa naj bi bila celotna geografska regionalizacija republike.

Poleg proučevanj, povezanih z regionalizacijo, pa potekajo na tem geografskem inštitutu tudi druga proučevanja. V okviru kompleksnih geomorfoloških analiz rešujejo probleme klasifikacije oblik in tipov reliefa. Med problemi, ki so povezani z erozijo prsti, proučujejo procese površinske erozije, posebno na poljedelsko najbolj produktivnih področjih, s ciljem, da izdelajo karto regij s povečano erozijo. Hidrogeografska proučevanja potekajo v zvezi z mednarodnim hidrološkim desetletjem. Podobno kot v fizični geografiji pa potekajo proučevanja tudi v agrarni geografiji, v geografiji naselij, turizma, prometa in v medicinski geografiji.

Prav v zadnjem času pa se geografski inštitut slovaške akademije loteva še ene od zelo zahtevnih nalog, izdelave atlasa slovaške republike. Za izvršitev te naloge ima inštitut dobro osnovo v že izdelanih kartah, ki so jih pripravili v okviru regionalizacije republike.

Poleg geografskega inštituta na akademiji in obeh geografskih kateder na univerzi pa se z raziskovalnim delom bavijo tudi na pedagoških fakultetah. Njihovo delo je usmerjeno v študij metodologije poučevanja geografije. Poleg tega pa tudi v proučevanje geografskih problemov zlasti lokalnega značaja. Tako npr. člani stolice za geografijo na pedagoški fakulteti v Prešovu proučujejo fizično- in ekonomsko - geografske probleme vzhodne Slovaške. Geografi trnavske pedagoške fakultete pa so usmerjeni na področje Liptova. Tu so proučili prirodne vire, prebivalstvo itd.

Tako zasnovano raziskovalno delo tudi v manjših centrih dopolnjuje geografsko proučevanje republike tudi po njenih posameznih delih. Povezanost geografskih proučevanj teh manjših centrov z raziskovalnim delom osrednjih znanstvenih geografskih institucij v Bratislavi vodi k modernim in dosedaj dokaj uspešnim geografskim proučitvam slovaške pokrajine.

Viri:

1. Univerzita Komenského, prírodovedecká fakulta 1970/71, Bratislava.
2. Slovaška akademija znanosti, 1967, Bratislava.
3. Geographical institutes in Slovakia, Geografický časopis 1968/3, Bratislava.

Vera Gams

BIZOVIŠKE PERICE

(Iz dela praktičnih znanj iz geografije)

V okolici večjih mest se po vaseh često razvijajo posebne uslužnostne obrti za meščane (v zadnjem času zlasti avtomehanični servisi). Bizovik, vas vzhodno od Ljubljane, je zanimiv primer, kako se je neko naselje v svoji uslužnostni obrti v preteklosti usmerilo na določeno dejavnost, na pranje perila za meščane iz Ljubljane. V polpretekli dobi so bile bizoviške perice s svojimi vozički na ljubljanskih ulicah ena od mestnih značilnosti. V najnovejši dobi pa so prepoved vožnje s konji in ročnimi vozički in predvsem pralni stroji temeljito zamajali to bizoviško

obrt. Prav prilagoditev na nove razmere in stanje v tej obrti nas je zanimalo, da smo se v okviru praktičnih vaj iz geografije z dijaki mošćanske gimnazije v Ljubljani lotili anketiranja. Lani smo za zaključno akcijo anketirali vas Jezero pri Podpeči. Zato je šlo letos dijakom anketiranje že lažje, vendar se je ponovno pokazalo, da morajo biti dijaki temeljito pripravljani na terensko delo in seznanjeni z vsakim vprašanjem posebej, če ne, so zaključki nepopolni in dvomljivi.

Tu je kratko poročilo o izsledkih anketiranja, ki

jih ne objavljamo, da bi bili osnova za znanstveno analizo, temveč preprosto zato, da pokažejo eno od delovnih metod v okviru praktičnih znanj iz geografije na srednji šoli.

Nekateri ugodni geografski pogoji so odločili, da se je ta obrt razvijala prav v Bizoviku. Vas je oddaljena od Ljubljane v zračni črti od centra mesta le 5 kilometrov. Naselje je pomaknjeno, zlasti z novejšim delom, v dolino Bizoviškega potoka, ki se zajeda v pobočja Golovca. Prsti na permokarbonskih skrilavcih in peščenjakih so kisle in slabo rodovitne. V sami dolini je njiv in poljedelske zemlje malo, zato so vaščani poiskali dodatne vire za preživetje. Med ugodnimi pogoji je tudi zelo mehka voda Bizoviškega potoka, v kateri izpirajo perilo. Analiza vzorca vode je pokazala (vzorec je bil zajet pred prvo hišo v naselju dne 25. septembra 1971) naslednje: voda ima $1,2^{\circ}\text{N}$ (nemških trdotnih stopenj) kalcijeve in $2,6^{\circ}\text{N}$ magnezijeve trdote, kar da skupno trdoto $3,8^{\circ}\text{N}$. V enem litru vode je torej komaj 21,4 mg kalcijevega in 36 mg magnezijevega karbonata. To je le slaba tretjina trdote, ki jo ima Ljubljana in ljubljanski vodovod. Pranje v taki vodi rabi manj mila oziroma praškov in tudi izpiranje je lažje.

Naslednji podatki iz anketnih listov odgovarjajo na vprašanje, kakšno je današnje stanje pranja za stranke v Bizoviku. Priredili smo posebne anketne liste in anketirali 80 hiš od skupaj 147 hiš v Bizoviku. Evidentirali smo 56 peric, ki še perejo. Kar 46 % jih je starih med 50 in 60 let, 24 % pa nad 60 let. Ostale perice pa imajo od 30 do 50 let. Iz te starostne strukture sledi, da je več kot polovica peric pričela prati za stranke v času med obema svetovnima vojnama ali še prej. Pranje za stranke je do neke mere hišna tradicija, saj je tri četrt vprašanih peric izjavilo, da so pri hiši prali že pred njimi. Sedanje perice so se rodile večji del v Bizoviku. Mlade žene in dekleta se ne odločajo več za to obrt in tako podmladka ni.

Čeprav smo našli tri perice, stare nad 80 let in pet peric, starih nad 70 let, te še vedno perejo. Po letu 1960 je v naselju prenehalo s pranjem za stranke le 10 peric (po naših nepopolnih podatkih). Perice so prenehale s pranjem za stranke v prvi vrsti zaradi preslabega zaslužka, zaradi bolezni ali družinskih razmer, ne pa zaradi starosti. Samo dve aktivni perici izjavljata, da imata premalo strank, večina pa, da imajo dovolj dela in strank ne pogrešajo. V sedanosti torej potreba po pranju ne upada, sam starostni sestav peric pa nam zastavlja vprašanje bodočnosti poklica.

Anketa je skušala ugotoviti, kako se je obrt prilagodila na nove razmere. Številne zasebne stranke so si nabavile pralni stroj, prav tako večja podjetja in kolektivi perejo v novih lastnih pralnicah. Vendar je še vedno veliko delovnih kolektivov, ki dajejo perilo v pranje bizoviškim pericam. Kar 56 % peric pere za delovne organizacije - zdravstvene organizacije, frizerske salone, razne domove - 37% pere privatnikom in 3 % obojim. Predvsem perejo rjuhe in drugo posteljno perilo, halje in brisače. Veliko rjuh dobijo v pranje tudi od privatnikov, čeprav so si že sami nabavili pralne stroje.

Nekdaj so bizoviške perice vozile perilo v mesto ob koncu in v začetku tedna z ročnim vozikom ali s konjem in vozom. Zdaj perilo dovažajo stranke same (eni četrtini peric). Ena petina peric je šoferk in same vozijo, drugim pa opravi prevoz kak družinski član (18%). Razobešeno perilo po vrtovih in kozolcih je značilna podoba Bizovika. Druga značilnost so perišča ob reguliranem potoku. Večina perišč je pokritih, lesenih ali tudi zidanih. Eno perišče ima podobo prave obrtne delavnice. Tri četrtine peric ima lastno perišče, druge pa plačujejo majhno najemnino. Perejo še vedno na roke. Še vedno perilo kuhajo v kotlih, z milom in navadnim pralnim praškom. Poleti sušijo na prostem, pozimi pa večina v zakurjenih prostorih (3/4 peric). Tričetrt peric ima lastno centrifugo in dve tudi likalni stroj.

Le 35 % vprašanih peric je odgovorilo, da se preživljajo samo s pranjem. 2/3 peric je namreč gospodinj, njihove družine niso velike, saj sicer ne bi imele časa za pranje. Na eno anketirano družino pride le 2,4 otroka. Poklici moža, kot so ga navedle perice, si sledijo v naslednjem redu: upokojenec (27%), delavec, uslužbenec, obrtnik. Kmetov je zelo malo, saj kmetice nimajo časa za pranje za stranke. Tej socialni strukturi ustreza tudi posest. Več kot polovica družin peric ima manj kot 1 ha zemlje in 86 % vprašanih pri hiši nima goveda. Prav zanimivo je, da večina peric ni negodovala nad slabim zaslužkom. Čeprav imajo nekatere perice tudi do 40 privatnih strank, zaslužek ni posebno visok in zaradi tega v tej obrti ni naraščaja. Večina starejših žena je skromnih in si s pranjem za stranke izboljšujejo dohodke iz gospodinjstva, osebne ali družinske pokojnine. 86 % vseh peric živi v lastni hiši, pogosto tudi v skupnem gospodinjstvu z odraslimi otroki in njihovimi družinami.

KNJIŽNA POROČILA

Vid Pečjak

AMERIŠKE RAZGLEDNICE*

Najbrž je samo naključje, da smo prav v letu 1970, ko so v ZDA proslavljali 350 letnico začetkov anglosaške kolonizacije, dobili tudi knjigo popotnih vtisov slovenskega pisca, priznanega psihologa, univ. prof. dr. Vida Pečjaka. Prav je, da se ob tej priliki spomnimo zgodovinske plovbe angleške jadrnice "Mayflower", ki je iz Evrope prepeljala prve angleške naseljence v ZDA. To skupino 102 priseljencev so v glavnem sestavljali protestantski verski preganjan- ci iz angleškega mesta Plymoutha. Na pot so se podali 6.9.1620. leta. Po 91 dneh naporne in tvegane vožnje so se (dne 21.12.1620) izkrca- li na ameriški celini, in sicer v Zalivu Cape Cod, kjer so postavili temelje naselju, ki so ga poimenovali po rodnem Plymouthu, ki je tako postal prvo naselje v angleški koloniji Massa- chusetts. Zgodovinski viri poročajo, da je od teh prvih naseljencev leto 1621 preživela le polovica, druga polovica pa je pomrla zaradi onemoglosti in lakote, mraza in spopadov z In- dijanci.

Če s tem datumom (1620) označimo rojstvo anglo- saške Amerike, potem smo presenečeni, ko ugo- tavljamo, da je v tristošestdesetih letih ta pre- del ameriške celine napravil nenavaden skok v svojem gospodarskem, civilizacijskem, družbenem in v tehničnem napredku. ZDA uvrščamo danes med najbolj razvite predele sveta, saj so tudi prva svetovna industrijska velesila. Kakšna pa je pravzaprav notranja in vsakdanja podoba tega svetovnega velikana, katerega prisotnost - po- sredno ali neposredno - je mogoče zaznati in ču- titi na vsakem koraku našega planeta? Številni pisci, dobri poznavalci tamkajšnjih družbenih in političnih ter gospodarskih razmer pa tenkočutni prisluškovalci ameriškemu vrvežu nam na naj- različnejše načine slikajo podobo sodobne Ameri- ke. Toda vsaka knjiga, sleherni zapis s potova- nja po ZDA nam odkriva nove obrise in poteze v mnogoterih razsežnostih tega sveta. "Vsemo-

mogočnost" ZDA, ki se kaže v številnih superla- tivih ter v strahovitih nasprotjih, je v delih šte- vilnih avtorjev osvetljena iz novih, nekonvencio- nalnih zornih kotov, pa nam marsikdaj pokaže tudi njeno strahotno podobo. Ali so socialna in rasna nasprotja, ki se kažejo že po ulicah ame- riških mest nujno potrebni spremljevalci potroš- niške družbe? Prav zato, da bomo mogli še iz drugega, tako rekoč nevsakdanjega zornega kota spoznati vsakdanje delovno in praznično ameriško življenje, bomo z veseljem segli po PEČJAKO- VIH AMERIŠKIH RAZGLEDNICAH.

Prof. dr. Vid Pečjak nam s petindvajsetimi raz- glednicami (berite: poglavji) oriše poprečni utrip ameriškega življenja v krogih, s katerimi se je imel priliko seznaniti. Njegova knjiga nam nudi sprotne vtise in popotna doživetja ter osebna raz- mišljanja ob njih. Predstavlja nam deželo nešte- tih nasprotij, v kateri delovni polet in delovna disciplina, mobilnost in dinamika ameriške druž- be, ki jo poleg materialne tehnologije dviga tudi človeška tehnologija, predstavljajo osnovo gospodarski in politični moči države. Nekaj več kot običajno izvemo o življenju na ameriški far- mi, o ameriških mestih in njihovih "slumih", o religijah, katerih je menda samo v ZDA od 40 do 50. Natančnejši vpogled dobimo v mormonsko versko skupnost, katere sedež je v Salt Lake Ci- tyju. Pisec nam podaja zelo pester prerez skozi življenje ameriških študentov, opozori nas na ameriški snobizem, popelje nas v Disneyland ter v Hollywood, kar je po avtorjevih besedah naj- bolj tipični ameriški del Amerike! Predstavlja nam "hippyzem", ki je "bolezen" prenasičenih ljudi, in Hippylandijo, katere središče je San Francisco, seznanja nas z Indijanci, katerih šte- vilo v zadnjih desetletjih spet narašča. Izvemo tudi, da so za severnoameriške Indijance v njih- vem razvoju značilne tri faze, in sicer: a) iz- trebljanje, b) izolacija in c) amerikanizacija. Tu- di "črna Amerika" predstavlja poseben politični

* Knjiga je izšla v zbirki Globus pri Mladinski knjigi, Ljubljana 1970, 200 strani, cena: 60,00 din.

in socialni problem ameriške družbe. Tudi v socialno-političnem in ekonomskem razvoju ameriških črncev ločimo tri stopnje: a) obdobje suženjstva, b) obdobje formalne diskriminacije in c) današnje obdobje neformalne diskriminacije. Avtor se dotakne tudi vprašanja Židov, ki so danes jedro ameriške znanosti in učiteljev na univerzah, kajti prav Židje predstavljajo najbolj izobražen sloj prebivalstva v ZDA.

V enem izmed poglavij nas pisec popelje tudi med slovenske izseljence. Seznan nas z našimi rojaki v mestu Fontana pri Los Angelosu; kjer živi blizu 2.000 slovenskih izseljencev in kjer imajo tudi tri svoje domove. Dokaj nerazveseljivo pa je avtorjevo spoznanje, da je že druga generacija naših izseljencev za slovenski narod popolnoma izgubljena.

Zelo plastično je prikazana podoba Havajev, ali kot jih turistično-propagandni prospekti imenujejo, "paradiž Pacifika". V tej, danes petdeseti državi ZDA, je prebivalstvo silno mešanega porekla. Od skupnega števila 650.000 ljudi, koliko jih havajsko otočje šteje, je 33 % Japoncev,

32 % belcev, 10 % Filipincev, 6 % Kitajcev in 17 % domačinov (=Kanaka). Prav zanimivo je vedeti, da je že v kratki dobi 75 let po propadu havajskega kraljestva izginil tudi jezik domačinov. Budistične pagode v Honoluluju pa že navzven poudarjajo azijski videz te otroške dežele.

Ob prebiranju Pečjakovih Ameriških razglednic dobimo tudi vpogled v Američanov odnos do narave. Avtor sodi, da je ameriški človek vse preveč odtrgan od narave; peš hoje Američani skoraj ne poznajo več. Mesta in njihova neposredna okolica so tako rekoč zastrupljeni z industrijskimi plini, odplakami itd. Tudi Niagarski slapovi predstavljajo že skomercializirano podoba Amerike, medtem ko je znameniti Grand Canyon še dokaj deviški.

Še in še bi mogel predstavljati vsebino Pečjakovih Ameriških razglednic. Sklenem naj z mislijo, da bo v njih našel vsakdo, ki bo knjigo vzel v roke, košček novega spoznanja o "superiorni" Ameriki in njenih številnih vsakdanjih nasprotjih.

Milan Natek

STATISTIČNI LETOPIS LJUBLJANE *

Med statističnimi publikacijami, ki jih tudi geografi s pridom uporabljamo, je potrebno še posebej opozoriti na STATISTIČNI LETOPIS LJUBLJANE (pet ljubljanskih občin). Znano je namreč, da je v predvojnem času mesto Ljubljana izdajalo zelo pogosto svoje statistične preglede; zadnji izmed njih je izšel 1939. leta. Dolgo časa v poveljnem obdobju za mesto Ljubljano nismo imeli samostojnih izdaj s statističnim gradivom. In šele leta 1965 je tedanji Zavod za statistiko in proučevanje gospodarstva iz Ljubljane pripravil in izdal STATISTIČNI LETOPIS MESTA LJUBLJANE (Ljubljana 1965, 248+XIV.str.prilog).

V njem so v glavnem zbrane serije podatkov za petletno obdobje 1960-64, le pri nekaterih pojavih so prikazane razvojne težnje za daljši čas in se podatki neposredno naslanjajo na 1939. leto.

Najnovejši Statistični letopis Ljubljane pa nam v glavnem ne prikazuje in ne razčlenjuje samo mestnega teritorija, kot smo bili navajeni pri njegovih starejših izdajah, temveč je v okvir njegovega prikaza vključenih vseh pet ljubljanskih občin. Prav zategadelj je treba pri uporabi statističnega gradiva iz posameznih izdaj le-

* STATISTIČNI LETOPIS LJUBLJANE '70 (pet ljubljanskih občin). Izdal Zavod za analize in cene, Ljubljana 1970, 266 str.

topisa biti dokaj previden in kritičen. Pokazalo se je namreč, da podatkov iz posameznih izdaj letopisa ne moremo in ne smemo med seboj primerjati, saj se le-ti nanašajo na različno velikost teritorija, ki ga je v različnih obdobjih vključevala ljubljanska urbana aglomeracija.

Tudi zadnji STATISTIČNI LETOPIS LJUBLJANE nam prinaša serijo podatkov za obdobje zadnjih petih let (v glavnem za obdobje 1965-1969). Ker pa je v njem zajeto statistično gradivo za celotno območje ljubljanskih občin (902,95 km²), nam mora omenjena publikacija v glavnem služiti za primerjavo razvitosti ožje ljubljanske regije s celotnim republiškim (t.j. slovenskim) poprečjem. Seveda pa nam nekateri podatki (npr. število prebivalstva) osvetljujejo tudi podobo ožjega, središčnega, t.j. mestnega območja ljubljanskih občin. Vendar je teh, za mestno območje zbranih ali prirejenih podatkov tako malo, da je res težko govoriti o statističnem prikazu stanja v mestu Ljubljana. Res pa je tudi, da so nekatere infrastrukturne ali druge dejavnosti omejene predvsem na mestno območje (npr. visoko šolstvo, večina kulturno-prosvetnih ustanov, večina industrijskih podjetij, najrazličnejše komunalne naprave, turistične agencije idr.), pa čeprav so prikazane v sklopu celotnega območja vseh petih ljubljanskih občin. In prav v teh primerih se nam ponuja možnost primerjave s preteklimi obdobji.

Vsebina STATISTIČNEGA LETOPISA LJUBLJANE je razdeljena na tri dele. V prvem so prikazani in po letih razčlenjeni podatki za vseh pet ljubljanskih občin skupaj. V drugem delu so razčlenjeni podatki ali za leto 1968 ali 1969, in sicer po teritorialno-upravnih enotah ljubljanskega območja, to je po posameznih občinah. Tretji del publikacije nam prinaša nekatere primerjalne podatke za vsa naša

republiška središča. V dodatku so natisnjena še metodološka pojasnila, ki nas seznanijo tudi z viri podatkov, z definicijami in metodološkimi obrazložitvami posameznih, s statističnimi merili zajetih podatkov, z obsegom zajetja pojavov itd. Poleg tega je potrebno povedati, da je pred vsakih poglavjem v prvem delu Letopisa še kratek komentar, oziroma primerjalni opis pojavov, ki nas seznanja z osnovnimi težnjami v njihovem razvoju. Menim pa, da bi bilo zelo koristno, da bi bila poleg podatkov v prvem poglavju, kjer so označene tudi podnebne in hidrološke značilnosti Ljubljane, prikazana še poprečja za daljša obdobja (npr. temperatura, padavine, višina vodostajev itd.), ki so skrbno zbrana za naše mesto. To bi namreč slehernemu uporabniku Letopisa omogočalo neposreden vpogled v dinamiko, t.j. v letna odstopanja od poprečnih vrednosti dolgoletnih opazovanj in merjenj.

S STATISTIČNIM LETOPISOM LJUBLJANE smo dobili v roke koristen priročnik z osnovnimi in tudi z zelo podrobnimi informacijami o ljubljanskih občinah. Kljub številnim koristim, ki jih lahko imamo od pričujočega Letopisa, pa sem vendarle mnenja, da bi bilo koristno, če bi dobili prav tako bogato statistično gradivo za mestno območje Ljubljane. To se mi zdi še toliko pomembnejše in potrebnejše, saj bi tako mogli z najrazličnejših zornih kotov osvetliti pomen in moč slovenske prestolnice bodisi v našem gospodarskem, trgovskem, kulturnem, turističnem pogledu, bodisi sploh v nacionalnem pomenu. Pa tudi drugi čisto praktični razlogi (npr. gospodarstvo, turizem idr.) narekujejo potrebo po občasnih izdajah podobnih publikacij s statističnim gradivom.

Milan Natek

J. Šircelj

KOROŠKA ZNAMENJA *

Med knjigami, ki so v prvi polovici letošnjega leta prišle na naš knjižni trg, se velja še prav posebej zaustaviti ob KOROŠKIH ZNAMENJIH. Res je, da knjige ne moremo uvrstiti med strokovne ali znanstvene izdaje naših založb, pa vendarle sodim, da zaradi svoje aktualne vsebine zasluži, da slovenski človek, pa najsi bo v Jugoslaviji ali izven njenih meja, prisluhne njenemu sporočilu. Knjigo je napisal naš znani novinar - reporter in publicist Jože Šircelj.

KOROŠKA ZNAMENJA nam predstavljajo slovenskega človeka na Koroškem v zadnjih nekaj letih. Pisec knjige je nekajkrat prepotoval Koroško, spoznaval ljudi, njihovo delo in življenje, vsakdanje tegobe in radosti; skušal se je vživeti v gospodarski, kulturni, politični in civilizacijski položaj našega človeka v zamejstvu. Pri tem je spoznal številna naselja, življenjsko usodo ljudi iz različnih socialnih slojev, njihova hotenja in trdovratna prizadevanja za ohranitev slovenstva na domači slovenski zemlji. Starozitnosti, ki koreninijo več kot tisoč let globoko v izročilo slovenstva na tem koščku slovenske Koroške, pod vsakodnevnim pritiskom ginevajo v pozabo ali pa izgubljajo svojo nekdanjo legendarno in mitično odmaknjenost. Le tu in tam, morda v najbolj odmaknjenih predelih Južne Koroške, se je še ohranilo največ starosvetnosti, pričevanj o trdni zasidranosti slovenstva še v današnji čas. Toda kaj nam vse to pomaga ob spoznanju, da so tod gospodarsko najbolj zaostali predeli na Koroškem! Ob tem prav gotovo ne moremo in ne smemo pričakovati življenjskih sokov, ki bi bili potrebni za oživitev in ohranitev slovenstva, za preporod narodne zavesti itd. Industrializacija in turizem, katerih razvoj ponavadi usmerjajo slovenstvu nenaklonjeni ljudje, sta bila doslej med glavnimi nosilci raznarodovanja Slovencev na Koroškem. Nič ne poma-gajo lepe besede, izgovorjene ob slavnostnih

priložnostih, zagotovila mednarodnih pogodb, ki so tako rekoč brez jamstva; z zvenečimi besedami napisani programi političnih strank večinskega naroda, v katere so se brez večjih predsodkov vključili tudi naši ljudje. Koliko se lahko zanesemo na predvolilne obljube, ki obetajo Slovencev marsikaj, a so kmalu po volitvah pozabljene in neizpolnjene? Prezir in sovraštvo zagrizenih nacionalistov do manjšine, pa čeprav le-ta živi na svojih, zgodovinsko izpričanih tleh, pa gospodarsko zapostavljenje Slovencev ali njihovih, resda razdrobljenih organizacij, pa še številna druga sredstva in pritiski ekstremnih krogov večinskega naroda počasi, a zanesljivo ugonablajo in redčijo vrste zavednih Slovencev na Koroškem.

Jože Šircelj nam v obliki reportažnih zapis-kov predstavlja glavne akterje današnjega ali polpreteklega političnega, gospodarskega, kulturno-prosvetnega življenja slovenskih Korošcev. Skozi njihovo govorico in izpovedi spoznavamo zapleteno, nič kaj razveseljivo življenje domačinov v tem predelu Slovenije. Njihova pričevanja, oprta na podrobno poznavanje krajevnih ali širših pokrajinskih razmer, nam predstavljajo in slikajo prenekatero postaje "trnove poti" v zadnjih petdesetih letih, kar se je globoko zarisalo v zavest in spomin pa tudi v značaj slovenskih ljudi na Koroškem. Pri prebiranju tega dela spoznavamo, da so bile redke slovenske knjige, ki prihajajo mednje, zlasti pa različne kulturno-prosvetne prireditve (pevske in gledališke) najpomembnejša sila, ki je te ljudi združevala in dvigala njihovo moralno-etnično zavest. Pri vsem tem ne moremo mimo številnih duhovnikov in redkih učiteljev, ki s svojimi zgledi in javnimi nastopi nemalo prispevajo k temu, da se tudi zunaj cerkva in šol sliši slovenska govorica. Resnici na ljubo je treba priznati, da je slovenska duhovščina na Koroškem odigrala pomembno

* KOROŠKA ZNAMENJA. Današnji in jutrišnji dan koroških Slovencev. Izdalo ČGP "DELO", Ljubljana 1970, 261+(III) strani + pril., 4°, cena 60,00 din.

narodnopravno vlogo, zato jo upravičeno štejemo med močne zaviralce raznarodovalnega procesa. Tudi nekateri gospodarsko dovolj trdni kmetje pa intelektualci svobodnih poklicev, obrtniki ali manjši podjetniki se z grčavo upornostjo že več desetletij organizirano ali posamič bore za pravice in enakopravnost Slovencev, za njihov obstoj ter gospodarski in kulturni napredek.

Ako je glavni smoter Šircljevih Koroških znamenj predstavitev polpretekle in današnje podobe koroških Slovencev, na kateri se rojeva njihova prihodnost, pa nam je omogočeno, da iz razgovorov in opisov krajev in ljudi izvemo precej več, kot si sprva moremo predstavljati. Res je, da nam avtor ne podaja sistematskega pregleda o podobi pokrajin, o ljudeh in njihovem vsakdanjem delu, toda sleherni geograf bo mogel iz teh bežnih zapisov izluščiti obilo za našo stroko pomembnih dejstev. Knjiga nam daje zelo dober vpogled v današnje splošne razmere na Koroškem, osvetljuje pa tudi številne podrobnosti, ki so značilne le za posamezna krajevna območja. In konec koncev spoznamo, da je podrejena ekonomska moč koroških Slovencev med odločilnimi pospeševalci germanizatorskega napredka.

Depopulacija hribovskih območij (predvsem na jugu Južne Koroške), ki so večidel poseljena z domačim, slovenstvu zvestim prebivalstvom, pa dnevna migracija delovne sile, ki je usmerjena v dolinska središča, že tudi na zunaj slabita etnotno moč (kmečkih) slovenskih naselij. Industrializacija, zlasti pa še turizem, ki se je na Ko-

roškem pričel močno uveljavljati zlasti po 2. svetovni vojni, postajata v neprikriti obliki najhujša raznarodovalca slovenskih Korošcev, zlasti pa še njihovih otrok. Slovenci ob Zilji (npr. Bistrica na Zilji, Zahomec idr.), ki so izpostavljeni izredno močnemu pritisku ponemčevanja, so danes postavljeni pred veliko zgodovinsko preizkušnjo. Prav od njih je odvisno, pa tudi od podpore matičnega naroda, ali se bo samotna slovenska beseda v tem predelu še ohranila ali pa jo bo preplavila govornica večinskega naroda. Žalostno je spoznanje, da slovenščina v tem predelu (kot še drugod po Južnem Koroškem) služi le še za pogovorni jezik na domovih med starejšimi ljudmi, medtem ko je številni otroci slovenskih staršev tudi doma ne uporabljajo več.

Kadarkoli se bomo odpravljali med naše ljudi na Koroško, bomo poprej pazljivo prebrali KOROŠKA ZNAMENJA. Pa tudi sicer se spodobi, da se kot Slovenci seznanimo s to knjigo, ki je napisana v živahnem in privlačnem reporterskem jeziku. Povedati je tudi treba, da je knjiga opremljena s številnimi črno-belimi ali barvnimi fotografijami, ki sta jih posnela naša znana fotoreporterja E. Kaše in J. Žnidaršič in ki nam najbolj neposredno predstavljajo slovensko Koroško in njeno prebivalstvo. Knjigi je priložena tudi karta z dvojezičnimi topografskimi oznakami. Prepričan sem, da bo knjiga KOROŠKA ZNAMENJA dobila zelo vidno mesto na knjižnih policah v vseh naših šolskih knjižnicah. Dolžnost pa nam geografom velevala, da tudi sami poskrbimo za to, da bo knjiga kar se da množično prišla med naše ljudi (učence, dijake in študente).

Milan Natek

Alfonso Cvitanić

NAŠ SVIJET

zemljopisni atlas svijeta za VI i VII razred osnovne škole.
Školska knjiga, Zagreb, 1971.

Spomladi smo na razstavi geografskih učil videli poleg dosedanjih šolskih atlantov tudi separatne odtise oziroma makete dveh šolskih atlasov, ki sta bila še v pripravi, eden v Zagrebu pri založbi Školske knjige, drugi pri Mladinski knjigi v Ljubljani.

Zdaj je prvi atlas že na knjižnem trgu pod zgoraj navedenim naslovom Naš svijet. Avtor prof. Cvitanić, ki je sodelavec pri hrvatski kolekciji geografskih priročnikov pod naslovom Naš svijet, je tudi novemu atlasu dal to ime. Atlas je podobnega formata kot dosedanja šolska atlanti,

tiskan je na treh in pol polah finega, bleščečega papirja, kakršnega doslej pri šolskih izdajah nismo bili vajeni. Prodajajo ga po 25 din, kar je pri takem tisku in kvaliteti za starše prav gotovo sprejemljiva cena.

Atlas je namenjen predvsem osnovni šoli, in to VI. in VII. razredu, v katerih je na Hrvaškem na programu regionalna geografija sveta. Jugoslavije, ki je v hrvaškem predmetniku ostala v VIII. razredu, v tem atlasu ni. Šolska knjiga in Mladinska knjiga pripravljata pod vodstvom prof. Cvitanovića atlas Jugoslavije v posebnem zvezku.

Atlas Naš svijet vsebuje predvsem kompleksne splošne karte velikih in srednje velikih geografskih regij. Prav te splošne karte so najboljši del atlasa in mu dajejo tudi poglobljen čar in vrednost. Te karte so izdelane po originalnih švicarskih matricah in osnovah dr. Imhofa, enega najboljših sodobnih strokovnjakov. Odlikuje jih zelo plastičen relief, ki je v tehničnem pogledu podobno obdelan kot v metodi Wenschowa. Barvna lestvica za morske globine se stopnjuje podobno kot v klasični maniri od svetlih k vse temnejšim tonom za večje globine.

Na kopnem si sledijo barvne stopnje od morske gladine navzgor po drugačnem pravilu, kot smo vajeni v klasični kartografiji. Nizek svet do 200 m je predstavljen v sivo zeleni barvi, svet med 200 in 500 m pa v zeleno rumenkastem tonu. Na višje se na Imhofovih kartah stopnjujejo barvni toni od drap barve za srednje višine od 500 do 1000 m k vse lažjim in svetlejšim rumenkastim tonom. Najvišja barvna stopnja, ki predstavlja visoke gorske partije, je bela, nepobarvana. Razgibanost in oblikovitost reliefa zelo plastično poudarjajo sence. Zaradi krepke generalizacije, predvsem pa zaradi svetle podlage je relief gorskega sveta še bolj markanten in razločen.

Poglavitna in zelo posrečena novost te nove tehnike pri obdelavi reliefa je v odkritju, da se po stari metodi na temno rjavi podlagi ne da dobro predstaviti visoki gorski svet, ki je sicer v naravi najostreje in najbolj markantno razčlenjen. Toliko bolj pridejo do izraza kontrasti med osvetljenimi in osenčenimi pobočji na svetli podlagi. Ta osvetljenost gorskih pobočij z ene strani in osenčenost z druge strani ustreza tudi naravni podobi, s pridržkom, da so na teh švicarskih kartah osvetljena severozahodna pobočja, nasprotna pa so osenčena.

Ker so karte tiskane v desetih barvah, je razgi-

banost zemeljskega površja, obdelana še posebno plastično in z estetskim občutkom. Zanimivo je, da je dr. Imhof kot kontinentalec ostal na morju pri klasični metodi modrih stopenj za globinske plasti, medtem ko so se kartografi v anglosaških deželah še s posebnim veseljem lotili plastične obdelave morskega dna. Od takih kart je v atlasu Naš svijet samo ena, to je karta svetovnega morja na str. 40 in 41, ki je povzeta po angleškem READER'S DEGEST WORLD ATLAS. V metodičnem pogledu je ta posebni dodatek prav gotovo posrečen, ker bo že zaradi slikovitosti pritegnil tako učitelja kot učenca k opazovanju podmorskega reliefa.

K izraziti plastiki in preglednosti pripomorejo na teh kartah še odličen tisk in zelo smotno razredčen tekst, dalje zeleno obarvane državne meje ter zelo razredčena železniška mreža v rdeči barvi.

Tekst je na Imhofovih kartah skrčen na potrebno mero, napisi so čisti in lahko čitljivi, prav zato tekst ne prekriva preveč reliefa. Na drugi strani pa tako razredčen tekst premalo poudarja, kje so gosto poseljena in močno urbanizirana področja.

Tudi državne meje, ki so označene s tankimi zelenimi pasovi, ne motijo naravne podobe reliefa, po drugi strani pa bo učenec zaradi teh diskretno začrtanih meja zelo težko razločil politično razdelitev kontinentov. Veliko bolj jasno kot meje se na kartah odražajo rdeče izrisane linije poglobljivih železniških prog.

Novost na švicarskih kompleksnih kartah so kilometrske oznake na robovih kart ob vzporednikih. Na levem robu kart so pripisane k številkam za vzporednike vrednosti dolžinskih stopenj v km za tisto geografsko širino. Ob desnem robu je med vzporedniki pripisana površina v km² v razmerju do stopinjske mreže posameznih kart. Ti pripisani podatki imajo svoj poučni in metodični smisel, posebno še podatki o vrednosti dolžinskih stopenj. Učitelja in učenca stalno opozarjajo na napačne dimenzije in deformacije, ki so nujno povezane s kartografskim prenosom ukrivljene slike z zemeljske oble na ravnino.

S tega vidika so zelo zanimive karte polut in kontinentov, ki so posnete po LIFE-u in so postavljene poleg švicarskih kart in pod naslove: Zemljine polutke, Evropa na globusu, Azija na globusu itd. Avtor prof. Cvitanović pravi na strani 8, da bodo te "ilustracije" neprestano opozarjale učence na globalnost naše zemlje in jim dokazovale, da so posamezni kontinenti samo de-

li globalne celote. Ta namen bodo te plastične podobe prav gotovo dosegle. Res je, kot pravi avtor, bolj koristno kot pomanjkljivo, ker so te karte brez napisov. Za podroben pregled regionalnih enot tako niso primerne, pač pa so tembolj uporabne za primerjavo s kartografsko podobo na švicarskih kartah. Težko pa se je strinjati z avtorjem, ker je izpustil na teh sferičnih zemljevidih stopinjsko mrežo, čeprav bi motila naravni videz teh izsekov z zemeljske oble. Prav zaradi učencev osnovne šole, ki jim je atlas namenjen, bi bilo potrebno ogrodje koordinantnega omrežja, še posebej na kartah polut.

Podoben očitek imam tudi glede slike zemlje na str. 46, vsaj na podobi "Zemljina revolucija". Če bi bila vsaj z belimi črticami nakazana severni in južni tečaj ter narisana vsaj še ekvator. Različno obrnjena zemlja v dvanajstih položajih na orbiti sicer zgovorno prepričuje učenca, da se zemlja ob kroženju po orbiti tudi vrti okoli osi. Tistega najpomembnejšega, kar bi radi vcepili ob tako lepi in plastični podobi, pa učenec iz te slike ne bo izluščil. Reči hočem, da ne bo dobil predstave za razumevanje toplotnih pasov, letnih časov ter različne dolžine dneva in noči. Zelo primerne pa so za to stopnjo druge slike na str. 46, 47 in 48, še posebno "Lunine mene" in "Sončni sistem".

Tudi politične karte kontinentov in karte sveta (izoterme, padavine, rastje, gospodarstvo, politična slika sveta), ki jih je izdelala ing. Zdenka Badel, ne delajo sramote atlasu in so vsebinsko in tehnično lepo vkomponirane v njegovo zgradbo. Politične karte so zaradi zgoraj omenjenih nejasnih državnih meja na švicarskih kartah zelo na mestu.

Vsekakor je škoda, da ni v atlasu vsaj najpomembnejših tematskih kart. Namesto grafikonov z geometrijskimi liki za največja jezera, najvišje gore in najdaljše reke bi atlas boljše dopolnile tematske karte, vsaj tiste o gostoti prebivalstva in poglobitve gospodarske karte. Avtor navaja na str. 12 Priročnika za učitelje tri glavne razloge za tako odločitev. Med

temi je gotovo najbolj utemeljen tisti, da nima pomena postavljati v atlas podobne tematske karte, kot so že v učbenikih in morda še v tiskanih vajah.

Preden bi lahko sprejeli glede tega kakšno zanesljivo stališče, je potrebno razčistiti nekatera temeljna vprašanja o didaktični vlogi atlasa, učbenikov, priročnikov in vaj ter o njihovem medsebojnem razmerju. Dalje, katera od teh učnih sredstev naj bi učenec imel doma ali nosil s seboj v šolo in koliko imamo že možnosti, da lahko računamo s potrebnimi zalogami teh in drugih učnih pripomočkov na šolah v geografskih kabinetnih učilnicah

Posebno razveseljiva novost, ki dopolnjuje novi atlas Školske knjige je mali Priročnik z enakim naslovom Naš svijet. S tem priročnikom uvaža avtor učitelje geografije v zgradbo in novosti atlasa in jim hkrati daje metodične napotke glede uporabe tega atlasa pri pouku. V uvodu avtor razlaga in zagovarja svoj koncept atlasa ter pojasnjuje namen in uporabnost izbranih kart. Najobsežnejše poglavje v tem priročniku je namenjeno nomenklaturi in izgovoru tujih geografskih imen.

Ta poglavja so seveda obdelana s stališča hrvaškosrbskega jezika. Že v hitrem pregledu atlasa in priročnika lahko ugotovimo, da je prof. Cvitanović glede pisave in rabe zemljepisnih imen v kartografskem tisku izpeljal v tej izdaji podobno "revolucijo", kot jo namerja izpeljati v slovenskem merilu dr. J. Medved v napovedanem atlasu Mladinske knjige.

Seveda bo zelo zanimivo in koristno primerjati novi hrvaški atlas z bodočimi šolskimi izdajami slovenskega atlasa, ki jih namerava prirediti Mladinska knjiga po svojem Velikem atlasu.

Tone Oblak

DRUŠTVENE VESTI

PREDAVANJA V LJUBLJANSKI PODRUŽNICI GDS V SEZONI 1970-1971

Prav je, da med poročila iz društvenega življenja uvrstimo tudi kratek pregled predavanj, ki so bila v pretekli sezoni v okviru ljubljanske podružnice našega društva. Poročilo brez kritičnega pregleda ne more doseči svojega osnovnega smotra, zato nam je potrebno, da tudi v pričujoči zapisek vstavimo nekaj mnenj, ki nam jih razkrivata analiza vsebine in strukture naših četrtkovih predavateljskih večerov.

Že vrsto let so predavanja ena izmed osrednjih dejavnosti, ki so jih odbori ljubljanske podružnice z uspehom vključevali v program svojega dela. Prav zato se je bilo potrebno pri sestavljanju predavateljskega programa za preteklo sezono nasloniti na izkušnje iz preteklih let, vsebinsko predavanj pa kolikor toliko prilagoditi strokovnim in aktualnim potrebam in zahtevam sedanjega časa. Kdorkoli bo želel objektivno ocenjevati naša prizadevanja pri prirejanju predavanj, bo pač najprej moral ugotoviti, da se je sedanji odbor podružnice naslovnil na tradicijo v preteklih letih, ko so odbore prizadevno in uspešno vodili prof. T. Oblak, dr. M. Žagar, dr. I. Gams, dr. D. Meze in pred njimi še drugi.

Ko je odbor ljubljanske podružnice GDS v mesecu juniju 1970. leta pripravil program dela za prihodnjo sezono, je bil mnenja, da so predavanja ena izmed oblik dela, ki nudi priložnost za srečanja geografov, ki so sicer raztreseni po šolah, ustanovah, zavodih, inštitutih itd. Prav zategadelj je bilo predvideno, da naj bo vsebina naših predavanj zanimiva in privlačna za najširši krog geografov. Temu cilju pa se je bilo potrebno marsikdaj odreči, med drugim tudi zato, ker za naša predavanja nismo dobili zadostnega števila predavateljev iz lastnih strokovnih vrst. Ob vsem tem se nam nehote postavlja tudi vprašanje: komu so sploh namenjena predavanja v okviru geografske podružnice in kdo naj bodo predavatelji? Nobenega dvoma ni, da so vsa predavanja v prvi vrsti namenjena geografom, tako šolnikom kakor tudi vsem drugim, ki delujejo po znanstveno-raziskovalnih institucijah, zavodih, uradih ali kjerkoli drugje.

Mnenja sem, da bi morala živa geografska misel, ki je lahko periodično najbolj neposredno prisotna ali na predavanjih ali na naših ekskurzijah, povezovati vse geografe, in to brez razlike, kje si kdo služi svoj vsakdanji kruh. Slišati je bilo celo mnenje, da so predavanja v podružnici namenjena le šolnikom, v prosvetno-pedagoških službah zaposlenim geografom. Tako ozkem in celo enostranskemu konceptu delitve društva ali njegove organizacijske sheme oziroma sploh društvene dejavnosti se je treba kar se da odločno in pravočasno upreti. V nasprotnem primeru se zna dogoditi, da bomo tudi v okviru društvene organiziranosti dobili posamezne hierarhične strukture, ki bodo koreninile v pravi cehovski zaprtosti!

Naša želja je, da bi bila večina predavateljev iz vrst strokovno usposobljenih geografov. Tako bi namreč mogli geografi s svojega strokovnega področja opozarjati na aktualne, zanimive, v svojem bistvu eksistenčne probleme dogajanj, bodisi v domačem, bodisi v tujem geografskem okolju. Odbor ljubljanske podružnice je k sodelovanju povabil več kot 20 geografov iz Ljubljane, a uspeh je bil zares minimalen: samo dva sta se odzvala našemu vabilu, in sicer s petimi zanimivimi predavateljskimi temami. Zato se je bilo potrebno odločiti za drugo pot: poiskati predavatelje izven geografskih vrst, predvsem v sorodnih strokah. S takšnim korakom namreč tudi nazven pokažemo na odprtost naše stroke in našega stanovskega združenja! Na drugi strani pa nam je takšna orientacija omogočala, da smo v predavateljski program vključili aktualne probleme našega prostora in tujega sveta. Vsa ta raznovrstna, živa in nekonvencionalna problematika, ki je bila na sporedu naših četrtkovih večerov, je neposredno preverjala naš odnos do sveta, naš horizont spoznanj o svetu in dogajanj v njem itd.

Program predavateljskih večerov je bilo mogoče sestaviti na dva načina: a) na osnovi prijavljenih tem, pri čemer je potem odbor podružnice postavljen le za koordinatorja, v vsebinskem pogledu pa za pasivnega spremljevalca bolj ali manj

uspešno se odvijajočega programa, ali b) na osnovi začrtane programske sheme predavateljskih večerov, na katere odbor nato po svoji presoji vabi ustrezne strokovnjake. Seveda zahteva druga oblika večjo angažiranost odbora, predvsem pa oceno, katera predavanja so v tekočem poslovnem letu potrebna in koristna. Naš odbor se je pri izbiri programa odločil za vmesno stopnjo med obema zgoraj prikazanima načeloma.

Prav tako je pomembno, da posameznik ne nastopi večkrat v eni predavateljski sezoni. Pa tudi iz leta v leto naj se ne ponavljajo isti predavatelji. S tem je širšemu krogu strokovnjakov omogočeno, da s svojimi tezami oziroma željami nastopijo v našem društvu. To brez dvoma popestri program predavanj, obenem pa tudi odpira različne poglede na svet in dogajanja okrog nas.

Pri vsem tem pa je potrebno opozoriti še na naslednjo ugotovitev: Analiza vsebinske strukture potopisnih predavanj nam je pokazala, da so najbolj uspela in imela največji odmev tista predavanja, ki so imela v osnovi shematski koncept regionalno-geografskega značaja. Poslušalce oziroma širši krog rednih obiskovalcev naših predavanj ne zanimajo le posameznosti, ki jih nekateri predavatelji skušajo bolj ali manj zvesto predstaviti, temveč pokrajine kot celote, z vsem živim človeškim oziroma prebivalstvenim potencialom, njihova pretekla in sedanja podoba, vsakršni utrip v ritmu življenja itd. In prav v takem prikazovanju pokrajin in dežel bi morali prvenstveno sloveti in prednjačiti predvsem geografi.

Pregled predavanj v ljubljanski podružnici GDS po občnem zboru (26. marca 1970):

1. Akad.prof.dr.S.ILEŠIČ: Geografija na razpotju;
2. A.KUNAVER: Vzdlž azijskih gorstev do himalajskih osemtisočakov;
3. M.OGRIN: Po Latinski Ameriki;
4. Prof.dr.F.HABE: Po Romuniji;
5. L.UDE: Vzroki in posledice koroškega plebiscita;
6. Asist.T.WRABER: Narava in človek v nepalski Himalaji;
7. Ing.M.CIGLAR: Pomen gozdov pri oblikovanju kulturne krajine;
8. Prof.dr.I.GAMS: Glovek in kras - nekdej in danes;
9. Prof.dr.ing.F.AVČIN: Človek proti naravi;
10. Ing.dr.S.BUŠER: S poti po Turčiji;
11. Dr.M.MATIČETOV: Rézija, Rezijani in njih izročilo;

12. Asist.J.KUNAVER: Geografske skice z Bovškega in Kanina;
13. Prof.dr.B.PAHOR: Zamejska narodna skupnost kot subjekt;
14. Prof.dr.A.LAH: Od Irana do Ceylona;
15. Akad.prof.dr.S.ILEŠIČ, prof.dr.R.SAVNIK, prof.dr.I.JUVANČIČ in A.REJEC: O Beneški Sloveniji;
16. Dr.P.HABIČ: Kras in njegova gospodarska izraba;
17. Asist.mg.Z.PEPEONIK: Po ZDA - od Atlantskega do Tihega oceana.

Praden želim na kratko orisati vsebinski izbor predavanj, je še treba povedati, da smo se pri sestavljanju programa morali ozirati na redna mesečna predavanja, ki so bila v okviru znanstvene sekcije GDS. Ta je namreč po več letih umirjenega dela znova zaživela v obsegu, kakršnega od nje pričakujemo. Zato smo iz programa podružnice izločili vse tiste teme z ožjega strokovno-znanstvenega področja dela geografov, za katere smo menili, da jim je ustrežnejše mesto v programu Znanstvene sekcije.

Razveseljiva je ugotovitev, da je število obiskovalcev na naših predavateljskih večerih od leta do leta večje. Za preteklo poslovno obdobje (1968-1970) smo ugotovili, da je bilo na geografskih predavanjih poprečno po 37 obiskovalcev (gl. GO, XVII, šte. 2, str. 28), a v zadnji sezoni je bilo na naših predavateljskih večerih v povprečju po 55 ljudi. Seveda je obisk od predavanja do predavanja različen, vendar pa ugotavljamo, da manj kot 24 oziroma 35 poslušalcev na naših predavanjih ni bilo. Vzroke za sorazmerno tako številen obisk ne smemo pripisati "zanimivim" in "privlačnim" temam, temveč prej dejstvu, da so si z leti tudi geografska predavanja pridobila sorazmerno širok krog poslušalcev, in to ljudi izven geografske stroke. Spoznanje, da so si namreč naša predavanja v Ljubljani pridobila oziroma osvojila "stalno publiko", je toliko bolj razveseljivo, ker so v slovenski prestolnici izredno številna in kvalitetna predavanja, ki jih prirejajo različna strokovna ali druga društva in organizacije. Korenine tem dejstvom pa moramo najbrž iskati tudi v odločitvi odbora ljubljanske podružnice pred petimi ali šestimi leti, da naj bodo redna predavanja vedno istega dne v tednu, in sicer ob četrkih. In to pretehtano odločitev smo upoštevali tudi v pretekli sezoni, in kakor kaže, ne zaman!

Če smo z obiskom na naših predavanjih na splošno zadovoljni, pa se nikakor ne moremo sprijazniti z ugotovitvijo, da je na naših četrtkovih predavateljskih večerih izredno majhno število

geografov. Morda je vzrok temu v premalo pretehtanem vsebinskem programu predavanj? Ali se morda predavanja preveč "ponavljajo" ali pa morda vsebinsko ne prinašajo, vsaj nekaterim, "ničesar več novega", svežega, obogatnega z novimi spoznanji? Osebnostno morem na tako zastavljeni vprašanji odgovoriti negativno, namreč, da so vzroki za neudeležbo geografov na geografskih večerih bolj subjektivnega kot objektivnega porekla. Najbrž nam takšno spoznanje najlepše ilustrira tudi naslednji primer: Nekaj geografov, ki so zaposleni na šolah in za katere vemo, da jih priznavajo za odlične pedagoge in razširjevalce sodobnih metodičnih oblik proučevanja geografije, si na predavanjih beleži prenekatero podrobnost, novo spoznanje, novo ugotovitev, najbrž si zapišejo vse tisto, česar doslej niso našli ne v učbenikih in ne v drugih priročnikih. Prepričan sem, da vse to kasneje tudi koristno vnašajo v pouk geografije. In po njihovih izjavah sodeč so naša predavanja koristna in potrebna, saj na najbolj neposreden način prispevajo k dopolnilnemu izobraževanju geografov. V pretekli sezoni je bila vsebinska struktura naših predavanj naslednja: a) potopisna predavanja, b) predavanja s poudarkom na strokovni problematiki in c) problematika zamejskih Slovencev.

a) Potopisna predavanja še vedno predstavljajo eno izmed osnovnih postavk v vsebinski strukturi naših predavateljskih večerov. Temu se najbrž ne smemo čuditi, saj je med ljudmi, ki tudi izredno mnogo potujejo, vedno večje zanimanje za poznavanje tujih dežel. In naša predavanja naj bi predstavila glavne pokrajinske obrise tujih dežel in opozorila na socialno-ekonomsko problematiko tamkajšnjega prebivalstva. Zdi se mi, da bi se pri teh predavanjih ne smeli več zadovoljiti samo s prikazi oziroma opisi poti, kar je navadno zelo slikovito in precej verno prikazano s številnimi barvnimi diapozitivi, temveč bi bilo potrebno dati večji poudarek koherentnim silam, genetskemu in vzročno-posledičnemu prikazu stanja in značilnosti v posameznih deželah. Potemtakem si želimo predavanja z močnim poudarkom na prikazu notranjih (pokrajinskih) struktur, na katerih korenini celotna družbeno-ekonomska podoba držav. Predavanj s potopisnim prikazom različnih držav je bilo sedem, udeležilo pa se jih je 374 poslušalcev.

b) Predavanja s strokovno problematiko so zajela le nekaj področij iz kompleksa geografskega okolja. Evropskega leta varstva narave in domačih problemov, ki so s tem v zvezi, smo se spomnili z dvema predavanjema,

ki sta zelo na široko zajeli in precej kompleksno osvetlili problematiko varstva našega okolja. Prepričan pa sem, da je poljudno-strokovnih predavanj, ki bi mogla širšemu krogu ljudi na preprost in razumljiv način predstaviti nova doseganja slovenske geografije, še vse premalo in da morda še ne znamo ceniti in ne pravilno vrednotiti takega načina posredovanja znanstvenih izsledkov oziroma dosežkov. Prav ta zvrst predavanj naj bi bila pomemben dokaz o dejavnem vključevanju podružnice v društveno življenje, obenem pa tudi porok za preprečitev bojazni, da bo med geografi šolniki in geografi, ki se ukvarjajo z najrazličnejšimi raziskovalnimi nalogami zazijal "nerazumljiv" prepad.

Predavanj s strokovno problematiko smo imeli šest, poprečno se jih je udeležilo po 44 poslušalcev.

c) Predavanja s problematiko zamejskih Slovencev so bila pri nas najbolj obiskana. Imeli smo sicer samo štiri večere, ki so bili namenjeni našemu zamejstvu, pa kljub temu se je na njih zbralo blizu 300 ljudi. Tudi v prihodnji predavateljski sezoni bo vprašanjem našega zamejstva odmerjenih nekaj večerov, saj je naša dolžnost, da uresničujemo ustrezne sklepe našega zadnjega (ravenskega) zborovanja (1969. leta). Problematika naše zamejske Slovenije je izredno zapletena in večplastna, zato se ni čuditi, da smo za predavatelje na te večere povabili ljudi, ki se že vrsto let ukvarjajo s temi vprašanji. Naša želja je, da bi nam o zamejstvu govorilo čimveč tamkajšnjih ljudi, ki živijo sredi dogajanja ekonomskega in narodnostnega zatiranja slovenskega življa s strani večinskega naroda. Iskanje predavateljev med vrstami osvečenega dela slovenskih razumnikov v našem zamejstvu je poleg moralnega priznanja, ki jim ga s tem izkažemo, pomembno tudi zato, ker dobimo informacije tako rekoč iz "prve roke", še ne predelane in še ne prirejene za naš "okus". Prav zato je želeli, da bi se ob takšnih predavanjih razvila tudi živahna in objektivna diskusija, ki naj bi ugodila izostrena stališča posameznikov in nas vse skupaj postavila v meje realnosti in "objektivnih" možnosti.

Na kratko skicirana predavateljska dejavnost ljubljanske podružnice GDS, o kateri je odbor podružnice razpravljala na svoji zadnji seji, je slovela na izključni denarni podpori UO GDS. Podružnična sredstva, ki jih dobimo od dela pobrane članarine, niti ne bi zadoščala za štiri predavanja na leto. Zato naj tudi na tem mestu v imenu odbora izrečem zahvalo UO GDS, ki je z

materialnimi sredstvi podpiral vsa naša prizadevanja za poživitev dela v podružnici.

Odbor ljubljanske podružnice GDS je na svoji zadnji seji v mesecu maju letošnjega leta sprejel sklep, da se prihodnja predavateljska sezona prične že v mesecu oktobru. Vsebinska struktura predavanj bo v glavnem ostala podobna sedanji, seveda s posebnim poudarkom, da se v prihodnji sezoni zaključi cikel predavanj o Slovencih, ki ži-

ve izven meja SFRJ. Tudi v prihodnjem letu si bomo prizadevali, da bodo naša predavanja privlačna, zanimiva, aktualna in koristna, zato bomo skušali za predavatelje dobiti dobre poznavalce problematike, ki bo na programu naših četrtkovih večerov. Prav tako pa naj izrazim našo skupno željo, naj bi četrtkovi večeri postali redna oblika sestajanja geografov s širokega območja ljubljanske podružnice.

M. Natek

OB SEDEMDESETLETNICI ROJSTVA FRANCETA PLANINE

Aprila 1972 bomo praznovali petdesetletnico obstoja Geografskega društva Slovenije, ki mu je bil naš jubilar odbornik ob ustanovitvi. Na tej proslavi bomo morebiti zvedeli za različne delitve razvoja slovenske geografije. Po mojem so poglavitna vsaj tri razvojna razdobja. Prvo sega do ustanovitve geografskega inštituta na mladi slovenski univerzi (1919/1920) odnosno do nastanka Geografskega društva (1922). Dotlej je potekal razvoj manj organizirano, nosilci pa so bili v vedno večji meri učitelji geografije na šolah. Navedimo samo nekaj imen: Blaž Kocen, Janez Jesenko, Simon Rutar, Fran Orožen, Ferdinand Seidl. V drugem razdobju je dajal osnovni ton razvoja geografski inštitut na univerzi, toda znaten del raziskovanja pa tudi cele geografske panoge (učbeniki, poljudni opisi) slonijo še naprej na ramenih učiteljev geografije na srednjih in nižjih šolah. Tretje razdobje nastaja po letu 1945., ko številčno pomnoženi raziskovalni kader s svojo specializirano dejavnostjo vnaša v geografijo vedno ostrejšo delitev na znanstveno in ostalo geografijo.

Franceta Planine tvorno obdobje pada v prehod med drugo in tretje razdobje. To je čas, ko se javno delo geografa, ki poučuje na srednji ali nižji šoli, vedno bolj primerja z delom poklicnega raziskovalca, ne da bi se v polni meri zavedali različnih pogojev za delo pri enem in drugem. Medtem ko je nekomu raziskovalno in publicistično delo poklicna dolžnost in privilegij, iztroši drugi svojo energijo med službenim časom za katedrom ali na drugem službenem mestu.

Le izredni še najdejo voljo in energijo, v preostalem, tako rekoč prostem času v pisani besedi posredovati javnosti svoja spoznanja.

Tu ne bo navedeno nič več o jubilarntovem življenju in delu, kot je bilo že objavljeno v revijah (Proteus, I. 1971-72) ali tam še bo (Geografski vestnik (1971) ali v časopisju (Delo). Iz življenjepisa naj povzamem le tri stvari, ki so po mojem mnenju odločilne za publicistično delo Franceta Planine. Bil je rojen (1901) v Škofji Loki. Svojemu rodному kraju in okoliški pokrajini se je oddolžil z obsežnim opusom (knjige Škofje Loke in njen okraj v luči gospodarskih in kulturnih prizadevanj, 1936; Selška in Poljanska dolina, 1956; Škofja Loka z bližnjo okolico, 1962). Čeprav po univerzitetni izobrazbi geograf in biolog, se iz navezanosti na domač kraj pogloblja tudi v zgodovino in etnologijo, kar ga privede med pobornike in organizatorje domačega muzeja in loškega muzejskega društva. Urejanje Loških razgledov mu razširi to dejavnost na urejanje drugih planinskih publikacij (Vodnik po planinski transverzali z imenom Po slovenskih gorah). Ker so mu pri srcu zemljepisna imena in ker pozna iz poklica potrebo po nazornosti, se uveljavi v kartografiji, kjer skupaj z dr. V. Bohincem pripravlja karte Slovenije in sam izda zemljevid Škofjeloškega ozemlja (1967).

Drugo, kar daje pečat jubilarntovemu opisu, je pedagoški poklic na srednji šoli, kjer poučuje, s prekinitvami, okoli štirideset let, od abiturientstva na Otočcu v Liki do upokojitve v Ljubljani.

Zato je soavtor učbenika Prirodopis za tretji razred osnovnih šol (1949, 1951) in avtor knjige "25 let dela za slovensko učno knjigo" (1944). Nisem prepričan, da bi imeli zemljepisno čitateljo Po tujih zemljinah, po kateri še danes radi segamo, če se urejanja ne bi oprijel profesor France Planina. Snov, ki je nedvomno zasnovana s proučevanjem geografije Slovenije in Jugoslavije, je izdala v knjigah Jugoslavija, za katero je prejel Levstikovo nagrado Mladinske knjige, ter "Naša domovina Jugoslavija" in "Slovenija in njeni kraji". V teh delih se odražajo odlike jubilarovega sloga: stvarnost in jasno izražanje. Ni čuda, da so jih prevajali v tuje jezike in da je jubilar z njimi doživel največji uspeh.

Problematike, ki se je je jubilar loteval, večidel še niso zavzeli profesionalni geografski raziskovalci. Še jo bodo morali gojiti drugi, če bomo hoteli, da bo geografija živeča v Sloven-

cih (V. Bohinec je v GV 1925 še lahko napisal v naslovu "Razvoj geografije v Slovencih". Danes bi bilo treba podoben sestavek nasloviti Geografija na Slovenskem, kajti poleg ljudske obstaja še taka, ki se goji v ožjem krogu, v strokovni literaturi). Tako geografijo za širšo javnost pa so v polpreteklem in v sedanjem času z uspehom gojili zlasti učitelji geografije na srednjih šolah in ime Franceta Planine pomeni skupno z dr. V. Bohincem in dr. R. Savnikom ter nekaterimi drugimi kvalitetni vrh. Vendar je skušal jubilar povzeti tudi nove tokove iz znanstvene geografije, kar je pokazal zlasti v razpravi Samotne vasi pod Ratitovcem (Loški razgledi XVI, 1969). To je sočen, sintetični prikaz pisca, ki je geograf, zgodovinar, biolog in esteta obenem.

Francetu Planini želimo še mnoga zdrava leta, da bi njegova dela še nadalje bogatila slovensko geografijo.

I. Gams

Milan Verk

ŠESTDESETLETNIK

Lani oktobra je praznoval svoj življenjski jubilej znani mariborski kartograf Milan Verk. Naši geografski javnosti je osebno manj poznan, zato pa toliko bolj po svojem kartografskem delu. Njegove zemljevide severovzhodne Slovenije in načrte mesta Maribora uporabljajo ne le šole, temveč vsi, ki imajo opraviti s tem geografskim prostorom. Pomen Verkovega kartografskega dela je toliko večji, ker je jubilar na tem strokovnem področju oral ledino; njegove karte pa so nedvomno osnovne in skoraj edine samostojne kartografske upodobitve vzhodnoslovenske regije. Verk je s svojim življenjskim opusom tudi v mnogočem prerasel lokalni štajerski okvir, še posebej v svojih predvojnih stvaritvah, in z njim bistveno prispeval k razvoju slovenske kartografije.

Rodil se je leta 1910 v Vidmu ob Ščavnici. Za kartografijo ga je navdušil na mariborski klasični gimnaziji prof. dr. Pavel Strmšek, poklicni kartograf pa je postal pod mentorstvom prof. Franja

Baša. Kot ustanovitelj banovinskega arhiva v Mariboru je Baš v njem predvidel mesto kartografa in ga zaupal Milanu Verku. Odločitev se je izkazala za zelo uspešno, saj mladi kartograf ni risal samo kart za muzejske potrebe, ampak se je poskušal tudi v izdelavi ročnih zemljevidov za geografski pouk. V tem obdobju njegovega ustvarjanja (od leta 1932 do leta 1940) so nastali ročni zemljevidi Pohorja (1933), Slovenskih goric in Prekmurja (1934), Dravske banovine (1935), Jugoslavije (1935), slovenskega ozemlja (1939) in Evrope (1939). Večina jih je doživela ponatisa že pred vojno. Novost je pomenila tudi tehnika izdelave; relief zemljevidov Dravske banovine in Jugoslavije je bil risan na litografski kamen. Na hrbtni strani zemljevidov Evrope in slovenskega ozemlja je v zadnji izdaji priobčil prof. Albert Žerjav ustrezno statistiko, ki so jo posebno učitelji toplo pozdravili. Pred vojno sta izšla še cerkvenopolitični zemljevid Lavantinske škofije (1937) in stenska karta administrativne ureditve Dravske banovine (1938). Tik pred vojno

je Verk pripravil za tisk turistični (smučarski) zemljevid Pohorja in Kozjaka, ki pa ni več mogel iziti.

Po vojni se je zaposlil Verk v mestnem gradbenem uradu, v letih 1947-1967 pa je delal pri gozdnem katastru gozdnega gospodarstva Maribor. Njegova osnovna naloga na tem delovnem mestu je bila izdelava topografskih kart v merilu 1 : 10.000 in 1 : 25.000 za vso severovzhodno Slovenijo. Prav v tem času je Verkovo kartografsko prizadevanje našlo svoj izraz tudi v vrsti množičnih kartografskih stvaritev, med katerimi so najpomembnejši načrti Maribora in številni zemljevidi posameznih regij severovzhodne Slovenije. Že leta 1948 je izšel prvi načrt mesta Maribora s seznamom ulic, pozneje dopolnjen še v dveh izdajah. Leta 1949 sta izšla zemljevida Pohorja in Slovenskih goric v merilu 1 : 180.000, leta 1954 pa zemljevid Pohorja v merilu 1 : 200.000. Da so zadovoljevali res nujne potrebe, pričajo ponatisi, ki so se nadaljevali v letih 1959, 1964 in 1966, a že jih je zmanjkalo na tržišču. Verk je sodeloval tudi pri raznih edicijah turističnih prospektov Pohorja, Kozjaka, Slovenskih goric in Pomurja.

Odlike Verkovih zemljevidov so pregledanost, srečna roka pri odbiranju vsebine in sprotno dopolnjevanje inventarja z novjšimi terenskimi podatki. Te odlike so ugotavljali vsi ocenjevalci njegovega dela. Posebej so hvalili avtorjevo kombinirano tehniko senčenja in plastnic, ki daje reliefu ustrezne kontraste. Mnogim je ugajalo tudi označevanje naselij, ki niso predstavljena s krogi, ampak z dejansko pozicijo.

Verk nedvomno ni bil edini, ki se je zavedal naše kartografske revščine, bil pa je med redkimi, ki so jo skušali po svojih močeh ublažiti. Plod njegovega neutrudnega snovanja so zemljevidi, s kakšnimi se ne more postavljati sleherna slovenska regija. In prav v tem je njegova velika zasluga. Četudi pred dvema letoma upokojen, je jubilat še vedno neutruden pri svojem delu, ki ga v življenju ni jemal samo za poklicno dolžnost, temveč ga je opravljal z vso osebno prizadevnostjo in ljubeznijo.

Slovenski geografi mu želimo še veliko zdravih in uspešnih let.

Borut Belec

OB STOLETNICI SMRTI BLAŽA KOCENA

Letos minevata kar dve obletnici ob spominu na zaslužnega slovenskega geografa in kartografa Blaža Kocena. Prav je, da se ga spomnimo, še prav posebno, ker sta njegovo življenje in delo časovno že tako odmaknjena, da mlajše generacije komaj še kaj vedo o njem, njegov pomen pa je tem večji, zaradi razmeroma zgodnje dobe njegovega ustvarjanja.

Ne moremo trditi, da ima slovenska geografija vzorno urejen odnos do svoje preteklosti, čeprav ta ni neznatna. Vsekakor bi morala biti ena od bodočih njenih nalog, da zbere dejstva iz svoje preteklosti, da opozori na posameznike, ki so pomagali razvijati to znanost, in da oceni

njihovo zgodovinsko vlogo v njenem napredku. Navsezadnje moramo to opraviti tudi zaradi posredovanja generacijam, ki jih vzgajamo. Morda bomo lahko del te naloge opravili ob bližnji obletnici delovanja Geografskega društva Slovenije.

Blaž Kocen je med osebnostmi, ki so vplivale na uspešnejši in hitrejši razvoj geografije v šoli in geografske znanosti, zato je prav, da nanj opozorimo ob 150-letnici njegovega rojstva in sto letnici smrti.

Rodil se je 24. januarja 1821 v Hotunjah, blizu Ponikve pri Grobelnem, le nekaj minut od

Sloma, rojstnega kraja A. M. Slomška. Tudi Kocen je bil najprej deležen pouka na enorazrednici na Ponikvi (1828-33), šolanje je nadaljeval na gimnaziji v Celju (1834-39), nato dve na liceju v Gradcu, pa bogoslovje v Celovcu in bil ordiniran pri Sv. Andražu (1.8.1849). Kaplanoval je v Šentrupertu nad Laškim (1845-1947), v Šoštanjju (1847-49), v Rogatcu (1849-50), nato pa je bil suplent na gimnaziji v Celju (1850-52). Službo v Celju je za eno leto prekinil, da bi nadaljeval študij. Odpotoval je na Dunaj (1852), kjer je 9.10.1853 opravil na Fizikalnem zavodu dunajske univerze izpite iz prirodopisa, fizike in matematike. 30. januarja 1854 je bil nameščen kot profesor na gimnaziji v Ljubljani, septembra 1855 so ga premestili na gimnazijo v Gorico, kjer je po preizkusni dobi dosegel stalno namestitev (1857). Julija 1858 je bil premeščen na nemško gimnazijo v Olomoucu, tu je hkrati postal tudi član izpitne komisije za osnovne in meščanske šole z nemškim učnim jezikom. Avgusta 1870 je dobil dopust za nadaljevanje kartografskih študij. Preselil se je na Dunaj, kjer je na hitro umrl za jetiko 29. maja 1871. Pokopan je v Hernalsu pri Dunaju.

Blaža Kocena poznamo predvsem kot kartografa, dejansko pa so njegove zasluge mnogo širše. Bil je dober geograf, metodik, vplival je na razvoj srednjega šolstva in še posebno na razvoj predmeta in pouka geografije.

Glavne poteze njegovega dela so razvidne v naslednjem: Napisal je razpravo "Das Klima von Görz (1857); 1858 je izšla njegova knjiga "Grundzüge der Geographie für I. Cl. der Mittel u. Bürgerschulen (Pest-Wien, Verlag Hölsen, Oelmütz); sledijo dela Spezielle Geographie, Geographie und Statistik d. ö. u. Monarchie; Leitfaden der Geographie; Erdbeschreibung für Volksschulen (Wien, Oelmütz 1868), dosegla je 11 izdaj in prevodov v več jezikov (slovenski prevod je oskrbel J. Lapažne, Maribor 1877, Dunaj 1879; Geogr. Lehrmittel (1871).

1860 je izšel Kocenov atlas za osnovne in meščanske šole, leto pozneje pa še za srednje šole. To delo je Kocena proslavilo po vseh tedanjih avstrijskih deželah, saj je bilo tako novo in tako potrebno, da je doživljalo nepresta-

no dopolnjevanja in do leta 1921 doseglo že 43 izdaj. Ob Kocenovem atlasu se je šolala tudi še današnja starejša generacija in ponekod je, predelan, še danes v rabi. Atlasu, ki je izšel 1863, je Kocen dodal zemljevid alpskih dežel s slovensko narodnostno mejo po Czörnigovi karti in seznam slovenskih krajevnih imen.

V času, ko je služboval v Ljubljani, je Kocen tudi pripravljaj skupno s K. Dežmanom prvi letnik publikacij Muzejskega društva za Kranjsko.

Kocen je bil tudi zunanji član prosvetnega sveta gimnazijske sekcije prosvetnega ministrstva. Tudi na tem področju ima znatne zasluge, saj je bil med pionirji realnih gimnazij, ki so se pozneje tako obnesle, predvsem pa je vplival, da se je leta 1871 geografija osamosvojila od zgodovine po eni in statistike po drugi strani, pa tudi od pretesne formalne odvisnosti od prirodnih znanosti in postala samostojen predmet.

Za razdobje, v katerem je Kocen živel in delal, je pomembna tudi njegova svobodomiselnost in predvsem v drugi polovici življenja njegovo zavedno slovenstvo.

Med preostalimi dokumenti in papirji, ki jih hranijo v Hotunjah, je tudi pismo dunajskega univ. profesorja Hassingerja, ki navaja Kocenove zasluge in pravi, da mož zasluži, da ga v domovini ne pozabijo.

Kocenu so leta 1898 vzdali spominsko ploščo na osnovni šoli na Ponikvi, 1921 pa na njegovi rojstni hiši. Rojstno hišo je pred nekaj leti zob časa dokončno uničil. Spričo slabe gradnje je nikakor ni bilo mogoče ohraniti. Spominska plošča "njegovih rojakov" čaka napotil, odnosno odločitve, kam z njo. Prav je, da se slovenska geografija pokloni spominu svojega prednika in ob tem mor-da razmisli o svoji sovlogi pri nadaljnjem ohranjanju spomina na Blaža Kocena.

M. Žagar

EKSKURZIJA NA KOROŠKO

Jesenska ekskurzija geografov ljubljanske podružnice GDS je bila v nedeljo, dne 17. oktobra 1971. Njen osnovni namen je bil, da se udeleženci pod strokovnim vodstvom poznavalcev oziroma proučevalcev koroške problematike in slovenske zemlje onstran Karavank seznanijo s tipičnimi značilnostmi tistih predelov Južne Koroške, ki smo jih nameravali obiskati. Želeli smo, da bi se te enodnevne ekskurzije udeležilo čimveč geografov z naših šol, saj morajo precej pogosto voditi šolske ekskurzije in izlete v zamejske slovenske kraje. Zatorej smo v skladu s sklepi našega ravnanskega zborovanja ekskurzijo po Koroški zasnovali tako, da bi geografom, ki bodo v prihodnje vodili šolske izlete na to področje, olajšali njihovo nalogo.

Pri prejšnji ekskurziji (v Beneško Slovenijo) se je pokazalo, da so bili nekateri geografi o njej prepozno obveščeni, oziroma so se priglašali šele zadnje dni pred odhodom, ko sta bila oba avtobusa že popolnoma zasedena. Da bi pri organizaciji koroške ekskurzije to pomanjkljivost odpravili, je odbor podružnice sklenil, da bo geograf o tej akciji obvestil s posebno številko Biltena (2/71) vsaj štirinajst dni prej, preden bo razpis o ekskurziji objavljen tudi v "Delu". Menim, da smo s tem ustregli vsem tistim geografom, ki so se želeli udeležiti ekskurzije, saj so imeli tako več kot mesec dni časa za oddajo prijavnice. Morda smemo tudi temu dejstvu pripisati razlog, da sta bili med sedemdesetimi udeleženci naše ekskurzije kar dobri dve tretjini geografov. Kljub temu da je organizator dobil od vodstev nekaterih šol ali celo od posameznikov prijavnice za ekskurzijo šole v zadnjem tednu, je treba povedati, da smo tudi njim omogočili udeležbo (torej vsem geografom ali učiteljem geografije), čeprav je zato, žal, odpadlo nekaj prijaviteljev izven geografskih vrst.

Koroško ekskurzijo smo si v vsebinskem pogledu zamišljali tako, da bi obiskali nekatera manj znana območja, predvsem tista, ki so ponavadi izločena iz programov naših številnih potovanj na Koroško. Zategadelj je bil v naš prvotni načrt vključen ogled Roža, zahodnega področja Gur z južnim obrežjem Vrbskega jezera ter ne-

katerih slovenskih naselij pod Košuto in Pristovskim Storžičem oziroma Obirjem (Sela, Šajda, Obirsko). Toda preozka in preveč vijugasta cesta, ki je neprimerna za prevoz z večjimi avtobusi, nam je narekovala, da smo se odločili za drugo smer potovanja, in sicer: Ljubljana-Ljubelj-Borovlje-Sela-Borovlje-Rož (Št. Janž, Bistrica, Podgorje, Št. Jakob, Na Reki, Rožek) - zahodne Gure (Žoprača, Loga ves, Hodiško jezero) z Jedovco (razgledni stolp na Kuku - 851 m) in južno območje Vrbskega jezera - (Celovec) - Gosposvetsko polje (vojvodski prestol, Gospa Sveta) - (Celovec) - Velikovec - Klopinsko jezero - Dobrla ves - Železna Kapla - Jezersko - Ljubljana.

Strokovno vodstvo na ekskurziji so prevzeli: akademik prof. dr. Bogo Grafenauer in dr. Tone Zorn za zgodovinsko razlago ter prof. dr. Ivan Gams in prof. dr. Vladimir Klemenčič za tolmačenje geografskih in socialno-gospodarskih razmer. Takšna kombinacija "dvo predmetne" strokovne razlage oziroma enakovrednega dopolnjevanja geografskega in zgodovinskega komentarja se je po mnenju številnih udeležencev ekskurzije prav koristno obnesla. Prav zato bi jih bilo dobro, seveda z nekaterimi dopolnili, ohraniti za podobne ekskurzije tudi v prihodnje. Razmisliti bo treba, ali ne bi kazalo med strokovne razlagalce vključiti še strokovnjake sorodnih panog (npr. etnologa, umetnostnega zgodovinarja, literarnega zgodovinarja), da bi nam ekskurzije dajale še bolj zaokrožen in popoln vpogled v področje, ki ga želimo spoznati.

Bržkone ni nujno, da bi v to poročilo zajeli geografsko ali historično problematiko, ki so nam jo vodniki razgrnili med vožnjo ali ob krajših postankih. Vendarle se mi zdi potrebno vsaj opozoriti na dva organizacijska spodrslijaja naše ekskurzije. Predvideli smo namreč tudi razgovore z nekaterimi Slovenci na Koroškem. Do tega pa žal ni prišlo, ker sta se župnik in župan oziroma šolski upravitelj Alojzij Vauti in Herman Velik že vnaprej opravičila, češ da bosta ravno v času našega obiska Sel po svojih službenih ali društvenih dolžnostih zadržana oziroma odsotna. Zaradi spremenjenega programa

pa tudi ni prišlo do srečanja z nekaterimi predstavniki prosvetnega, gospodarskega in političnega življenja koroških Slovencev, dasi so v precejšnjem številu prišli k Rutarju v Dobrolo ves, kjer je bila zadnja postaja naše ekskurzije (npr. prof. dr. J. Tišler in prof. dr. P. Zablatnik, bivši oziroma sedanjí ravnatelj Državne gimnazije za Slovence v Celovcu, dr. L. Sienčnik, ki nam je precej pomagal pri organizaciji ekskurzije, dr. F. Zwitter in še vrsta drugih iz Celovca, Železna Kaple Pliberka ter od drugod).

Druga pomanjkljivost je bila morda to, da je bilo med potjo premalo čisto topografskih opozoril. Med udeleženci ekskurzije namreč niso bili samo geografi, pa tudi vsi geografi niso dovolj podrobno poznali pokrajine, da bi v polni meri sledili problemskim in drugim razlagam. Že na spomladanski ekskurziji se je namreč pokazalo, da večina udeležencev organiziranega strokovnega potovanja želi poleg splošne problematike slišati tudi kaj več o neposredni poti in krajih, skozi katere vodi pot, prav tako pa tudi o drugih - neposredno vidnih pokrajinskih potezah.

Če se peljemo ob železnici ali po cesti, bi bilo potrebno povedati, od kod in kam je speljana, kdaj je bila zgrajena, kateri razlogi so jo ustvarili, in seveda prikazati tudi njen pomen pri preobrazbi pokrajine ob njej. Takšna in podobna opozorila, ki navsezadnje le niso malenkostna, lahko vsakemu udeležencu ekskurzije olajšajo orientacijo in primerjavo s karto. Skratka, tovrstne pripombe udeležencev nam narekujejo, da bomo morali pri prihodnjih ekskurzijah posvečati večjo pozornost regionalnogeografski osvetlitvi pokrajin in ne le njihovi aktualni in drugi sicer zanimivi problematiki. Postavlja se zahteva, da naj bo (osnovna) vsebina naših ekskurzij najprej regionalnogeografska, v tem okviru pa naj bo tudi poudarek na specifičnih in sodobnih problemih, ki so za posamezna območja res najznačilnejši.

Ob sklepu se naj tudi na tem mestu v imenu odbora ljubljanske podružnice, ki je bil organizator koroške ekskurzije, zahvalim vsem štirim strokovnim vodjem za uspešno in izčrpno razlago, ki nam je dala nove poglede na današnjo podobo Slovenske Koroške. Prav tako naj se tudi na tem mestu zahvalim ČGP "DELO" in tov. Veri Kuhar za lepo knjižno darilo (okrog 100 knjig in 300 številk "Vseveda"), ki smo ga izročili koroški mladini.

Milan Natek

NEKAJ BEŽNIH VTISOV IN RAZMIŠLJANJA S POTI PO HRVATSKEM ZAGORJU

V vsakoletnem delovnem programu geografskega aktiva v Mariboru je tudi organizacija in izvedba krajših ter daljših ekskurzij. Aktiv je v zadnjih letih imel vrsto ekskurzij tudi v obrobne in zamejske slovenske pokrajine. Lani smo tako spoznali Tržaški Kras (Devín in Štivan), letošnjo jesen pa smo imeli ekskurzijo v Hrvatsko Zagorje. Tako je 17 članov mariborskega aktiva pod strokovnim vodstvom dr. M. Zgornika obiskalo 24. in 25. sept. nekatere sosednje subpanonske kraje v Hrvatskem Zagorju in Varaždinsčini. Tedaj smo imeli koristno srečanje tudi z geografi pedagoške akademije v Čakovcu in člani geografskega društva v Varaždinu.

Z osebnimi avtomobili smo se odpeljali iz Mari-

bora. Pot nas je najprej vodila ob južnem robu Slovenskih goric, čez novi dravski most pri Ormožu, skozi Vinico in Ladanje, mimo znanege arboretuma Opeka do Ivanca, manjšega submikroregionalnega ter industrijsko živahnjšege kraja ob vznožju Ivanščice. V ivanečki osnovni šoli je udeležence pozdravil v imenu varaždinskih geografov prof. I. Kovačič, nato pa jih v krajšem referatu seznanil s posebnostmi in značilnostmi Hrvatskega Zagorja. Pomudil se je zlasti pri novejših družbenogeografskih pojavih, populacijskih premikih ter gospodarski problematiki. Geografsko je tudi utemeljil jasnejšo regionalno diferenciacijo med varaždinsko pokrajino oziroma Varaždinsčino in ostalim Hrvatskim

Zagorjem. Nanizal je več potez, ki govore za "Varaždinsčino", t.j. hrvatsko pokrajino med Dravo na severu in Ivanščico in Kalnikom na jugu, ter Hrvatsko Zagorje v ožjem smislu, t.j. pokrajino v povodju Krapine in Krapinice vse do južnega vznožja Ivanščice. Varaždinsčina ima vsekakor svojevrstne fiziognomske poteze, saj je z izjemo gričevnatega sveta ob severnem vznožju Ivanščice in Strahinščice ter ob Bednji večinoma raven svet. Ta ima tudi posebne družbenogeografske značilnosti, ki jih narekuje neposredna bližina varaždinskega gravitacijskega središča. Gravitacijski vplivi zagrebškega makroregionalnega središča so v Varaždinsčini vsekakor mnogo šibkejši kakor gospodarski in kulturni vplivi varaždinskega središča. Pokrajinska oznaka "Varaždinsčina" v hrvatski geografiji in javnosti sicer še ni v celoti prodrla, zdí pa se, da se vse bolj in bolj uveljavlja v vsakdanji praksi.

Nadaljnja pot nas je vodila od tu do večje vasi Prigorec, dobrih sto metrov nad vznožjem Ivanščice. Tako jo imenujejo domačini, turistični prospekti pa "Ivanščica". Na severni strani je tudi izhodišče za vzpon na najvišjo in največjo goro Hrvatskega Zagorja. Tu smo izstopili in se po krajši, strmi severni poti po poldrugourni hoji povzpeli preko Konja na sam vrh. Razgled, ki se nam je odprl, nam je pokazal nazorno podobo obsežne, gosto naseljene, skrbno obdelane in drobno parcelirane agrarne pokrajine. Že ob vznožju se kažejo značilnosti dolge obcestne vasi s številnimi opečnimi in neometanimi domovi. Med kmečkimi domačijami se vrstijo mnoge nove hiše kmečko-delavskih družin in se z njimi zlivajo v svojevrstno arhitektonsko celoto, pričajoč o globljih strukturnih premikih v odročni vasi, pa še o krepki zračenosti neagrarnih prebivalcev s kmečko krajino. Industrija in terciarne dejavnosti v Varaždinu, Ivancu, Lepoglavi, Klenovniku, Golubovcu in drugih bližnjih krajih omogočajo namreč življenje številnim delavcem te agrarne pokrajine. Kljub temu pa razvijajoča se deagrarizacija usmerja odvečno delovno silo v Avstrijo in Nemčijo. Prav iz Varaždinsčine je delež zdomcev relativno zelo visok, saj se njihovo število dviga že nad 15.000.

Deagrarizacija prodira nezadržno, vendar njene posledice kažejo šele mlajšo fazo. Delež mešanih družin narašča hitro, ni pa ostrejših znakov občutnejše depopulacije. V obcestnih in infrastrukturno dosegljivejših krajih naglo narašča število novih zgradb. To je fiziognomsko še najvidnejša oblika deagrarizacije. Pri tem se nam vsiljuje primerjava s sosednimi slovenskimi pokrajinami, kjer so učinki deagrarizacije mnogo bolj

kompleksni in izrazitejši. Prostorski učinki so v Hrvatskem Zagorju oziroma v Varaždinsčini zaenkrat bolj populacijski in gospodarski kakor zemljiško-fiziognomski.

Naslednji dan nas je vodila pot ob severnem vznožju Ivanščice po prijetni in rahlo razgibani pokrajini v Lepoglavo, Bednjo in krapinsko krajino. Obisk kaznilnice v Lepoglavi, v starem dojožefinskem pavlinskem samostanu s cerkvijo, znano po bogatih umetninah, ki jih prav zdaj restavrirajo, nas je seznanil z novo, mnogo humanejšo upravo kaznilnice in blažjim notranjim življenjem zapornikov. Ogledali smo si stalno razstavo slikarskih in kiparskih del kaznjencev in se prepričali o uspešnem režimu v kaznilnici, ki skuša z aktivizacijo na različnih interesnih delovnih področjih prevzgojiti kaznjence v koristne družbene člane. Kako drugače je bilo v zloglasni "Lepoglavi" v dobi ustaškega strahovladja in stare Jugoslavije, ko sta živela med njenimi zidovi tudi tov. Tito in Moša Pijade.

Pot v krapinsko mikroregijo nas je vodila najprej ob rečici Bednji, nato okoli Trakoščana, nekdanjega fevdalnega gradu in danes javnega muzeja, čez nizki preval v dolini Krapinice. Ob njej leži Krapina, kulturnogeografsko in etnografsko središče Hrvatskega Zagorja. Njena industrializacija in urbanizacija se je podobno kot v nekaterih drugih centralnih krajih že močno razmahnila, tako da je ta kraj postal živahen mikroregionalni center. O tem zgovorno pričajo tudi številna nova poslopja, razvrščena v neposredni okolici starega obmejnega tržnega središča. Krapino poznamo sicer po najdišču jamskega človeka in njegove kulture ter v novejšem času po smiselno urejenem muzeju revolucije, kar so si udeleženci ogledali, manj pa po njenem novejšem živahnem gospodarskem ritmu. Zaradi precejšnje odmaknjenosti od Zagreba se sicer ne more meriti s hitrejšim razvojem centralno ležečega Zaboka, ima pa zaradi lege ob novi magistrali, ki vodi proti Ptujju, dobre pogoje za še živahnejši razvoj. Za povratek si nismo izbrali nove ceste, temveč smo nadaljevali pot po stari cesti v Rogatec, Rogaško Slatino in čez Podplat in Pečico proti Mariboru.

Na skoraj slehernem koraku so nas spremljali novejši prostorski pojavi in spremembe v zvezi z deagrarizacijo, toda z določenimi razlikami v primerjavi s podobnimi procesi v sosednjih slovenskih pokrajinah, npr. v Halozah, Posotelju, na Šmarskem, v Slovenskih goricah.

Tako na naši kakor na hrvatski strani spremljajo deagrarizacijo različnimi pojavi: zapuščanje

vasi, ostarevanje agrarnega prebivalstva, padanje natalitete in s tem manjšanje števila šolo-obveznih otrok, depopulacija, poklicno preusmerjanje kmečkega prebivalstva, dnevna in sezonska migracija, množično odhajanje zdomcev, koncentracija prebivalstva v osrednjih in submikroregionalnih krajih, npr. v Ivancu, Lepoglavu, Krapini, Zaboku, Zlatarju. Toda še vedno visoka agrarna gostota in drobna zemljiška sestava ne dopuščata razmaha socialne prave in preusmeritve klasičnih oblik kmetijstva. Že bežni vtisi s poti potrjujejo ugotovitev, da je ostala pokrajina v notranjem delu Hrvaškega Zagorja in Varaždinsčine, kar se tiče zunanjega, fiziognomskega lica, še v sponah klasičnih agrarnih oblik. Sledovi starejšega dednega zakona so vidni v drobljenju zemljišča. Drobna zemljiška parcelacija, polikulturalna kmetijska struktura s prevladujočimi žitaricami, koruzo in drugimi poljščinami ter ozkimi in dolgimi vinogradniškimi mini pašovi na okoliških gričih, to je podoba, ki je tipična za pokrajino, čeprav se v njej že odvijajo globlje strukturne spremembe. V nasprotju z našimi slovenskimi agrarnimi pokrajinami je tu zemlja še intenzivno obdelana; zanemarjene ali neobdelane zemlje skoraj ni videti. Zemlja ima še vedno vrednost v tej gosti naseljeni agrarni pokrajini in povpraševanje po njej je še veliko. To dokazuje tudi pojav, da kupujejo neobdelana zemljišča ali opuščene kmetije v okolici Središča in v drugih bližnjih krajih na slovenski strani hrvaški kupci. Agrarna naselja se sicer spreminjajo v polagrarna kmečko-delavska naselja, toda zgodovinski relikti v

pokrajini še diktirajo staro zunanjo podobo kljub močni gradbeni dejavnosti ter razširjajoči se urbanizaciji v industrijsko-trgovskih in upravnih središčih. Dnevni migranti in zdomci si postavljajo domove na parcelah staršev v agrarnih naseljih in obdržijo kose zemljišč, ki jih skrbno obdelujejo. O ruralnem eksodusu, kakršen je v naših hribovskih krajih, še ne moremo govoriti. Velika agrarna gostota vpliva, da je zemlja obdelana. Razumljivo pa je, da je tu še obsežna problematika, saj do hitrejše mehanizacije in arondacije zemljišč še ni prišlo. Kakor pri nas se tudi tu kaže nujna potreba po spremembi zemljiškega dednega zakona in povečanju zemljiškega maksimuma.

Ekskurzija nam je nazorno razkrila novejšo družbenogeografske spremembe, ki pa se zaradi še močno ohranjenih družbenozgodovinskih sestavin v pokrajini nekoliko drugače uveljavljajo kakor pri nas. Deagrarizacija in preobrazba pokrajine z ostrimi revolucionarnimi posledicami je onstran Drave, Maclja in Ravne gore šele na pohodu. S te strani so bili naši vtisi na ekskurziji zelo poučni.

Vrednost dvodnevne strokovne ekskurzije v Hrvaško Zagorje povečuje še dejstvo, da so mariborski geografi navezali koristne stike z geografi v Varaždinu, še bolj pa to, da so spoznali, kako je koristno in smiselno organizirati časovno krajše in bližje ekskurzije tudi v sosednje kraje in pokrajine in ne hlatasti po velikih potovanjih, največkrat samo v mondene in turistično razvpite kraje.

M. Zgonik

GEOGRAFSKO DRUŠTVO IN REFORMA UČNEGA NAČRTA ZA GEOGRAFIJO V OSNOVNI IN SREDNJI ŠOLI

Skladno z dosedanjjo prakso je Zavod za šolstvo SRS tudi to pot vabil k sodelovanju naše društvo pri reformiranju učnega načrta za geografijo. Tako smo dobili v pretres tudi zadnji predlog načrta. Upoštevajoč interese geografije in želje naših članov, ki so jih izrazili na seminarju o geografskih učnih učilih junija 1971, je upravni odbor GDS s pomočjo svojega odseka za geografski pouk formuliral svoje stališče do predloga v dveh dopisih Zavodu, ki ju tu objavljamo, da bi člani GDS vedeli za naše delo in naziranje.

DOPIS Z DNE 22.10.1971

Geografsko društvo je obravnavalo na svoji seji 19.10.1971 osnutke predmetnika in učnih načrtov iz geografije za osnovne šole, ki ste jih poslali z dopisom št. 1-208/73-71 ML.

V zvezi s pripravo novega predmetnika in učnih načrtov znova ugovarjamo proti predmetniku, s katerim je geografija izrinjena iz osmega razreda osnovnih šol in prestavljen

predmetni zemljepisni pouk v 5., 6. in 7. razred osnovnih šol.

V času, ko postaja poznavanje domače in sosednih dežel, domačih in svetovnih problemov vse pomembnejša postavka izobraževanja in vzgoje, se nam zdi povsem nerazumljiva in neumestna izločitev geografije iz osmega razreda. Prav tako se nam zdi premalo premišljena zahteva, naj bi z učenci 5. razreda razpravljali na pr. o geografskih značilnostih Zahodne Evrope ali celo obravnavali na tej stopnji dokaj zahtevne obče pojme geografije.

Glede postopkov ob sprejemanju novega predmetnika in učnih načrtov ugotavljamo naslednje:

- ob pripravi in sprejetju novega predmetnika ni bil konzultiran noben predstavnik ali organ geografskih institucij ali društva.
- Komisiji geografov, ki ji je bila poverjena priprava novih učnih načrtov, so bili predloženi trije osnutki predmetnika, ki so vsi vnaprej izločali geografijo iz 8. razreda. Članom komisije so bili predstavljeni ti osnutki kot nespremenljivi, prva varianta pa jim je bila sugerirana kot najugodnejša.
- Ob spomladanski razstavi geografskih učil in občnem zboru Geografskega društva Slovenije 16.4.1971, na katerem se je zbralo več kot dvesto učiteljev geografije, so delegati razpravljali tudi o uvajanju novega predmetnika in učnih načrtov in spontano odklonili izrivanje geografije iz osmega razreda kot premalo pretehtano odločitev, ki bo nujno imela negativne posledice. Na ta protest slovenskih učiteljev geografije, ki ga je posredovalo Zavodu za šolstvo SR Slovenije Geografsko društvo Slovenije s svojim dopisom dne 29.4.1971., nismo doslej prejeli nikakega odgovora.
- Ob tekoči javni razpravi o novem predmetniku in učnih načrtih je prejelo tudi Geografsko društvo Slovenije nekaj zapisnikov s sestankov geografskih aktivov. Iz teh je razvidno, da naši učitelji geografije spontano ugovarjajo proti izrivanju geografije iz 8. razreda in kritizirajo tudi nove učne načrte, da so pretežki in preveč zahtevni.

Gotovo je, da pomeni premik geografskega sporeda za stopnjo nižje tudi preložitve težišča geografskega pouka na deskripcijo in v znatni meri slabi tisto izobrazbeno in vzgojno funkcijo tega predmeta, ki smo jo skušali v reformnih letih doseči.

V teh dneh je predstavnik Zavoda za šolstvo SR Slovenije (RTV 28.10.1971) v javni razpravi izjavljal, da gre v sedanjem primeru samo za

potrebne korekture predmetnika in učnega načrta, ne pa za kako novo radikalno reformo. Sodimo, da to glede geografije ne velja. Ukinitev Spoznavanja družbe v 5. razredu in premik triletnega predmetnega programa geografije za razred nižje predstavljata temeljit poseg v dosedanji didaktični in metodični sistem geografskega pouka.

Komisija za učni načrt je očitno skušala v 5. razredu programirati hkrati poglobitve obče pojme geografije, jih ilustrirati na primerih iz Jugoslavije, razen tega pa opraviti v drugem polletju 5. razreda še vso regionalno geografijo Evrope. Ne glede na tri tedenske ure je ta program preveč obsežen, posebno še, ker gre za nižjo stopnjo, s katero doslej geografi nimamo izkušenj.

Zato se nam zdi preuranjen tudi razpis novih zemljepisnih učbenikov za 5., 6. in 7. razred osnovnih šol, ki je bil objavljen v Delu, dne 12.10.1971. Ne samo zato, ker javna razprava o novem predmetniku in učnih načrtih še ni zaključena. Ob zgoraj omenjenih skeptičnih ocenah učnega načrta za 5. razred dvomimo, da je mogoče pripraviti do 15. marca 1972 vsaj približno ustrezen "učbenik z delovnim zvezkom".

V zvezi z vsem navedenim želimo, da nam Zavod za šolstvo SR Slovenije odgovori na ugovor občnega zbora Geografskega društva Slovenije z dne 16.4.1971 in na naš dosedanji ugovor glede novega predmetnika in učnih načrtov za geografijo.

Dalje prosimo, da Zavod za šolstvo SR Slovenije posreduje Geografskemu društvu Slovenije pripombe, ki jih pošiljajo praktiki - učitelji geografije na slovenskih osnovnih šolah ob tekoči razpravi glede novih predmetnikov in učnih načrtov. Ob tem gradivu bi Geografsko društvo Slovenije mnogo lažje izdelalo svoja stališča.

Končno želimo, da nam Zavod za šolstvo omogoči razpravo o deležu in razporeditvi geografskega gradiva v celotni zgradbi osnovnega in nadaljevalnega srednjega šolstva. To je tembolj potrebno, ker pripravljate tudi reformo gimnazije in menda tudi poklicnih in srednjih strokovnih šol.

Geografsko društvo je vselej živo sodelovalo ob prizadevanjih naših učiteljev geografije in ob vseh akcijah prosvetno pedagoških služb za izboljšanje geografskega pouka. Zavedamo se, da je bil zemljepis v celotnem razvoju naše osnovne šole eden izmed temeljnih predmetov, na katerih je gradila naša šola izobraževanje in vzgojo mladega rodu. Zato sodimo, da je potrebno novi predmetnik in tudi novi učni načrt ponovno pre-

tresti in pritegniti k tej razpravi večje število praktikov - učiteljev geografije. Iz navedenih razlogov predlagamo, da odgodite reformo predmetnika in učnega načrta vsaj za 5. razred za eno leto.

DOPIS Z DNE 22.10.1971:

Vaš predlog za vsebinske in organizacijske spremembe gimnazije smo v Geografskem društvu Slovenije obravnavali in v zvezi z načrti glede geografije v bodočem predmetniku nove gimnazije zavzeli naslednja stališča.

Načelno se nam zdi predlog glede diferenciacije gimnazijskega študija v tri smeri utemeljen, ne moremo pa se strinjati z različnim deležem geografije v družboslovni in pedagoški smeri in spet v naravoslovni smeri. Vtis imamo, da so navedli sestavljalce teh treh predmetnikov samo tehnični razlogi, da so dodelili družboslovni in pedagoški smeri v vseh štirih letnikih gimnazije po 2 uri, v naravoslovni smeri pa v treh letnikih po 2 uri, medtem ko je 4. razred brez geografije. V znanstvenih osnovah kot tudi v di-

daktičnem smislu geografije ni razloga za kakšno razločevanje družboslovne in pedagoške ter spet naravoslovne geografije. Kot izrazito kompleksna veda raziskuje geografija naravne kot tudi družbene procese v določenem prostoru v njihovi medsebojni povezanosti. Izobrazbeno in vzgojno poslanstvo geografije pa je prav v tem, da pomaga učencem odkrivati te zakonitosti in s tem oblikovati sodoben pogled na svet.

Zato predlagamo, da uvrstite geografijo v vseh treh programiranih smereh gimnazije v vse štiri letnike. Dalje predlagamo, da dodelite geografiji vsaj v 1.razredu po 3 ure na teden, v 2., 3. in 4. razredu pa po 2 uri na teden. V 1.razredu gimnazije so na sporedu obči pojmi geografije, ki zahtevajo posebno mnogo časa za razlago in ponazarjanje ter aktivnega sodelovanja učencev pri vajah in demonstracijah. Hkrati pripominjamo, da je prof. dr. Svetozar Ilešič prevzel predstavništvo Geografskega društva Slovenije v komisiji za izdelavo učnega načrta za gimnazijo s pogojem, da mu bo omogočeno kot članu komisije razpravljati o predmetniku in da ta komisiji ne bo enostavno vsiljen, kot je bil to primer s predmetnikom za osnovno šolo.

GEOGRAFSKI KROŽEK NA CELJSKI GIMNAZIJI

Geografski krožek se je redno sestajal vsakih 14 dni. Sestankov se je udeleževalo okrog 30-40 dijakov. Predsednica krožka je bila Tavčar Marina 2b, spočetka pa Fürst Branko 2c.

V šolskem letu 1970/71 so bila na sporedu tale predavanja:

1. Igor Karče in Škoberne Peter 2d: Angleški raziskovalni tabor v Trenti. Odpravi prof. Martina Jacobyja iz Anglije so se pri geografsko-glaciološko-bioloških raziskovanjih v Julijskih Alpah pridružili štirje naši dijaki: Korče Igor in Peter Škoberne iz 2d, ter Peter Bezgovšek in Peter Zidar (4f).
2. Branko Fürst 2c in Martina Tavčar 2b: Narodna ekskurzija Prirodoslovnega društva Ljubljana s krožkarji v škofjeloško regijo.
3. Metka Zupanc 4b: Meteorologija v službi jadraltva.
4. Marjana Karner 3b: Hortikultura na Holandskem.
5. Metka Zupanc 4b: Ekskurzija na letališče Levec (ogled meteoroloških instrumentov in jadrlnih letal).
6. Stanko Plausteiner, absolvent montanistike: V norveških gorah.
7. Miroslava Mraz in Marjetica Kores 2b: O urbanski geografiji.
8. Alenka Klemen 4d: Kenija-safari(1.in 2.del)

9. Zdenka Belak 4d: Cigani v Prekmurju
10. Ivan Bezovnik 3a: Oblike kmetijstva po svetu
11. Irena Kopač 3b: Družbeno negativni pojavi v razvitih deželah
12. Slavko Jančar, RTV snemalec iz Ljubljane: Havaji (barvni zvočni film)
13. Dragica Pavšek 4b: Šiptarji v Jugoslaviji
14. Irena Govc 3a: Atlaske dežele.

Predavatelji so predavanja ilustrirali z barvnimi diafilmi, diapozitivi, slikami in grafikoni.

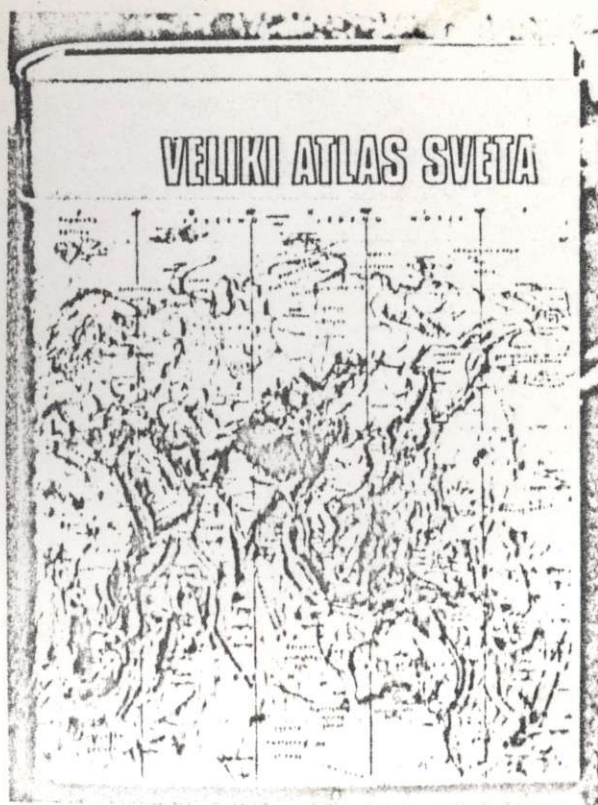
OBVESTILO

Uredništvo revije "The Geographical magazine", ki izhaja v Londonu, nam je poslalo dopis s prošnjo, da mu sporočimo imena vseh tistih, ki si žele ogledno številko te revije. V kolikor se za to zanimate zaradi eventualnega poznejšega naročila Vas prosimo, da pišete na naslov: New Science Publications, The Geographical Magazine, 128, Long Acre, London WC2E 9QH.

Za zaključek je geografski krožek priredil nagradno ekskurzijo za vse predavatelje in stalne krožkarje v Prekmurju: Celje-Lendava (petroke-mija INE, ogled osnovne šole "Drago Lungarič" z dvojezičnim poukom) - Murska Sobota (ogled mesta in znamenitosti je vodila prof. Hradil-Samobor Silva) - Zg. Petrovci (turistični dom in razlaga problematike Goričkega) - Martjanci (stare freske Janeza Aquile iz 13. stoletja)-Bugo-jina (Plečnikova cerkev)- toplice Moravci. Prof. Samobor Silva, ki je spremljala vso ekskurzijo, je razlagala in razgrnila pred celjske dijake problematiko Pomurja.

Z. Knez - Šterbenc

Revija "The Geographical Magazine" je svetovno znana revija poljudno znanstvene vrsti. Prinaša kratke, aktualne članke o geografskih zanimivostih iz vseh delov sveta. Je lepo ilustrirana s črno-belimi in barvnimi fotografijami. Izhaja mesečno, letna naročnina pa znaša približno 150 din.

PO STO LETIH ZOPET SLOVENSKI

VELIKI ATLAS SVETA

Izdala ga bo založba MLADINSKA KNJIGA, pripravljen pa je po kartografskih osnovah, ki sta jih izdelala Geographical Projects, London in Kartografski inštitut Bertelsmann. Slovensko izdajo je pripravil dr. Jakob Medved s sodelavci.

VELIKI ATLAS SVETA PRIKAZUJE SVET TRIDIMENZIONALNO

Atlas je delan po novi kartografski metodi. Svojevrstno senčene reliefne karte prikazujejo posamezne kontinente, večja področja in države v tridimenzionalni tehniki.

VELIKI ATLAS SVETA obsega

okoli 500 strani, 217 zemljevidov, od tega: 29 reliefnih štiribarvnih kart, 36 reliefnih dvobarvnih kart, 56 štiribarvnih gospodarskih kart, 30 zgodovinskih in političnih zemljevidov, 151 barvnih fotografij, 30 barvnih skic, 37.000 imen v seznamu.

VELIKI ATLAS SVETA JE RAZDELEJEN V DVA DELA

V prvem delu so barvni zemljevidi posameznih kontinentov, politične in zgodovinske karte, karte štirih regij kontinentov in dvobarvne karte držav, skice z naravnimi, gospodarskimi in zgodovinskimi značilnostmi posameznih kontinentov in diagram z natančnimi podatki o temperaturi, padavinah in vlagi. V prvem delu so tudi štiri reliefne karte oceanov in posebna karta Antarktike. Posebej so obdelana posamezna industrijska področja, prikazani najpomembnejši rudniki, svetovni promet, podatki o prebivalstvu, nacionalni dohodek evropskih držav itd.

V drugem delu VELIKEGA ATLASA so zbrani vsi najpomembnejši statistični podatki posameznih držav. Ta del obsega 250 strani, ki jih spremlja 151 barvnih fotografij. Vsi podatki so zbrani iz zadnjih popisov posameznih držav.

INDEKS S 37.000 IMENI

pomaga pri iskanju kateregakoli kraja na svetu, ki je označen v Velikem atlasu sveta. Indeks spremljajo na 10 straneh še posamezne mednarodne okrajšave in razlage geografskih pojmov, ki omogočajo branje kart.

VELIKI ATLAS SVETA bo tiskan v velikem formatu 30 X 23 cm, vezan v umetno usnje in opremljen z barvnim ščitnim ovitkom.

Ne samo po vsebini, tudi po izgledu bo to enkratni priložnik, ki si ga bo želela vsaka družina.

PREDNAROČNIŠKA CENA JE 260 DIN IN VELJA DO 31. JANUARJA 1972.

Če se boste odločili za nakup VELIKEGA ATLASA, vam svetujemo, da ne zamudite prednaročniškega roka, kajti kasneje bo za 60 din dražji.

VELIKI ATLAS SVETA lahko naročite v vseh knjigarnah, pri zastopnikih in poverjenikih na šolah, pri akviziterjih ali neposredno pri Mladinski knjigi. Direktna prodaja, 61000 Ljubljana, Titova 3.